

Procesevaluatie proefproject COSA Antwerpen

De eerste ervaringen met COSA in België

Margot Taeymans
Salih Sivri

Januari 2014

PROCESEVALUATIE PROEFPROJECT COSA ANTWERPEN

De eerste ervaringen met COSA in België

Margot Taeymans

Salih Sivri

Dienst voor het Strafrechtelijk beleid

Dit rapport werd opgemaakt in opdracht van het Justitiehuis Antwerpen, projectorganisator van het proefproject COSA Antwerpen

Meer informatie over dit rapport:

Dienst voor het Strafrechtelijk beleid

Wetstraat 34, 1040 Brussel

Tel. 02/224.99.44 of fax 02/224.99.08

E-mail: margot.taeymans@just.fgov.be

VOORWOORD

Met dank aan Kurt Vitse, administratief assistent bij de Dienst voor het Strafrechtelijk beleid, voor het uittypen van de interviews en Venance Kennes, stagiaire criminologische wetenschappen aan de Vrije universiteit Brussel, die meegelopen heeft aan ons literatuuronderzoek. Graag bedanken wij ook mevrouw Lydie Laenen, cirkelcoördinator, voor het ter beschikking stellen van de contactverslagen en evaluaties, mevrouw Mechteld Höing van de Avans Hogeschool en mevrouw Tine Vertommen van het Universitair Forensisch Centrum voor het ter beschikking stellen van het nodige bronmateriaal. Ook dank aan mevrouw Veerle Pasmans, projectcoördinator en opdrachtgever voor deze studie, voor ons de kans te geven dit project wetenschappelijk te mogen begeleiden en voor het ter beschikking stellen van haar lokalen om de interviews af te nemen en onze focusgroep te organiseren.

Ook dank aan allen die ingegaan zijn op onze vraag tot een interview en voor de deelname aan onze focusgroep.

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD.....	1
INHOUDSOPGAVE.....	3
1. Inleiding	5
2. Onderzoeksopzet.....	7
2.1. Probleemstelling en doelstelling	8
2.2. Methodologie.....	13
2.3. Beperkingen van het onderzoek.....	14
3. Literatuuronderzoek.....	17
3.1. Wat is COSA?	17
3.2. COSA CANADA.....	20
3.3. COSA ENGELAND	23
3.4. COSA NEDERLAND	26
3.5. COSA BELGIË	28
3.6. Aandachtspunten COSA België.....	31
3.7. Conclusies uit het literatuuronderzoek	43
4. Analyse van de interviews en COSA-documenten.....	45
4.1. Verloop van de proefcirkels: doelrealisatie en randvoorwaarden.....	45
4.2. Evaluatie door de betrokkenen.....	68
4.3. Succesfactoren en knelpunten bij de eerste drie proefcirkels	77
4.4. Kosten-baten.....	81
5. Conclusies	84
6. Aanbevelingen.....	91
GERAADPLEEGDE LITERATUUR.....	98

1. Inleiding

In de zomer van 1994 kwam de eenenveertigjarige Charlie, een Canadese seksuele delinquent die ooit zelf slachtoffer was geweest van zedenfeiten, vrij na zeven jaar gevangenisstraf. Al snel bleek dat het stadje Hamilton, gelegen in Canada, met minder dan 500 000 inwoners, hier niet klaar voor was.¹ Er ontstond een hele heisa, binnen de twee dagen maakte de politie Charlie's foto bekend aan de media en werd heel de gemeenschap gewaarschuwd dat deze seksuele delinquent terug vrij rondliep. Charlie haalde de voorpagina's van kranten en via de scholen werd er aan ouders flyers uitgedeeld met zijn foto. Iedereen werd gewaarschuwd. De politie hield Charlie vierentwintig uur op vierentwintig in de gaten uit overtuiging dat Charlie snel zou hervallen. De plaatselijke pastoor, Harry Nigh, die Charlie toen al vijftien jaar kende besloot hem op te vangen na zijn vrijlating. Want ook Harry was bezorgd over het feit dat de kans groot was dat Charlie zou hervallen zonder nazorg te geven of toezicht te houden. Harry wilde voorkomen dat er opnieuw een kind slachtoffer zou worden van Charlie's daden en besloot om hem samen met een aantal vrijwilligers uit de gemeenschap op te vangen. Samen vormden ze een cirkel rond Charlie en noemden ze zichzelf « Charlie's Angels ». Ze zouden zorgen dat Charlie geholpen werd in alle mogelijke probleemsituaties. Ze gaven Charlie raad waar nodig, confronteerden hem met zijn daden en werden voor hem een surrogaat familie. Charlie leefde nog twaalf jaar in Hamilton tot hij stierf aan een hartaanval. Hij heeft nooit nog een kind aangeraakt. Het succes van deze eerste cirkel zorgde al snel voor meerdere cirkels. Ondertussen heeft men in Canada al honderden cirkels afgerond en blijft dit project actief bezig onder de naam COSA, Circles of Support & Accountability.

In Canada wordt COSA niet enkel gezien als een middel van preventie om recidivisme tegen te gaan maar eveneens als een manier om de gemeenschap en haar waarden te versterken. Dit weerspiegelt zich dan ook in de dubbele missie van COSA: 'no more victims and no one is disposable'.²

Nu, bijna twintig jaar later, is COSA in Canada heel succesvol gebleken en heeft ook Engeland (Circles UK) en Nederland (Circles NL) deze speciale vorm van nazorg voor seksuele delinquenten geïmplementeerd.

Eind 2011 werd er ook in België, in de regio Antwerpen, een pilootproject van COSA opgestart onder de vleugels van Circles-NL, het Nederlandse COSA project.³ Dit regionale proefproject werd uitgevoerd binnen de werking van het Justitiehuis van Antwerpen.

De Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid (DSB) werd gevraagd een begeleidend onderzoek uit te voeren omtrent het COSA-project in Antwerpen.

Hiernavolgend wordt eerst het onderzoeksopzet van deze evaluatie geschetst, waarbij we dieper ingaan op de probleemstelling, de onderzoeksvragen, de onderzoeksgroep en de gehanteerde methodologie. Om COSA in een ruimer theoretisch kader te kunnen plaatsen, werd een

¹ M. HÖING, *European Handbook COSA, Circles of Support and Accountability*, 's-Hertogenbosch, Programmabureau Circles-NL, 2011, 5-6.

² *Ibid.*, 18-19.

³ M. HÖING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, *COSA in België Aanpassingsstudie*, 's-Hertogenbosch, Programmabureau Circles-NL, 2010, 80-82.

literatuuronderzoek verricht, waarvan deel drie de neerslag vormt. In het vierde deel komt de eigenlijke evaluatie aan bod, waarbij we een analyse maken van de afgenomen interviews en de bestudeerde documenten. Tot slot sluiten we af met enkele conclusies en aanbevelingen.

2. Onderzoekopzet

COSA (Cirkels voor Ondersteuning, Samenwerking en Aanspreekbaarheid) is bedoeld voor zedendelinquenten met een gemiddeld tot hoog recidiverisico die na detentie en/of behandeling vrijkomen. Het is een voor België totaal nieuwe aanpak voor de ondersteuning en monitoring van veroordeelde seksuele delinquenten. De cirkels bestaan uit drie tot vijf lokale vrijwilligers, die een seksuele delinquent (het "kernlid") emotioneel en praktisch ondersteunen in zijn terugkeer naar de maatschappij. De vrijwilligers worden bijgestaan door een buitencirkel van professionals die bij het kernlid betrokken zijn. Een cirkelcoördinator begeleidt de vrijwilligers en is de schakel tussen de binnen- en de buitencirkel. De primaire doelstelling van deze nieuwe aanpak is het voorkomen van nieuwe slachtoffers.

COSA is ontstaan in 1994 in Canada en bestaat ook sinds 2002 in het VK. Sinds 2009 is ook Nederland gestart met de ontwikkeling en de implementatie van de innovatieve methode COSA. Reclassering Nederland heeft in samenwerking met het Expertisecentrum Veiligheid van de Hogeschool Avans onderzocht of COSA ook in Nederland succesvol kan geïmplementeerd worden. In de loop van 2009 werd in Nederland op twee plaatsen een pilot uitgevoerd en werd dit begeleid door een implementatieonderzoek⁴.

Op initiatief van Circles NL, het Nederlandse programmabureau, heeft een groep Europese partners (Circles Europe: Together for Safety (CTS)) een subsidieaanvraag ingediend bij Daphne III waardoor verdere implementatie van cirkels in Nederland en de introductie van enkele proefcirkels in België mogelijk werd. Het Justitiehuis Antwerpen is de Belgische partner in dit Europese consortium en startte in Antwerpen in november 2011 de eerste COSA-cirkel. Hieraan voorafgaand is een aanpassingsstudie *COSA in België*⁵ verschenen en werden de nodige contacten gelegd om tot projectfinanciering te komen en een cirkelcoördinator aan te werven. Een Stuurgroep COSA werd opgericht met de bedoeling het project op te volgen. Leden van deze Stuurgroep zijn vertegenwoordigers van het Directoraat-Generaal Justitieuizen, het Antwerpse Universitair Forensisch Centrum, (UFC), het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, het Justitiehuis Antwerpen, CAW De Terp, ITER, een vertegenwoordiger van het kabinet Welzijn Vlaanderen en de Dienst voor het Strafrechtelijk beleid (DSB).

Met deze proefimplementatie worden de volgende *resultaten* beoogd:

- vertaling van de COSA-principes naar de Belgische/Vlaamse context;
- bepaling van de kaders waarbinnen COSA in de toekomst in België kan worden uitgevoerd;
- operationaliseren van de eerste twee proefcirkels COSA in een pilotfase;

⁴ M. HOING en B. VOGELVANG, *Implementatieonderzoek pilotfase*, maart 2011, 94 p., onuitg.

⁵ M. HOING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, o.c. , 81 p.

- het begeleiden van deze proefimplementatie door onderzoek met het oog op het creëren van een ruimer draagvlak en een verdere regionale implementatie.

COSA Antwerpen wordt voor de duur van het project opgevat als een regionaal cirkelproject van Nederland, dat voor de duur van de projectperiode onder de licentie van het Nederlandse programmabureau valt. Voor de ondersteuning van de projectcoördinator, de opleiding en de supervisie van de cirkelcoördinator, de ontwikkeling van materialen en opleidingen voor cirkelcoördinatoren en vrijwilligers, enz... werd beroep gedaan op de Nederlandse ervaringen. Er werd besloten dat de proefimplementatie van de eerste twee Belgische COSA-cirkels zou begeleid worden door een begeleidend onderzoek, uitgevoerd door de DSB.

Het onderzoeksopzet inspireert zich grotendeels op het implementatieonderzoek naar de pilootcirkels in Nederland, aangezien COSA voor de duur van het project opgevat wordt als een regionaal cirkelproject van Nederland. Zo wordt maximaal gebruik gemaakt van de reeds in Nederland opgebouwde onderzoekservaring met COSA en wordt ingespeeld op de onderlinge vergelijkbaarheid van de onderzoeksresultaten, waarbij tegelijkertijd gewaakt wordt over de noodzakelijke aanpassingen aan de Belgische/Vlaamse context.

De financiering van de activiteiten van het COSA-project in de beginfase was gewaarborgd vanuit het Daphne-fonds. In 2012 heeft COSA Antwerpen een gedeelde subsidie gekregen vanuit de stad Antwerpen voor een bedrag van 20 000 euro en vanuit de provincie Antwerpen voor een bedrag van 30 000 euro. Eind 2012 is de subsidie vanuit de stad Antwerpen in onderling overleg stopgezet. De werkingsmiddelen en het loon van de cirkelcoördinator voor 2013 werden betaald door een subsidie vanuit de provincie. Deze subsidie liep af eind 2013. Intussen heeft Nederland een nieuwe projectaanvraag goedgekeurd gekregen: Cirkles4Europe. Het justitiehuis van Antwerpen is daarin betrokken. Ondertussen werd beslist de projectorganisatie van COSA over te hevelen naar het Antwerpse Centrum voor Algemeen Welzijnswerk en heeft ITER, een ambulante centrum voor daderhulp aan plegers van seksueel misbruik, ook interesse getoond om in Brussel te starten met enkele cirkels. De financiering is overgeheveld naar Welzijn.

2.1. Probleemstelling en doelstelling

Onderzoek in Canada en Engeland heeft aangetoond dat COSA ervoor kan zorgen dat het recidiverisico bij seksuele delinquenten verlaagt⁶ (zie *infra*). Deze onderzoeksresultaten ondersteunen de centrale doelstelling van COSA: geen nieuwe slachtoffers.

In Nederland heeft men het onderzoek bij de eerste pilootcirkels afgerond⁷. In de loop van 2011-2013 wordt ook een veranderingsonderzoek COSA NL uitgevoerd. In dit veranderingsonderzoek

⁶ R.J. WILSON, J.E. PICHECA en M. PRINZO, "Evaluating the effectiveness of Professionally-Facilitated Volunteerism in the Community-based Management of High-Risk Sexual Offenders, Part One: Effect on Participants and Stakeholders", *The Howard Journal*, Vol 46 No 3, July 2007, 289-302; A. BATES, R. MACRAE, D. WILLIAMS en C. WEBB, "Ever increasing circles: A descriptive study of Hampshire and Thames Valley Circles of Support and Accountability 2002-09", *Journal of Sexual Agression*, 2011, 1-19.

⁷ M. HOING en B. VOGELVANG, o.c., 94 p.

wordt gepeild naar de *effecten* van COSA en het feit of deze overeenstemmen met de doelstellingen die aan de basis liggen van COSA.

Aangezien er in België grote verschillen bestaan met Canada, Engeland en Nederland inzake behandeling van seksuele delinquenten, juridische kaders en afspraken rond informatie-uitwisseling tussen de verschillende betrokken actoren, is in een aanpassingsstudie onderzocht in hoeverre in de Belgische/Vlaamse context voorwaarden aanwezig zijn die de implementatie van COSA mogelijk maken en welke aanpassingen hiervoor noodzakelijk zijn⁸.

Bij de daadwerkelijke uitvoering van de eerste drie proefcirkels is een begeleidend onderzoek wenselijk. **Het doel van dit onderzoek is aan de hand van een procesevaluatie na te gaan wat de eerste ervaringen zijn van alle betrokken actoren bij de eerste proefcirkels, na te gaan wat hier de succesfactoren en de knelpunten waren en van daaruit eerste aanbevelingen te formuleren die een verdere implementatie van COSA in Vlaanderen/België zouden kunnen bevorderen.**

2.1.1. Centrale vraagstelling

De doelstelling is het onderzoeken, door middel van een procesevaluatie, of COSA (Cirkels voor Ondersteuning, Samenwerking en Aanspreekbaarheid) voldaan heeft aan de verwachtingen in Antwerpen⁹.

De centrale vraag van deze procesevaluatie luidt dan ook: *Wat zijn de eerste ervaringen van de proefimplementatie van het COSA-project in België?*

Het verloop van de eerste proefcirkels is afhankelijk van tal van factoren en processen. Om die reden worden hieronder specifiekere onderzoeksvragen geformuleerd om deze factoren en processen in kaart te brengen.

2.1.2. Onderzoeksvragen

(1) Hoe percipiëren de verschillende betrokken actoren (de vrijwilligers, de cirkelcoördinator, de professionals uit de buitencirkel) hun rol binnen het COSA-project?

- In welke mate is COSA reeds gekend bij deze actoren voor de aanvang van de cirkel?
- Wat is hun houding t.a.v. COSA (verwachtingen, verzuchtingen, engagement)?
- Hoe percipiëren deze actoren hun kerntaken/hun rol binnen COSA?
- Hoe percipiëren zij hun relatie onderling en met het kernlid?

⁸ M. HOING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, *o.c.*, 81 p.

⁹ Omwille van het feit dat de eerste cirkels in Antwerpen georganiseerd worden, is het logisch dat bij een eventuele verdere implementatie in de eerste plaats naar Vlaanderen zal gekeken worden, gezien het feit dat de organisatie van de hulpverlening een gemeenschapsbevoegdheid is en dit bijgevolg verdere aanpassingen zal vergen. Met deze moeilijkheden en beperkingen zal in het eindrapport rekening gehouden worden.

- Welke zijn de knelpunten bij het uitvoeren van hun rol binnen COSA?
- Welke zijn de positieve punten bij het uitvoeren van hun rol binnen COSA?

(2) Hoe percipiëren de kernleden (nl. de zedendelinquent) het COSA-project?

- In welke mate en op welke manier is er bij deze actoren kennis over COSA?
- Wat is hun houding t.a.v. COSA (verwachtingen, verzuchtingen, engagement)?
- Hoe percipiëren zij hun relatie met de vrijwilligers?
- Welke zijn de knelpunten tijdens de uitvoering van de cirkel?
- Welke zijn de positieve punten tijdens de uitvoering van de cirkel?

(3) Hoe percipiëren de verschillende betrokken actoren (de vrijwilligers, de cirkelcoördinator, de professionals uit de buitencirkel) de structuur en het opzet van het COSAproject?

- In welke mate en op welke manier is er bij deze actoren kennis over de structuur en het opzet van COSA?
- In welke mate is er bij deze actoren kennis over het algemene werkkader waarin COSA zich inbedt (werking justitiehuis, beroepsgeheim, doorverwijzing en informatie-uitwisseling, sociale kaart,...)?
- Hoe verloopt het samenspel binnencirkel-buitencirkel?
- Welke knelpunten ervaren deze actoren bij de structuur en het opzet van COSA?
- Welke positieve punten ervaren deze actoren bij de structuur en het opzet van COSA?
- In welke mate en op welke manier zien deze actoren de eventuele toekomstige organisatie van COSA in België?

(4) Hoe percipiëren de belangrijkste stakeholders (CAW's¹⁰, CGG¹¹, JH¹², PdK¹³) de structuur en het opzet van het COSAproject?

- In welke mate en op welke manier is er bij deze stakeholders kennis over de structuur en het opzet van COSA?
- Welke knelpunten ervaren deze actoren bij de structuur en het opzet van COSA?
- Welke positieve punten ervaren deze actoren bij de structuur en het opzet van COSA?
- In welke mate en op welke manier zien deze actoren de eventuele toekomstige organisatie van COSA in België?

¹⁰ Centra Algemeen welzijnswerk

¹¹ Centra Geestelijke Gezondheidszorg

¹² Justitiehuis

¹³ Procureur des Konings

2.1.3. Onderzoeksgroep

Oorspronkelijk was het de bedoeling twee proefcirkels te evalueren. De eerste cirkel is van start gegaan eind november 2011, de tweede cirkel ging van start in het voorjaar 2012. De tweede cirkel kende echter slechts een kleine maand later een vrij abrupt einde. Met het oog op een verdere informatiegaring werd besloten toch nog een derde proefcirkel in het onderzoek te betrekken. Deze derde cirkel hernam dezelfde vrijwilligers als de tweede proefcirkel, maar veranderde slechts van kernlid en professionals.

Het onderzoek evalueerde dus uiteindelijk 3 cirkels.

Het onderzoek werd uitgevoerd bij:

- kernleden (3)
- vrijwilligers (8, 4 per cirkel)
- cirkelcoördinator (1)
- de regionale projectcoördinator (1)
- professionals buitencirkel (6)
- lokale stakeholders (6)

De *kernleden* vormen de doelgroep van COSA. Door het feit dat drie cirkels door de evaluatie opgevolgd worden, komt het aantal te onderzoeken kernleden op drie. Omwille van de hoge kosten in menskracht en middelen die COSA met zich meebrengt, is een doelmatige inzet noodzakelijk. Om die reden wordt in België gekozen om COSA voor te behouden aan seksuele delinquenten met een gemiddeld tot hoog recidiverisico en een hoge ondersteuningsbehoefte. Dit veronderstelt aanvullende diagnostiek en risicotaxatie door het cirkelproject, waarbij in België de samenwerking met het Universitair Forensisch Centrum Antwerpen (UFC) werd ingeroepen. In de proefcirkels worden de volgende selectiecriteria gehanteerd¹⁴:

- sociaal isolement;
- verbaal sterk genoeg;
- Nederlandse taal machtig;
- Geen volledige ontkenning van de feiten;
- Justitieel kader (met uitsluiting van vrijheid onder voorwaarden (VOV) en bemiddeling in strafzaken (BIS));
- Geen psychopathie;
- In behandeling of een succesvol afgeronde behandeling;
- Bereidheid om samen te werken met vrijwilligers;

¹⁴ M. HOING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, *o.c.* , 74-75.

- Delictgedrag en risicofactoren kunnen bespreekbaar stellen;
- Motivatie voor een delictvrij leven;
- Voldoende hoog recidiverisico.

De *vrijwilligers* werden geselecteerd aan de hand van de protocollen voor selectie, training en ondersteuning van Nederland. Per cirkel worden vier vrijwilligers geselecteerd. Zo kwam het aantal te onderzoeken vrijwilligers op acht.

Voor de twee cirkels in de pilotfase is *1 cirkelcoördinator* en *1 regionale projectcoördinator* aangeworven. De cirkelcoördinator is de tussenschakel tussen de binnencirkel (bestaande uit het kernlid en de vrijwilligers) en de professionals uit de buitencirkel.

De *professionals uit de buitencirkel* hebben een ondersteunende en adviserende rol ten aanzien van de cirkelcoördinator. De leden van de buitencirkel participeren in hoofde van hun functie aan het project. Dit veronderstelt binnen hun instelling een voldoende draagvlak voor het project en een wettelijk mandaat. Rekening houdende met de Vlaamse infrastructuur inzake begeleiding en behandeling van daders, bestaat de buitencirkel uit de volgende professionals: de justitieassistent en de behandelaar. Er zullen daarom twee professionals per cirkel bevraagd worden, wat het totaal op *zes professionals* brengt.

Lokale stakeholders: Met het oog op het vraagstuk van de toekomstige organisatie van COSA op lokaal/regionaal vlak, is het van belang een zicht te krijgen op de mate waarin kennis bestaat van het COSA-project en in hoeverre er een (verder) draagvlak voor is.

De volgende belangrijke stakeholders, 9 in totaal, zullen daartoe bevraagd worden:

- de directeur van het Justitiehuis Antwerpen;
- de Procureur des Konings van Antwerpen;
- directeur CAW De Terp;
- vertegenwoordiger beleidscel welzijn Vlaanderen;
- vertegenwoordiger beleidscel Justitie;
- vertegenwoordiger van het vrijwilligerswerk;
- het UFC;
- het Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg VAGGA;
- het Centrum voor Algemeen Welzijnswerk De Kempen, HSD Antwerpen.

De lokale stakeholders werden uiteindelijk uitgenodigd te participeren aan een focusgroep. Met de stakeholders die hierop niet aanwezig konden zijn, werden aparte interviews afgenomen.

2.2. Methodologie

Het onderzoek werd gevoerd door middel van een *kwalitatief onderzoek*. In kwalitatief onderzoek richt de vraagstelling zich op onderwerpen die te maken hebben met de wijze waarop mensen betekenis geven aan hun sociale omgeving. Er worden onderzoeksmethoden gebruikt die het mogelijk maken om het onderwerp *vanuit het perspectief van de onderzochte mensen* te leren kennen met het doel om het te beschrijven en waar mogelijk te verklaren¹⁵. De bedoeling van een procesevaluatie is een interventie op te volgen en waar nodig bij te sturen¹⁶. De procesevaluatie richt zich vooral op de wijze waarop de interventie in de praktijk wordt geïmplementeerd en uitgevoerd, de eventuele knelpunten die zich hierbij hebben voorgedaan en de succes- en de faalfactoren. Hierbij wordt de perceptie van de verschillende betrokkenen nagegaan. Aangezien de onderzoeksvragen gericht zijn op het exploreren en beschrijven van ervaringen en meningen, is een kwalitatieve evaluatie het meest aangewezen.

Bij de procesevaluatie van de proefimplementatie van COSA in België werden dus kwalitatieve methoden van dataverzameling toegepast.

In eerste instantie werd een *literatuuronderzoek* verricht, waarbij gefocust werd op de drie COSA-voorbeeldlanden bij uitstek, met name Canada, Engeland en Nederland. Er wordt kort stilgestaan bij hun algemeen juridisch- en behandelingskader, zodat duidelijk wordt binnen welke context COSA zich daar kon ontwikkelen. Daarna wordt de huidige Belgische situatie van de behandeling en begeleiding van seksuele delinquenten onder de loep genomen en worden enkele aandachtspunten voor de verdere ontwikkeling van COSA in België geformuleerd.

Voor de beantwoording van de onderzoeksvragen werden *semi-gestructureerde interviews* gehouden.¹⁷ Om een dynamiek in de discussie van de (verdere) organisatie van COSA te krijgen werd ook geopteerd voor een *focusgroep*. Daarenboven werd het verloop van de cirkels aan de hand van een *documentanalyse* verder geëvalueerd.

Interviews:

Er werd gekozen te werken met semi-gestructureerde interviews. De interviews van de actoren van de binnencirkel (kernleden, vrijwilligers) en de cirkelcoördinator vonden twee keer plaats, zodat bij hen minstens een start- en een eindmeting werd uitgevoerd. Gezien het feit dat de tweede en de

¹⁵ H. BOEIJJE, *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*, Amsterdam, Boom onderwijs, 2005, 27.

¹⁶ J. BILLIET en H. WAEGE, *Een samenleving onderzocht. Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*, de Boeck, 2003, Antwerpen, 62-63.

¹⁷ *Ibid.*, 323.

derde proefcirkel vroegtijdig on hold gezet werden, werden de eindinterviews slechts in cirkel 1 uitgevoerd.

De regionale projectcoördinator, de professionals uit de buitencirkel en de lokale stakeholders werden één maal geïnterviewd. De lokale stakeholders werden daarenboven samengebracht in een focusgroep.

Documentanalyse

Tijdens de evaluatie werden de volgende documenten geanalyseerd. Deze worden in tabelvorm weergegeven.

	kernlid	vrijwilligers	cirkelcoördinator
Start	Formulier voor verwijzers	Aanmeldingsformulieren vrijwilligers evaluatie training	Verslagen selectiegesprekken vrijwilligers
Wekelijks		contactverslagen	
Maandelijks			Maandrapportage operationele cirkels
Driemaandelijks		Evaluatieformulier cirkelfuncties	

Kwaliteitsbewaking

Er werd een Stuurgroep voorzien die het proefproject mee opvolgt. Deelnemers in de Stuurgroep zijn DG Justitiehuis, het UFC, het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, het Justitiehuis Antwerpen, CAW De Terp, ITER, DSB en een vertegenwoordiger van de beleidscel Welzijn Vlaanderen. Deze Stuurgroep deed ook dienst als begeleidingscomité voor het onderzoek.

2.3. Beperkingen van het onderzoek

Dit onderzoek is hoofdzakelijk *exemplarisch* te noemen: het beschrijft de eerste ervaringen die in Antwerpen met COSA zijn opgedaan. Zoals bij de meeste pioniers is het implementeren van de eerste proefcirkels in Antwerpen een werk van vallen en opstaan geweest. Het werd gekenmerkt door een aantal onverwachte gebeurtenissen of hindernissen die ertoe geleid hebben dat de werkprocessen soms moeizamer dan verwacht verliepen waardoor de projectorganisatie soms naar creatieve oplossingen diende te zoeken. In de loop van de eerste twee jaren werd ook duidelijk dat de projectorganisatie van COSA in België bij voorkeur vanuit de invalshoek welzijn dan vanuit justitie diende waargenomen te worden.

Deze "groeipijnen" hebben ons onderzoek deels beïnvloed en beperkt. Zo was het de bedoeling om binnen de twee proefcirkels zowel bij de kernleden, de vrijwilligers als de cirkelcoördinator begin- en eindinterviews te doen, om de evolutie van de cirkel en hun ervaringen hiermee doorheen de tijd te schetsen. De tweede cirkel kende echter een abrupt einde en ongeacht het feit dat we besloten om de derde cirkel in ons onderzoek op te nemen, heeft deze ook niet zo lang volledig gedraaid, waardoor we een stuk minder gegevens hebben kunnen genereren dan we aanvankelijk dachten en hoopten. Anderzijds gaf dit ons ook de opportuniteit enkele knelpunten te detecteren en onder de aandacht te brengen.

Een tweede probleem waarmee we geconfronteerd werden, was het feit dat we er niet in geslaagd zijn de behandelaar van de derde cirkel te interviewen, net zoals het onmogelijk was het kernlid van dezelfde cirkel met een interview te belasten. Dit kernlid werd ten tijde van ons onderzoek gehospitaliseerd, wat medewerking aan ons onderzoek quasi onmogelijk maakte. We beschikken dus over onvolledige informatie.

Het gebrek aan middelen en tijd is op meerdere vlakken ook een probleem gebleken. Het justitiehuis van Antwerpen speelt in de introductie van COSA in België een pioniersrol. Rekening houdende met de vele andere kerntaken van een justitiehuis en de onzekere tijden waarin de justitiehuisen zich bevinden wat hun positionering betreft¹⁸, is de onafgebroken inzet van de directie en een aantal personeelsleden van het Antwerpse justitiehuis om dit project op poten te zetten, bewonderenswaardig. Zoals hun kernprocesmanager het verwoordde, zagen ze dit project voornamelijk binnen hun "*laboratoriumfunctie*". De constante zoektocht naar middelen en de onzekerheid over het voortbestaan van het project, hebben ook tot de nodige vertragingen geleid. Daarenboven werd de cirkelcoördinator slechts 8 uur in de week voor het COSA-project ingezet, wat veel te weinig tijd was voor deze persoon om deze functie op alle vlakken terdege uit te oefenen. Wegens de drukke agenda's van de verschillende actoren, was het voor ons ook niet steeds gemakkelijk om tijdig de juiste gegevens (documenten) te bekomen om ons onderzoek terdege uit te bouwen.

¹⁸ Ten tijde van ons onderzoek zaten de justitiehuisen in volle onderhandeling over een al dan niet communautarisering.

Binnen de gegeven context, hopen we evenwel dat we een zo volledig mogelijk beeld schetsen van het procesverloop van de eerste proefcirkels en dat ons onderzoek als een eerste houvast kan dienen voor de verdere implementatie van COSA in België en kan inspireren tot vervolgonderzoek op dit vlak.

Ondanks al deze praktische moeilijkheden, die voor een groot deel ook eigen zijn aan een proefproject, viel ons evenwel een constante op: iedereen die erbij betrokken was, spande zich voor de volle 100% in voor het COSA-proefproject. Het geloof in COSA in Antwerpen was en is zeer groot te noemen en inspireert hopelijk ook andere steden om hierin te gaan investeren.

3. Literatuuronderzoek

Navolgend literatuuronderzoek over COSA heeft als doel een breder perspectief te verkrijgen over het project dat ondertussen in verschillende landen aanwezig is. Op die manier kan gekeken worden hoe de verschillende landen COSA geïmplementeerd hebben en waar er eventuele knelpunten ondervonden zijn.

Eerst zal COSA kort toegelicht worden, daarna wordt er een schets gemaakt van de verschillende COSA-landen, om dan af te sluiten met belangrijke aandachtspunten (knelpunten) om COSA in België te implementeren.

3.1. Wat is COSA?

COSA (naar het Nederlands vertaald: « Cirkels voor ondersteuning, samenwerking en Aanspreekbaarheid ») is een bijzondere vorm van nazorg van seksuele delinquenten dat als hoofddoel het voorkomen van recidive heeft. Men doet dit door enerzijds praktische en mentale ondersteuning te bieden en te voorkomen dat de dader (het kernlid) sociaal geïsoleerd raakt. Anderzijds wordt het welzijn, het doen en laten van het kernlid gemonitord. Het uitgangspunt is dat het kernlid zich verantwoordelijk stelt voor zijn of haar eigen gedrag en bereid is verantwoording af te leggen.¹⁹

Een COSA-cirkel bestaat uit een binnencirkel, een cirkelcoördinator en een buitencirkel. De **binnencirkel** bestaat uit een aantal (ongeveer drie tot vijf) vrijwilligers en de seksuele delinquent die ook het 'kernlid' genoemd wordt. De vrijwilligers komen frequent samen met het kernlid en bieden zowel praktische als emotionele ondersteuning. Tevens bieden zij een sociaal rolmodel. Zij confronteren het kernlid met zijn daden en voeren daar discussies rond om hem verantwoordelijk te stellen voor zijn eigen gedrag. De **buitencirkel** bestaat uit verschillende professionals die het kernlid opvolgen in zijn of haar resocialisatieproject zoals bijvoorbeeld de justitieassistent, de behandelende geneesheer of de politie²⁰. Deze buitencirkel heeft een ondersteunende taak en geeft waar nodig raad. De **cirkelcoördinator** heeft als taak het ondersteunen en monitoren van de binnencirkel en zal zorgen voor de uitwisseling van noodzakelijke informatie tussen de binnen- en buitencirkel mocht dit nodig blijken.²¹

Vanzelfsprekend zijn er verschillen van land tot land omdat ieder land zijn specifieke wetgeving heeft maar ook vanwege verschillen in de beschikbaarheid van geïnstitutionaliseerde vormen van

¹⁹ M. HÖING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, *o.c.*, 11.

²⁰ In België zal de buitencirkel enkel bestaan uit de justitieassistent en de behandelaar, wiens taken en onderlinge samenwerking gepreciseerd staan in de samenwerkingsakkoorden inzake de behandeling en de begeleiding van daders van seksueel misbruik (zie *infra*)

²¹ M. HÖING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, *o.c.*, 11.

reclassering.²² Daarenboven is COSA een bijzondere vorm van nazorg die samen kan gaan met een formeel toezicht door bijvoorbeeld de reclassering maar eveneens kan functioneren op vrijwillige basis, buiten een juridisch kader. Het kernlid zal bij aanvang vrijwillig instemmen om deel te nemen aan een cirkel, wat wil zeggen dat COSA een vrijwillige vorm van nazorg is.²³ Het al dan niet mislukken van een deelname aan een COSA-cirkel heeft bijgevolg geen verdere repercussies voor het kernlid.

COSA past in het theoretische concept van het "**good lives model**" (het GLM). Dit model is een aantal jaren geleden ontstaan als een alternatieve benadering voor strafrechtelijke interventies en richt zich vooral op het bevorderen van het welzijn van de delinquent door de sterke eigenschappen en capaciteiten van het individu centraal te stellen. Dit model staat tegenover het Risk-Needs-Responsivity-model (RNR-model) dat tot op heden de basis vormt van de meeste rehabilitatie- en behandelingsprogramma's voor delinquenten. Het is gefocust op risicomanagement en terugvalpreventie, terwijl het GLM uitgaat van de gedachte dat het versterken van positieve factoren bijdraagt aan het voorkomen van terugval in risicogedrag²⁴.

Binnen het GLM worden individuen, en dus ook seksuele delinquenten, gezien als actieve en doelgerichte wezens, die fundamentele *primary goods* willen verwerven. Dit zijn activiteiten, ervaringen of situaties, zoals bvb. zelfstandigheid, geluk, creativiteit, die het welzijn van het individu bevorderen. Mensen gaan dan een aantal activiteiten en strategieën, ofwel *secondary goods*, gebruiken om die *primary goods* te verkrijgen. Zo zal het "primary good" van intimiteit bereikt worden aan de hand van het "secondary good" vriendschap of een romantische liefde. Toegepast op seksuele delinquenten bereiken zij deze intimiteit echter bvb. door het aangaan van een seksuele relatie met een kind. Met andere woorden, seksuele delinquenten plegen seksuele misdrijven omwille van een verkeerd gebruik van de "secondary goods" om de "primary goods" te bereiken. De doelstelling van behandeling bestaat dan niet enkel uit het vermijden van risicofactoren, maar deze te leren identificeren en het individu de nodige interne en externe instrumenten aan te reiken om aan hun primaire behoeften te leren voldoen²⁵. Een cirkel kan de seksuele delinquenten hierin ondersteunen en helpen.

Volgens de literatuur zouden **drie factoren** een rol spelen bij de werking van COSA: Ondersteuning (1), Monitoring (2) en (zelf)handhaving (3)²⁶:

²² *Ibid.*, 16.

²³ *Ibid.*, 12.

²⁴ E. POMP, *Het good lives model, een literatuurstudie*, Expertisecentrum Forensische Psychiatrie, november 2009, 9 p.

²⁵ *Ibid.*, 9 p.; S. HANVEY, T. PHILPOT en C. WILSON, *A Community-Based Approach to the Reduction of Sexual Reoffending Circles of Support and Accountability*, London and Philadelphia, Jessica Kingsley Publishers, 2011, 55-56.; voor uitgebreide informatie over het good lives model zie <http://www.goodlivesmodel.com/glm/Home.html>

²⁶ C. WILSON, « Within the Circle. The realities of practice » in HANVEY, T. PHILPOT en C. WILSON (eds.), *o.c.*, 59- 71; M. HOING en B. VOGELVANG, *o.c.*, 23-25.

De factor **ondersteuning** verwijst naar de sociale netwerkfunctie van de cirkel. De cirkel is er om het kernlid te ondersteunen, door problemen en crisissen te loodsen en een belangenbehartiger te zijn. Op die manier worden ook de belangen van de samenleving behartigd. Het doel is isolement en emotionele eenzaamheid te verminderen en het vergroten van de kansen op sociale reïntegratie. Het is immers uit onderzoek gebleken dat het hoge niveau van isolement en emotionele eenzaamheid belangrijke oorzaken van recidivisme zijn. COSA speelt hier op in. Vrijwilligers kunnen ook als rolmodellen fungeren en het kernlid leren hoe ze gezonde relaties moeten aangaan en een gezonde levensstijl kunnen aanhouden.

Volgens de filosofie van COSA is het ook noodzakelijk dat de vrijwilligers het kernlid confronteren met zaken die zij signaleren of waarvan zij hoogte gekregen hebben. Zij hebben als het ware ook een rol van **monitoring**. Bedoeling is ook deze zaken tijdig te signaleren aan de buitencirkel, zodat tijdig kan ingegrepen worden. Zij moeten met het kernlid in gesprek gaan over diens emotionele toestand en over diens opvattingen over het delict en het slachtoffer. Ze moeten in staat kunnen zijn om de risicobevorderende factoren aan het delict tijdig op te pikken, te bespreken en indien nodig ook te melden bij de leden van de buitencirkel. *Conditio sine qua non* hierbij is de goede samenwerking tussen de binnen- en de buitencirkel met aandacht voor het beroepsgeheim.

Nog een belangrijk principe van COSA is het **aanspreekbaar houden** van het kernlid ten aanzien van het eigen gedrag. De vrijwilligers bevorderen datgene wat het kernlid in de behandeling leert, zorgen dat het kernlid dit in de praktijk brengt, bieden het kernlid alternatieve copingstrategieën aan en confronteren het kernlid met ongepast gedrag en attitudes. Door dit te doen wordt bijgedragen aan het verminderen van de cognitieve distorsies waaraan in de professionele daderbehandelingen wordt gewerkt. Het is hierbij van het grootste belang dat de relatie tussen de vrijwilligers en de kernleden steunt op absolute belangeloosheid en vrijwilligheid. Er moet ook sprake zijn van openheid en een vertrouwensrelatie. Het kernlid moet instemmen met het verstrekken van persoonlijke informatie aan de cirkelvrijwilligers.

Het unieke aan COSA is dat deze drie fundamenten samenwerken aan haar belangrijkste doelstelling: het verminderen van recidive.

3.2. COSA CANADA

3.2.1. Algemeen juridisch- en behandelingskader inzake seksuele delinquenten in Canada

Hoewel in Canada een systeem heerst waarin een veroordeelde ten laatste na 2/3 van de straf uitgezeten te hebben, kan vrijkomen, heeft men specifieke wijzigingen voor seksuele en gevaarlijke delinquenten ingevoerd. Sinds 1992 werd in Canada de "Corrections and Conditional Release Act" gewijzigd zodat sommige delinquenten opgesloten kunnen blijven tot het einde van hun straf²⁷. Daar tegenover staat dat Canada een uitgebreid aanbod aan intramurale²⁸ behandelingen heeft. Zo zijn de gevangenissen in Ontario bvb. ingedeeld in drie grote groepen. In eerste instantie zijn er de 'maximum security' eenheden, waarbij de gedetineerden zeer sterk bewaakt worden, dan zijn er de 'medium security' eenheden, waar er sprake is van een 'controlled movement' en in laatste instantie is er sprake van de 'minimum security' eenheden²⁹. De initiële observatie gebeurt in "the Millhaven Assessment Unit", die zorgt voor een juiste plaatsing en beslist over de noden van beveiliging en behandeling³⁰. Dit intramurale systeem is op te vatten als een cascadesysteem, waarbij de seksuele delinquent tijdens zijn detentie kan afzakken naar een minder restrictief klimaat. Er worden in Canada best wel veel inspanningen geleverd op het vlak van behandelingen binnen de gevangenis muren, alsook van initiële diagnosestelling.

In 1997 heeft Canada zijn wetgeving bijgesteld zodat de mogelijkheid tot verder staatstoezicht en opvolging werd ingevoerd voor 'sex offenders' die onder "LTSO" ofwel "long term supervision order" staan. Voor deze sex offenders werden ook cirkels voor seksuele delinquenten opgericht maar niet onder de noemer van COSA.³¹

3.2.2. Structuur en juridisch kader COSA Canada

COSA Canada, ontstaan in 1994, werkt buiten een justitieel kader en is specifiek gericht op de "WED sex offenders" ("Warrant Expiry Date"). Deze groep van seksuele delinquenten hebben een zeer hoog risico op recidivegedrag waardoor zij niet in aanmerking komen voor deelname aan een resocialisatieprogramma. Dit heeft tot gevolg dat zij, na het beëindigen van hun straftijd, terug in de samenleving komen zonder enige vorm van toezicht of opvolging.³² Zij kunnen sinds 1994 instappen in een cirkel van COSA.

²⁷ H.E. BARBAREE, E.J. PEACOCK, F. CORTONI, W.L. MARSHALL en M. SETO, "Ontario Penitentiaries' Program", in MARSHALL, W.L.; FERNANDEZ, Y.M.; HUDSON, S.M. en WARD, T, (eds.), *Sourcebook of Treatment Programs for Sexual Offenders*, New York, Plenum Press, 1998, 60-61.

²⁸ Binnen de gevangenis muren.

²⁹ H.E. BARBAREE, E.J. PEACOCK, F. CORTONI, W.L. MARSHALL en M. SETO, "Ontario Penitentiaries' Program", in MARSHALL, W.L.; FERNANDEZ, Y.M.; HUDSON, S.M. en WARD, T, (eds.), *o.c.*, 60.

³⁰ *Ibid.*, 62.

³¹ M. HÖING, *European Handbook COSA, Circles of Support and Accountability*, 's-Hertogenbosch, Programmabureau Circles-NL, 2011, 18-19.

³² S. HANVEY, T. PHILPOT en C. WILSON, *o.c.*, 31.

In Canada is COSA grotendeels gestoeld op vrijwillige basis. Het is opgezet als lokaal burgerinitiatief waardoor alle partijen, zowel binnen- als buitencirkel, vrijwel onbezoldigd deelnemen en een grote autonomie bewaren. Deze lokale initiatieven worden voornamelijk vanuit kerkgemeenschappen opgericht.³³ COSA wordt niet overkoepeld door een nationale organisatie maar de cirkelprojecten kennen wel ondersteuning vanuit het CSC (Correctional Service of Canada), het landelijk gevangenisapparaat. Deze onderhoudt contacten met de lokale pastoren van de gemeenschappen waar cirkels worden opgestart. De eindverantwoordelijkheid van de cirkels wordt gedragen door deze lokale pastoraten.³⁴

De dagelijkse aansturing van de cirkels gebeurt door een projectcoördinator welke aangesteld wordt voor de aanmoediging van de cirkels en die instaat voor een goede cirkeldynamiek. Daarnaast is het de taak van deze projectcoördinator om de professionele actoren, betrokken bij deze cirkel, op de hoogte te houden van deze cirkel en hen te informeren over algemene informatie betreffende COSA. Deze professionele actoren, bestaande uit lokale professionelen, staan op vrijwillige basis de cirkels bij. Zij doen dit ondermeer door middel van het geven van trainingen en advies.³⁵ De lokale projectcoördinator staat ook in voor het aanwerven van de vrijwilligers voor de binnencirkel. Hij of zij gaat op zoek naar stabiele burgers die bekend zijn in de lokale gemeenschap en die beschikken over een zekere mate van maturiteit en evenwichtigheid. Er wordt bovendien belang gehecht aan de mate waarin deze burgers verantwoordelijkheid kunnen dragen en op een gezonde wijze hun grenzen kunnen aangeven.³⁶

De organisatorische kosten worden gefinancierd door het CSC maar de cirkels doen ook beroep op aanvullende financieringen.³⁷ Niet alle cirkels worden noodzakelijk ondersteund door CSC, dit is een vrijblijvende keuze. In 2010 slaagden alle lokale cirkels er samen in een financiering te verwerven van Canada's National Crime Prevention Centre, voor een periode van vijf jaar.³⁸

Uit wetenschappelijk onderzoek is gebleken dat de COSA-methode gezorgd heeft tot 70% minder recidivisme bij seksuele delinquenten in Canada³⁹. In 2009 werden deze cijfers gevalideerd door middel van een nationale steekproef. Een totaal van 44 high-risk seksuele delinquenten, die na hun straftijd aan COSA deelnamen, werden voor een follow-up periode van 35 maanden, vergeleken met 44 gelijkaardige delinquenten, die evenwel niet in COSA betrokken waren. Het resultaat was een 83% vermindering van seksueel recidivisme, 73% vermindering van recidivisme voor andere

³³ M. HÖING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, *o.c.*, 15.

³⁴ *Ibid.*, 16.

³⁵ M. HÖING, *o.c.*, 18-19.

³⁶ M. HÖING, J. CASPERS en B. VOGELVANG, *Aanpassingsstudie naar COSA, Cirkels voor Ondersteuning, Samenwerking en Aanspreekbaarheid in Nederland*, 's-Hertogenbosch, Programmabureau Circles-NL, 2011, 40-42.

³⁷ M. HÖING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, *o.c.*, 19.

³⁸ M. HÖING, *o.c.*, 18-19.

³⁹ R. J. WILSON, J. E. PICHECA & M. PRINZO, *Circles of Support and Accountability: An Evaluation of the Pilot Project in South-Central Ontario*, Correctional Service of Canada, may 2005, 32 p.

geweldsfeiten en 71% minder recidivisme in het algemeen in vergelijking met de controlegroep⁴⁰. Als gevolg hiervan voorzag de Canadese overheid in 2009 7 miljoen dollar aan fondsen voor een periode van vier jaar ter verdere financiering van COSA.

⁴⁰ R.J. WILSON, F. CORTONI, A.J. McWhinnie, « Circles of Support and Accountability: A Canadian National Replication of Outcome Findings », *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 2009, 412.

3.3. COSA ENGELAND

3.3.1. Algemeen juridisch – en behandelingskader voor seksuele delinquenten in Engeland

Ook in Engeland is het beleid naar seksuele delinquenten toe sinds de jaren '90 een stuk repressiever geworden. Er wordt bijvoorbeeld in de wetgeving een duidelijk onderscheid gemaakt tussen 'gewone' delinquenten en seksuele delinquenten. In 1991 kwam de "Criminal Justice Act" tot stand die de mogelijkheden tot alternatieve straffen en postpenitentiair toezicht voor de minder gevaarlijke delinquenten uitbreidde⁴¹. De achterliggende bedoeling van deze wet was een consistentie in bestraffing te bewerkstelligen en voor minder zware delicten meer extrapenitentiaire mogelijkheden te introduceren⁴². Voor seksuele delinquenten en plegers van zware gewelddaden werd echter meteen in uitzonderingen voorzien. Een andere belangrijke wet, is de "Sex Offender Act" van 1997 die het voor alle seksuele delinquenten verplicht maakt zich te melden in een landelijk register⁴³. Het verschil met de notificatieregeling in de V.S. is dat registratie niet zozeer gebruikt wordt als een middel tot informatie aan instellingen, slachtoffers en gemeenschap, maar eerder een startpunt vormt voor het opleggen van voorwaarden en het houden van toezicht op de geregistreerde. Ten slotte voorziet de in 1998 ingevoerde "Crime and Disorder Act" in de zogenaamde "Sex Offender Order", waarbij seksuele delinquenten kunnen worden verplicht om zich gedurende een minimumperiode van vijf jaar aan de door de politie en de reclasseringsdiensten uitgevaardigde richtlijnen te houden⁴⁴.

Het opvolgen van daders van seksueel misbruik die onder voorwaarden vrij gelaten worden, is in Engeland op twee belangrijke principes gebaseerd: de "Multi-Agency Public Protection Arrangements" (MAPPA) en de "community sex offender treatment programmes". Deze zijn in Engeland ontwikkeld in de context van wettelijke en beleidsmatige inspanningen om dit soort delinquenten te reintegreren in de maatschappij op basis van de concepten van risico-inschatting, risicobeheer en controle⁴⁵.

⁴¹ D. MERCER, "The Nature of the Beast: Sex Offender Treatment", in MASON, T. en MERCER, D. (eds.), *Critical Perspectives in Forensic Care*, London, Macmillan Press LTD, 1998, (259 p.) 109.

⁴² A. SAMPSON, *Acts of Abuse. Sex Offenders and the Criminal Justice System*, London, Routledge, 1994. (141 p.), 58.

⁴³ H. POWER, "The Crime and Disorder Act: Sex Offenders, Privacy and the Police", *The Criminal Law Review*, 1999, 3-16.

⁴⁴ J. BLOCKEEL, F. GOTELAERE en S. VINKS, "Publicatie en verspreiding van de identiteit van minderjarige slachtoffers van seksuele misdrijven en van daders van seksuele misdrijven tegen minderjarigen, in VERMEULEN, G. (ed.), *Strafrechtelijke bescherming van minderjarigen*, Antwerpen/ Apeldoorn, Maklu, 2001, 699 p., 113.

⁴⁵ C. WILSON, "Managing the Problem. Working with People convicted of Sexual Offences", in HANVEY, S. PHILPOT, T. en WILSON, C., o.c. , 49.

3.3.2. Structuur en juridisch kader COSA Engeland

Het succes van de Canadese cirkels waaide in 2002 over naar Engeland waar dankzij overheidssubsidies pilootprojecten werden opgestart. Ook hier startend vanuit de draagkracht van een kerkelijke organisatie, de Quakers⁴⁶. Initieel financierde de 'Home Office' voor een periode van drie jaar drie verschillende pilotsites in Hampshire, the Thames Valley en de Lucy Faithfull Foundation. Hampshire en the Thames Valley fuseerden in 2006 in één project, beter gekend als HTC Circles. In 2010 breidde HTV Circles uit met de regio Kent, waarna het nu voornamelijk bekend staat als Circles South East (CSE).

Door het succes van deze pilootprojecten werd in 2008 het landelijk programmabureau, genaamd **Circles UK**, opgericht. Dit bureau ondersteunt sindsdien de ontwikkeling van regionale cirkelprojecten. De regionale en lokale cirkelprojecten zijn lid van Circles UK en krijgen daarvoor o.a. basismateriaal aangeboden zoals training, onderwijs en mediavertegenwoordiging.⁴⁷ De regionale projectorganisaties richten de individuele cirkels op en leiden deze. Zij leveren ook de cirkelcoördinatoren aan die individuele cirkels operationeel aansturen en begeleiden.

Het landelijk programmabureau, Circles UK, is een zelfstandige organisatie. Het wordt gedeeltelijk gefinancierd door het Ministerie van Justitie. Bijkomend ontvangen zij financiële middelen vanuit enkele landelijke liefdadigheidsfondsen. Medewerkers zijn officieel in dienst van deze organisatie.⁴⁸

De lokale projecten kennen verschillende wijze van financiering, onder andere door financiën van reclasseringsorganisaties, bijdragen van de politie, de kerkelijke gemeenschappen en zelfs in één geval vanuit een commercieel bedrijf.⁴⁹ Circles UK heeft een nationale 'Code of Practice' ontwikkeld, zorgt voor nationale trainingen, een jaarlijks congres en fungeert als overkoepelende projectorganisatie voor pilootprojecten in Schotland, Nederland en ook België.

De Canadese cirkels liggen aan de basis van de Engelse cirkels. Hier wordt echter meer gewerkt vanuit een geformaliseerde en geprofessionaliseerde context. De regionale cirkelprojecten werken intensief samen met MAPPA. MAPPA (Multi-agency public protection arrangements) zijn lokale samenwerkingsarrangementen waarin alle relevante professionele instituties een mandaat hebben om samen te werken in de supervisie en ondersteuning van geregistreerde seksuele en/of gewelddadige daders rondom de veilige terugkeer van plegers van gewelds- en/of zedendelicten.

⁴⁶ HANVEY, T. PHILPOT en C. WILSON, *o.c.*, 21.

⁴⁷ M. HÖING, *European Handbook COSA, Circles of Support and Accountability*, 's-Hertogenbosch, Programmabureau Circles-NL, 2011, 19.

⁴⁸ M. HÖING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, *o.c.*, 17.

⁴⁹ *Ibid.*, 19.

De seksuele delinquenten zijn voorwaardelijk in vrijheid gesteld of op proefverlof. MAPPA vormt de buitencirkel en de binnencirkels zijn verplicht om informatie over eventueel risicogedrag of overtredingen van de voorwaarden door het kernlid over te dragen aan MAPPA. De uiteindelijke eindverantwoordelijkheid voor het toezicht op de seksueel delinquenten wordt door MAPPA gedragen. Daarnaast nemen zij als enige de beslissing of een kernlid de toelating krijgt om in een cirkel te stappen.⁵⁰

In 2006 werd een follow-up studie uitgevoerd betreffende de eerste zestien cirkels in Thames Valley. Deze studie concentreerde zich op het identificeren van het aantal nieuwe veroordelingen voor seksuele feiten, het aantal overtredingen van de probatievoorwaarden alsook het bewijs van ander problematisch gedrag. Van de zestien betrokken kernleden hadden er vijf problematisch gedrag vertoond en vier hadden de probatievoorwaarden geschonden. Desalniettemin suggereerde men in deze studie dat COSA een succes was wegens het feit dat van deze zestien kernleden geen enkele gerecidiveerd had en dat van de vier die wegens het schenden van de probatievoorwaarden terug opgesloten waren geweest, er drie terug na vrijlating in de cirkel stapten, wat werd gezien als een bewijs van wederzijds engagement tussen de vrijwilligers en deze kernleden⁵¹.

In een recentere studie⁵² werd de eerste 10 jaar van implementatie van COSA in het Zuid-Oosten van Engeland, namelijk Circles South Easy (CSE) geschetst en werd een groep van 71 kernleden die in het COSA-project geëngageerd waren vergeleken met een controlegroep van 71 gelijkaardige seksuele delinquenten, die aan het profiel van een kernlid van COSA voldeden maar niet in het programma opgenomen waren. Voor een periode van 55 maanden werden de gedragingen van deze groepen onderzocht en vergeleken, voornamelijk op het vlak van het schenden van de voorwaarden voor vrijlating, gewelddadig gedrag, nieuwe veroordelingen. Het bleek dat het voorkomen van nieuwe veroordelingen voor gewelds- en seksuele feiten in de controlegroep significant hoger lag dan de COSA-groep.

⁵⁰ M. HÖING, *European Handbook COSA, Circles of Support and Accountability*, 's-Hertogenbosch, Programmabureau Circles-NL, 2011, 19.

⁵¹ A. BATES, R. MACRAE, D. WILLIAMS & C. WEBB, l.c. , 2-3

⁵² A. BATES, D. WILLIAMS, C. WILSON and R.J. WILSON, "Circles South East: The first 10 years 2002-2012", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, downloaded from ijo.sagepub.com at ATSA on August 19, 2013.

3.4. COSA NEDERLAND

3.4.1. Algemeen juridisch- en behandelingskader voor seksuele delinquenten in Nederland

In Nederland is de ter beschikking stelling (TBS) de meest gebruikt maatregel ten aanzien van seksuele delinquenten. De TBS is te vergelijken met de internering in België. De terbeschikkingstelling, niet te verwarren met onze terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank, kan door de rechter worden opgelegd bij delinquenten waarbij tijdens en vóór het begaan van een ernstig misdrijf een psychische stoornis bestaat of bestond en waarbij er een duidelijk gevaar is voor de veiligheid van anderen. Deze TBS kan gecombineerd worden met een bevel tot verpleging van overheidswege. Met andere woorden, de verplichting van een behandeling wordt sowieso aan de maatregel verbonden⁵³, zodat het TBS-systeem zodanig is uitgebouwd dat men in de praktijk ook effectief een behandeling kan aanbieden. Dit heeft zich in de praktijk vertaald in de oprichting van ware TBS-klinieken, die een hoge mate aan professionele autonomie vertonen⁵⁴. De intramurale behandeling is in Nederland dus, in tegenstelling tot in België, sterk uitgebouwd. Daarenboven kan de TBS ook wettelijk gecombineerd worden met de last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis, wat een effectieve straf is. Sinds 1997 bestaat er ook de rechtsfiguur van de voorwaardelijke beëindiging van de TBS.

Naast de TBS voor seksuele delinquenten met een ernstig en agressief delictpatroon, wordt in Nederland ook getracht seksuele delinquenten met een minder ernstig delictgedrag een alternatieve maatregel met ambulante behandeling op te leggen.

In Nederland ligt het systeem van de TBS al een tijdje onder vuur. Zo zou 47% van de TBS-ers "long-stayers" zijn en dreigen de TBS-klinieken te imploderen⁵⁵. Dr. Daan VAN BEEK, pleitte op het colloquium "Seksuele delinquenten onder de loep", dat in april 2012 in Utrecht werd gehouden, voor een "herhumanisering" van de seksuele delinquenten, waarbij COSA expliciet als typevoorbeeld werd benoemd.

3.4.2. Structuur en juridisch kader COSA Nederland

In 2009 waaide COSA verder door naar Nederland waar men met subsidies, verkregen van het Ministerie van Veiligheid en Justitie, proefcirkels startte. Het Nederlandse project Circles NL, werkt nauw samen met Circles UK. In Nederland werkt men met een programmabureau (een gezamenlijk initiatief van Reclassering Nederland en het Expertisecentrum Veiligheid, Avans Hogeschool) dat

⁵³ H. TUBEX, "De juridische en de strafrechtelijke bemoeienis met plegers van seksueel geweld/misbruik: een overzicht van de Belgische en de Nederlandse situatie", *Tijdschrift Klinische psychologie* 2002, 109-119.

⁵⁴ C. KELK, "De terbeschikkingstelling: geen halve maatregel", *Delikt en Delinkwent* 2002, 219.

⁵⁵ Uiteenzetting D.J. VAN BEEK, "Seksuele delinquenten in de TBS, Verleden, heden en toekomst", Congres Seksuele delinquenten onder de loep, Utrecht, 24 april 2012.

een landelijke functie heeft en instaat voor de algemene ondersteuning voor het opstarten van cirkels. Het programmabureau is, in tegenstelling tot het Engelse bureau, geen zelfstandige organisatie. Medewerkers van het programmabureau worden door hun respectieve werkgevers deels vrijgesteld om mee te werken aan het project. Tot op heden heeft men de keuze gemaakt de regionale cirkelprojecten te laten aansluiten bij de regiokantoren van Reclassering Nederland. Ze hebben een intensieve samenwerking met de andere regionale partners in de justitieketen. Een opmerkelijke aanpassing t.o.v. de andere landen is dat de Nederlandse regionale cirkelprojecten bestaan uit twee cirkelcoördinatoren.

Wegens het feit dat het implementeren van het project in Nederland nog in zijn proefperiode zit, gebeurt de financiering tot nu toe met projectsubsidies van het Ministerie van Veiligheid en Justitie. Voor de financiering van de verdere ontwikkeling van het project kan men enerzijds rekenen op Europese subsidies uit het Daphne III programma van de Europese Commissie en is er eveneens een aanvullende financiële toekenning vanuit het Ministerie van Veiligheid en Justitie.⁵⁶

COSA-NL volgt het Engelse model waarbij er altijd sprake is van een justitieel kader (verplicht toezicht en bijzondere voorwaarden).⁵⁷ In het Nederlandse juridische systeem is een samenwerkingsarrangement zoals MAPPA in Engeland onbestaande of m.a.w. er is geen verplichte samenwerking tussen professionelen tijdens de probatie⁵⁸. Het Nederlandse systeem kent voor daders met een psychiatrische en/of seksuele stoornis wel een uitgebreide en langdurige geestelijke gezondheidszorg. Deze wordt aangeboden binnen beveiligde instellingen. COSA richt zich naar seksuele delinquenten met een gemiddeld tot hoog hervalrisico welke daarenboven een hoge nood hebben aan sociale ondersteuning. Zij zijn vrij onder voorwaarden onder toezicht van de rechtbank voor een duurtijd van minimum twaalf maanden. Daarenboven moet het kernlid ook een therapie volgen voor seksuele daders waar zij inzicht kunnen verwerven over hun dadercyclus en risicosignalen.⁵⁹

⁵⁶ M. HÖING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, *o.c.* , 18-20.

⁵⁷ M. HÖING, *European Handbook COSA, Circles of Support and Accountability*, 's-Hertogenbosch, Programmabureau Circles-NL, 2011, 20.

⁵⁸ Volledigheidshalve moet wel verwezen worden naar het concept van de veiligheidshuizen, een netwerksamenwerkingsverband die partners uit de strafrechtsketen, de zorgketen, gemeentelijke partners en bestuur verbinden in de aanpak van complexe problematieken. Veiligheidshuizen richten zich o.a. op ex-gedetineerden in het kader van de nazorg.

⁵⁹ M. HÖING, *o.c.* , 20.

3.5. COSA BELGIË

3.5.1. Algemeen juridisch- en behandelingskader seksuele delinquenten België

In België heeft de wet van 13 april 1995 betreffende seksueel misbruik van minderjarigen een gespecialiseerde voorafgaande adviesverlening en een verplichte begeleiding en behandeling voorzien in het geval van een voorwaardelijke invrijheidsstelling van gedetineerden of een invrijheidsstelling op proef van geïnterneerden voor daders van een seksueel misdrijf gepleegd op de persoon van een minderjarige of met hun deelneming⁶⁰. In deze wet is met andere woorden een eerste wettelijk kader geschapen voor een "verplichte behandeling" of een "behandeling onder gerechtelijk mandaat" bij een vervroegde invrijheidsstelling en dit met het oog op het vermijden van recidive door pedofielen⁶¹.

In 1998 en 1999 zagen drie samenwerkingsakkoorden tussen de federale staat en de deelstaten inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik het licht⁶². Ze bieden een wettelijk kader voor de concrete uitvoering van de verplichte begeleiding en behandeling en dit als voorwaarde in het kader van een vervroegde invrijheidsstelling (zoals reeds voorzien was in de wet van 13 april 1995) en verder uitgebreid tot het kader van de alternatieve maatregel. Met deze samenwerkingsakkoorden wordt een link gemaakt tussen de (federale) justitiële instanties enerzijds en de hulpverleningsinstanties van de deelstaten anderzijds⁶³. Het betreft een zogenaamd "tweesporenbeleid" gericht op de globale aanpak. Voor daders is de dreiging met een gerechtelijke interventie in eerste instantie immers vaak de enige motivatie om in therapie te gaan. De ambulante begeleiding en behandeling zijn toevertrouwd aan de hulpverlening, terwijl de controle en het toezicht tot de taak van justitie behoort. Het samenwerkingsakkoord definieert duidelijk elke rol, taken en verantwoordelijkheden. Er is sprake van een gecoördineerde aanpak, zijnde een structurele afstemming tussen justitiële en hulpverlenende interventies zodat afspraken inzake overleg, samenwerking en informatie-uitwisseling zijn geformaliseerd in de samenwerkingsakkoorden⁶⁴.

⁶⁰ Zie de artikelen 6,7 en 8 van de wet van 13 april 1995 betreffende seksueel misbruik ten aanzien van minderjarigen, B.S. 28 april 1995.

⁶¹ R. VERELLEN, "Het samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat en de Vlaamse Gemeenschap inzake begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik: een stand van zaken", *Fatik* 2008, 12.

⁶² Het samenwerkingsakkoord van 8 oktober 1998 tussen de Federale Staat en de Vlaamse Gemeenschap inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik, B.S. 11 september 1999 (goedgekeurd met de wet houdende instemming van 4 mei 1999, B.S. 11 september 1999 en op Vlaams niveau met het decreet houdende goedkeuring van 2 maart 1999, B.S. 11 september 1999); het samenwerkingsakkoord van 8 oktober 1998 tussen de Federale Staat en het Waalse Gewest inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik, B.S. 11 september 1999 (op federaal niveau goedgekeurd met de wet houdende instemming van 4 mei 1999 en op Waals niveau met het decreet houdende instemming van 1 april 1999, B.S. 11 september 1999); Het Samenwerkingsakkoord van 13 april 1999 tussen de Federale Staat en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik, B.S. 26 juli 2000 (op federaal niveau goedgekeurd door de wet houdende instemming van 12 maart 2000, B.S. 26 juli 2000 en op Brussels niveau door het decreet houdende goedkeuring van 14 december 2000, B.S. 23 januari 2001, en de ordonnantie houdende goedkeuring van 20 juli 2000, B.S. 15 november 2000.

⁶³ Aangezien de eerste proefcirkels COSA in Antwerpen doorgaan, zal hierna enkel op het Vlaamse samenwerkingsakkoord en de Vlaamse situatie gefocust worden.

⁶⁴ Voor meer informatie omtrent de samenwerkingsakkoorden inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik zie A. RAES, A. DELADRIERE, S. SIVRI en M. TAEYMANS, *Evaluatie van de*

De samenwerkingsakkoorden hebben na de wet van 13 april 1995 het toepassingsgebied verder uitgebreid en bieden thans niet alleen een kader voor de adviesverlening en voor het volgen van een begeleiding en behandeling bij een vervroegde invrijheidsstelling⁶⁵ maar tevens bij een alternatieve maatregel, zoals de probatie, de bemiddeling in strafzaken, de vrijheid onder voorwaarden in het kader van de voorlopige hechtenis. Met de wet van 28 november 2000 inzake de strafrechtelijke bescherming van minderjarigen⁶⁶ werd ook in de wetgeving expliciet het toepassingsgebied verruimd naar andere juridische kaders zoals reeds opgenomen in de samenwerkingsakkoorden. Volgens de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van veroordeelden tot een vrijheidstraf⁶⁷ kan de strafuitvoeringsrechter of de strafuitvoeringsrechtbank aan de toekenning van de strafuitvoeringsmodaliteiten zijnde beperkte detentie, elektronisch toezicht en voorwaardelijke en voorlopige invrijheidsstelling de voorwaarde verbinden van het volgen van een begeleiding of behandeling.

3.5.2. Structuur en juridisch kader COSA België

Het Belgische proefproject is een regionaal project en valt onder Circles-NL. Het Justitiehuis Antwerpen neemt de projectcoördinatie op zich. Omdat men bij het Justitiehuis Antwerpen zelf geen toelating had om een cirkelcoördinator te werk te stellen heeft men via een Centrum voor Algemeen Welzijnswerk (CAW) een persoon gevonden die deze functie kon invullen.⁶⁸

Door de succesvolle samenwerking tussen Circles UK en Circles-NL werd er in 2009 een subsidieaanvraag gedaan bij de Europese Commissie voor de ontwikkeling van een **Europees handboek om COSA te kunnen implementeren in Europese lidstaten** en om nieuwe proefcirkels te kunnen opstarten in Nederland en België. Met subsidies vanuit het Daphne III fonds werd het Europees project 'Circles Europe: Together for Safety' (CTS) opgestart.⁶⁹ CTS is tot stand gekomen door een samenwerkingsverband tussen Expertisecentrum Veiligheid Avans Hogeschool, Reclassering Nederland, CEP (koepel van Europese Reclasseringsorganisaties), Universiteit van Tilburg, Circles UK en het Justitiehuis Antwerpen. Met deze subsidies voor twee jaar, startte eind 2011 de eerste proefcirkel in Antwerpen onder de verantwoordelijkheid van het Justitiehuis Antwerpen. Daarenboven werd er een gedeelde subsidie gekregen vanuit de stad Antwerpen voor een bedrag van 20 000 euro en vanuit de provincie Antwerpen voor een bedrag van 30 000 euro. Eind 2012 is de subsidie vanuit de stad Antwerpen in onderling overleg stopgezet. De

samenwerkingsakkoorden inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik – literatuurstudie, Dienst voor het Strafrechtelijk beleid, 26 februari 2010.

⁶⁵ Met name de voorwaardelijke invrijheidsstelling bij gedetineerden en de invrijheidsstelling op proef bij geïnterneerden.

⁶⁶ Wet van 28 november 2000 betreffende de strafrechtelijke bescherming van minderjarigen, B.S. 17 maart 2001.

⁶⁷ Wet betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, B.S. 15 juni 2006.

⁶⁸ M. HÖING, o.c. , 21.

⁶⁹ *Ibid.* , 20.

werkingsmiddelen en het loon van de cirkelcoördinator voor 2013 werden betaald door een subsidie vanuit de provincie. Deze subsidie liep af eind 2013. Intussen heeft Nederland een nieuwe projectaanvraag goedgekeurd gekregen: Cirkles4Europe. Ook het justitiehuis van Antwerpen is daarin betrokken. In de loop van 2013 is gebleken dat de projectorganisatie van COSA in België conceptueel beter aansluit bij het beleidsdomein welzijn in plaats van justitie. Om die reden heeft overleg plaatsgevonden met de beleidscel van de Vlaamse minister van Welzijn die heeft toegestemd het COSA-project verder te financieren tot midden 2015.

België kan net zoals Engeland en Nederland, COSA aanbieden binnen een juridisch kader (zie *supra*). In 1998 werd er tussen de Vlaamse Gemeenschap en de Federale Staat een samenwerkingsakkoord⁷⁰ afgesloten over de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik. Dit samenwerkingsakkoord handelt over de samenwerking tussen alle betrokken actoren (nl. de gerechtelijke opdrachtgevers, de psychosociale diensten van de gevangenen, de justitie-assistenten, de steuncentra⁷¹ en de gespecialiseerde voorzieningen voor de behandeling van seksuele delinquenten) die belast zijn met de behandeling en begeleiding van daders van seksueel misbruik die onder de verplichte voorwaarde van het volgen van een behandeling onmiddellijk of vervroegd in vrijheid kunnen gesteld worden.⁷² Seksuele delinquenten die onder de voorwaarde van het volgen van een verplichte behandeling vrij zijn, vallen binnen de juridische kaders waarbinnen COSA kan werken. Met seksuele delinquenten wordt er bedoeld de personen die onder de artikelen 372 tot en met 389 Sw. vallen.⁷³ Deze artikelen gaan over de aanranding van de eerbaarheid en verkrachting, bederf van de jeugd en prostitutie en de openbare schennis van de goede zeden.⁷⁴ De verschillende juridische kaders waarbinnen de behandeling en begeleiding van seksuele delinquenten kan doorgaan, en dus ook COSA kan doorgaan, zijn de voorwaardelijke invrijheidstelling van gedetineerden (VI); de voorlopige invrijheidstelling van veroordeelden (VLV); de invrijheidstelling op proef van gedetineerden (IOP); de invrijheidstelling op proef van ter beschikking gestelden, de probatieopschorting en -uitstel; de vrijheid onder voorwaarden (VOV) en het elektronische toezicht.⁷⁵ De VI, VLV, de invrijheidstelling op proef van gedetineerden/ ter beschikking gestelden zijn maatregelen die kunnen toegepast worden bij seksuele delinquenten.⁷⁶ Aan deze juridische kaders zijn voldoende wettelijke termijnen gebonden om steun, begeleiding en toezicht te bieden aan seksueel delinquenten, bij hun re-integratie in de samenleving.⁷⁷

⁷⁰ Wet van 4 mei 1999 houdende instemming tot het samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat en de Vlaamse Gemeenschap inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik, *B.S.* 11 september 1999. Ook met het Brussels Hoofdstedelijk gewest en het Waalse gewest werden samenwerkingsakkoorden gesloten (zie *supra*). Aangezien de proefcirkels een start kenden in een Vlaamse sta, Antwerpen, zal enkel de Vlaamse situatie toegelicht worden.

⁷¹ Voor Vlaanderen is dat het Universitair Forensisch Centrum, verbonden aan de Universiteit van Antwerpen. Een steuncentra combineert de taken van een gespecialiseerde voorziening voor behandeling van seksuele delinquenten met ondersteunende taken aan de overige gespecialiseerde voorzieningen. Dit is ook zo voor het Waalse Steuncentrum het UPPL. In Brussel worden deze taken door het Brussels Steuncentrum, het CAB, gescheiden. Het CAB heeft enkel een functie van ondersteuning, doorverwijzing en evaluatie, maar behandelt de seksuele delinquenten zelf niet.

⁷² E. CEULEMANS en B. LEMMENS, "Begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik. Zeven jaar samenwerking: Een stand van zaken", *Panopticon* 2005, afl. 6, 59.

⁷³ M. HÖING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, *COSA*, o.c. , 23.

⁷⁴ G. VERMEULEN, *Strafrecht*, Antwerpen, Maklu-Uitgevers, 2010, 110-120.

⁷⁵ M. HÖING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, o.c. 25.

⁷⁶ *Ibid.* , 42.

⁷⁷ *Ibidem*.

3.6. Aandachtspunten COSA België

3.6.1. Behandeling en begeleiding van daders van seksueel misbruik: het samenwerkingsakkoord

Zoals hierboven reeds aangehaald, kent België sinds 1998 de samenwerkingsakkoorden over de begeleiding en behandeling van seksueel misbruik. In dit onderzoek nemen we enkel het Vlaams samenwerkingsakkoord verder onder de loep.

Het samenwerkingsakkoord bevat afspraken over de taken van de diverse actoren en over de manier waarop zij dienen samen te werken. De justitieassistenten krijgen de taak om de samenwerking te coördineren. De Psychosociale Diensten (PSD) zorgen voor gespecialiseerde adviesverlening en pretherapie. De gespecialiseerde centra voor algemeen welzijnswerk (CAW) en de gespecialiseerde centra voor geestelijke gezondheidszorg (CGG) voorzien de post-penitentiaire begeleiding en behandeling. In Vlaanderen wordt deze zowel door de CAW's als de CGG's op zich genomen. De gespecialiseerde CGG werken als ambulante tweedelijnsvoorzieningen vanuit een medisch en 'evidence-based' kader en de gespecialiseerde CAW leggen zich als eerstelijnsvoorzieningen toe op de ambulante psychosociale begeleiding. Tot slot ondersteunt het steuncentrum van het Universitair Forensisch Centrum (UFC) op een wetenschappelijke wijze alle actoren en behandelt het ook zelf seksuele delinquenten.⁷⁸ Het samenwerkingsakkoord biedt ook de mogelijkheid om daders 'uit te besteden' aan andere voorzieningen of privé-therapeuten, echter de gespecialiseerde voorzieningen staan hier aarzelend tegenover.⁷⁹

Sinds 2000 is het samenwerkingsakkoord ook voorzien van een begeleidingscomité⁸⁰ als overleg- en samenwerkingsstructuur, dat vertegenwoordigd wordt door vier mensen van justitie (PSD & DG Justitiehuisen) en vier mensen van de gemeenschap (uit de welzijns- en gezondheidssector). Het begeleidingscomité evalueert jaarlijks de toepassing van het samenwerkingsakkoord.

Tengevolge van het tienjarige bestaan van de samenwerkingsakkoorden en naar aanleiding van een studiedag die ter zake georganiseerd werd, besliste de voormalige minister van Justitie, Stefaan De Clerck, dat de samenwerkingsakkoorden geëvalueerd dienden te worden. Hij gaf daartoe in 2009 de opdracht aan de Dienst voor het Strafrechtelijk beleid, die voor deze evaluatie samenwerkte met het Directoraat-Generaal Penitentiaire Instellingen (DG EPI) en het Directoraat-generaal Justitiehuisen (DG MJH). Het eindrapport⁸¹ werd in november 2011 aan de Minister van Justitie overhandigd en is ook consulteerbaar op de website van de DSB: www.dsb-spc.be.

In het algemeen bleek uit deze evaluatie dat de verschillende bevraagde actoren, zijnde de gerechtelijke opdrachtgevers, de justitiehuisen, de PSD's, de steuncentra en de gespecialiseerde

⁷⁸ E. CEULEMANS en B. LEMMENS, *l.c.* , 59-60.

⁷⁹ *Ibid.* , 62.

⁸⁰ K. KLOECK, " De samenwerking tussen justitie, de gemeenschappen en gewesten: een status questionis" in M. BOUVERNE-DE BIE, K. KLOECK, W. MEYVIS, R. ROOSE en J. VANACKER, *Handboek Forensisch Welzijnswerk*, Gent, Academia Press, 2002, 199-200.

⁸¹ A. RAES, A. DELADRIERE, S. SIVRI, M. TAEYMANS en C. DEFEVER, *o.c.* ,193 p.

behandelingsvoorzieningen, het belang van de samenwerkingsakkoorden voluit onderschrijven. De overgrote meerderheid van de respondenten meent dat de samenwerkingsakkoorden bijgedragen hebben tot een meer globale, coherente en gecoördineerde aanpak van daders van seksueel misbruik. Zo hebben de samenwerkingsakkoorden gezorgd voor enerzijds de uitbouw van een specifiek hulpaanbod gericht naar deze categorie van daders en anderzijds een duidelijk werkingskader dat de samenwerking bevordert tussen de partners van justitie en hulpverlening op het terrein. De meesten vinden dat hun werk bijdraagt tot het terugdringen van het risico op terugval bij daders van seksueel misbruik en tevens tot een verhoogd maatschappelijk welzijn op andere vlakken.

Uit de evaluatie kwamen o.a. de volgende aandachtspunten voor de toekomst naar boven:

- Meer aandacht nodig voor een preventieve aanpak. Hierbij werd specifiek verwezen naar de nood aan voorlichting naar de bevolking toe met het oog op het de-diaboliseren en het de-dramatiseren van de seksuele delinquent. Dit staat ook voorop in het "good lives model" en de aanpak van COSA.
- Meer oog voor de informatieverstrekking tussen de verschillende betrokken actoren.
- Nood aan meer transparantie en goede afspraken bij de begeleiding en de behandeling, o.a. bij de opvolgingsverslagen naar de opdrachtgevende overheden toe.
- Er moet meer geïnvesteerd worden in een geïntegreerd zorgcircuit (verschillende doelgroepen, geografische spreiding, diversificatie van het aanbod).

Toegepast op COSA, vinden we in het samenwerkingsakkoord alle actoren terug die van belang zijn voor de buitencirkel van COSA. CAW's en CGG's worden ingezet voor behandeling en begeleiding. Het UFC staat in voor de risicotaxatie. De justitie-assistent verzorgt de begeleiding en de "brug" naar de gerechtelijke opdrachtgever toe.

Eén van de voorwaarden om als kernlid mee in een cirkel te stappen is dat hij of zij met succes deelgenomen heeft aan een behandeling of nog in behandeling is.⁸² In principe krijgen seksuele delinquenten die onder één van de bovengenoemde juridische kaders vallen altijd een psychosociale begeleiding of behandeling opgelegd. Er moet echter wel omzichtig omgesprongen worden met de begrippen 'behandelen' en 'begeleiden'. 'Begeleiden' geeft de mogelijkheden en beperkingen aan van de zorg aan mensen.⁸³ 'Behandelen' verwijst impliciet naar een medische benadering terwijl 'begeleiden' als doel heeft beperkte aanpassingen en koerswijzigingen door te voeren.⁸⁴ De buitencirkel van COSA kan via de behandelende geneesheer/therapeut de behandeling doen en de binnencirkel zorgt samen met de justitieassistent voor het begeleiden.

⁸² M. Höing, Y. Snatersen en V. Pasmans, o.c. , 42.

⁸³ M. VANDENBROUCKE, "Behandelen, begeleiden, spreken met delinquenten. Enkele bemerkingsen vanuit de Psychosociale dienst, Directoraat-generaal Strafinrichtingen, Ministerie van Justitie", *Panopticon* 1999, afl. 4, 392.

⁸⁴ *Ibid.* , 391.

Op zich is er in België, in tegenstelling tot in Canada en Nederland, geen sprake van behandeling in de gevangenis. Maar seksuele delinquenten die in detentie zitten kunnen wel op beperkte schaal deelnemen aan een pretherapeutisch begeleidingsprogramma voor seksuele delinquenten, aangeboden door de psychosociale dienst van de gevangenis (PSD).⁸⁵ De bedoeling van het pretherapeutisch werken van de PSD is dat de dader tot probleeminzicht komt over zijn probleem. Daders worden hier gemotiveerd om aan zichzelf te werken en hier wordt ook gezorgd dat de daders voorbereid worden op de behandeling of begeleiding die zij zullen krijgen van CAW's en CGG's na hun detentie, namelijk tijdens hun voorwaardelijke vrijheid.⁸⁶ Uit de evaluatie van de samenwerkingsakkoorden door de Dienst voor het Strafrechtelijk beleid is echter gebleken dat er nauwelijks sprake is van een pretherapeutisch behandelingsprogramma of motivatiebevorderende technieken, onder meer wegens gebrek aan mensen en middelen⁸⁷.

Ook al wordt er aanbevolen voor COSA om een behandeling reeds op te starten tijdens de detentie⁸⁸ klinken er toch wat argumenten tegen of wordt deze pretherapie helemaal niet georganiseerd of aangeboden. Een vaak aangehaald argument is dat een gevangenissetting geen therapeutisch milieu is.⁸⁹ Vandenbroucke⁹⁰ meent echter dat pretherapie in de gevangenis zeker wel mogelijk is. Hij maakt hierbij wel het onderscheid tussen pretherapie in de gevangenis en pretherapie in een ziekenhuis. In de gevangenis gaat het vooral over de rechten van de mens op vlak van het psychologische en psychosociale en niet over behandelingsprogramma's. Met ander woorden, hij spreekt over 'begeleiden' en niet over 'behandelen'.

De verplichte behandeling bij vrijlating onder voorwaarden van seksuele delinquenten brengt volgende knelpunten met zich mee. Er is niet altijd voldoende hulpaanbod zodat een behandeling soms gewoonweg niet gevonden wordt⁹¹, wat uiteraard een probleem vormt om in het COSA project te stappen. Uit de evaluatie van de samenwerkingsakkoorden door de DSB is ook gebleken dat het hulpaanbod voor seksuele delinquenten nog onvoldoende gespreid en gedifferentieerd is⁹². Er mag ook niet vergeten worden dat seksuele delinquenten vaak zelf de vraag niet stellen naar behandeling of begeleiding maar dat hen dit door de justitiële autoriteiten wordt opgelegd. Het zelfbeeld van een seksuele delinquent is vaak laag en het geloof in verandering blijft daardoor uit.⁹³ Toch zegt Dr. Restiau, forensisch psychiater, dat dwangtherapie, zelfs bij ontkenneren wel degelijk kan werken, als er ruimte is tussen de hulpverlener en de justitiecliënt om een vertrouwensrelatie op te bouwen.⁹⁴ COSA werkt altijd op basis van vrijwilligheid van de zedendader dus hier kan in principe geen dwang worden uitgeoefend.

⁸⁵ M. HÖING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, *o.c.*, 42.

⁸⁶ S. DE VALCK en I. STORME, "Van overheidsreclassering naar psychosociale dienst (strafinrichtingen) en justitiehuisen (rechterlijke organisatie)" in M. BOUVERNE-DE BIE, K. KLOECK, W. MEYVIS, R. ROOSE en J. VANACKER, *Handboek Forensisch Welzijnswerk*, Gent, Academia Press, 2002, 94.

⁸⁷ A. RAES, A. DELADRIERE, S. SIVRI, M. TAEYMANS en C. DEFEVER, *o.c.*, p. 151 e.v.

⁸⁸ M. HÖING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, *o.c.*, 43.

⁸⁹ H. TUBEX, "What works" in Belgium? Behandeling in strafrechtelijke context - verslag van de studiedag die op 6/6/2006 werd georganiseerd door de VUB - vakgroep Criminologie", *Panopticon* 2006, afl. 6, 91.

⁹⁰ M. VANDENBROUCKE, *l.c.*, 396.

⁹¹ H. TUBEX, *l.c.*, 92.

⁹² A. RAES, A. DELADRIERE, S. SIVRI, M. TAEYMANS en C. DEFEVER, *o.c.*, p. 143.

⁹³ S. DE VALCK en I. STORME, "Van overheidsreclassering naar psychosociale dienst (strafinrichtingen) en justitiehuisen (rechterlijke organisatie)" in M. BOUVERNE-DE BIE, K. KLOECK, W. MEYVIS, R. ROOSE en J. VANACKER, *o.c.*, 77.

⁹⁴ H. TUBEX, *l.c.*, 92.

Sommige seksuele delinquenten willen geen vervroegde invrijheidstelling omdat ze dan voorwaarden krijgen die hen verplichten tot het volgen van therapie. Hun beeld van therapie volgen is vaak fout. Sommigen vinden zichzelf onwaardig om gebruik te maken van therapie. Anderen zullen net wel therapie volgen met een verborgen agenda: de zinloosheid van therapie gaan bewijzen; hun eigen gelijk halen en door middel van de therapie gaan bewijzen dat men het delict niet gepleegd heeft.⁹⁵ Bij ITER⁹⁶, een hulporganisatie voor ambulante hulpverlening aan zedendaders, is motivatie van de plegers geen voorwaarde om deel te nemen. Men verdedigt dit met de stelling dat de vraag naar hulpverlening vanuit de samenleving (gerechtelijke autoriteiten) komt en niet vanuit de daders. Het probleem bij plegers is hun zelfwaarde, eenzaamheid, angst voor intimiteit, enz,.. Justitie kan overwegen om ambulante therapie op te leggen maar de dader heeft altijd de keuze, hij kan bijvoorbeeld ook kiezen om in hechtenis of detentie te gaan/te blijven.⁹⁷

Het principe van vrijwillige medewerking aan behandeling of begeleiding maakt dat niet alleen cliënten de hulpverlening kunnen stoppen, maar ook de hulpverleners zelf. Er is dus geen waarborg voor continuïteit in de hulpverlening wat voor justitie aanvoelt als een probleem want zij zorgen wel voor die continuïteit in de begeleiding, door de aanwezigheid van de justitieassistenten. Als de cliënt of hulpverlening afhaakt, is het de justitieassistent die beide partijen probeert te verzoenen om de hulpverlening terug op gang te krijgen of alternatieve hulpmogelijkheden zal zoeken mocht een verzoening uitgesloten zijn. Hierin zien we de belangrijke motiverende rol die de justitieassistent speelt in de deelname van de cliënt aan COSA. Verder moet er ook rekening gehouden worden met de woonplaats van de cliënt, het moet haalbaar zijn om vlot de plaats van de bijeenkomsten met de vrijwilligers te kunnen bereiken.⁹⁸

3.6.2. Beroepsgeheim

De praktische problemen rond informatie en communicatie tussen de verschillende partners zitten verweven in het beroepsgeheim van de verschillende betrokken actoren. De discussie over het beroepsgeheim lijkt zich vooral te situeren op het grensvlak tussen justitie en de hulpverlening, bij 'justitiecliënteel' (verdachten/ veroordeelden/ (ex-) gedetineerden) die vanuit justitie wordt doorverwezen naar de hulpverlening. Specifiek voor seksuele delinquenten rijzen er vaak vragen bij de rapportageverplichting van de gespecialiseerde hulpvoorzieningen en de steuncentra naar justitie toe. De vraag over het 'hinderend' karakter van het beroepsgeheim wordt opvallend genoeg vooral gesteld bij het beroepsgeheim van de hulpverlening en nauwelijks bij het beroepsgeheim van politie of justitie.

⁹⁵ J. OPSTEYN, J. RAYMENANTS en R. VANHOECK, "Plegers van seksuele misdrijven", *Panopticon* 2003, afl. 1, 72-73.

⁹⁶ ITER is een door het Vlaams Samenwerkingsakkoord erkende gespecialiseerde voorziening voor behandeling aan daders van seksueel misbruik voor de regio Brussel een fusie van het CAW, het CGG en een leerproject in de regio Brussel-Halle-Vilvoorde.

⁹⁷ J. OPSTEYN, J. RAYMENANTS en R. VANHOECK, *o.c.*, 71.

⁹⁸ W. MEYVIS, "Hulpverlening en strafuitvoering: tussen praktische reflecties en reflectieve praktijk" in M. BOUVERNE-DE BIE, K. KLOECK, W. MEYVIS, R. ROOSE en J. VANACKER, *o.c.*, 299- 309.

Het beroepsgeheim, waarvan de schending ervan strafrechtelijk gesanctioneerd wordt op basis van art. 458 Sw., is van toepassing op personen die wegens hun *beroep of staat* kennis dragen van *geheimen die hun zijn toevertrouwd*.

Beroepsgeheim van de buitencirkel: de behandelaar en de justitieassistent

Hulpverleners zijn, als noodzakelijke vertrouwensfiguren, gebonden door artikel 458 Sw.⁹⁹. Alles wat zij te weten komen in hoofde van hun beroep wordt vertrouwelijk behandeld.

Wanneer de rechter beslist tot een alternatieve sanctie of een vervroegde vrijlating waarbij begeleiding of behandeling in de hulpverlening de voorwaarde is voor dit alternatief of deze vrijlating, vraagt de rechter aan de betrokkene om zelf een hulpverlener/hulporganisatie te kiezen waar hij/zij een begeleiding of behandeling wil volgen. De rechter zal dan goedkeuring geven over de keuze die de betrokkene gemaakt heeft.¹⁰⁰

Als de hulpverlener/hulpverlenende organisatie de opdracht aanvaardt (men mag ook weigeren), is deze verplicht om aan de bevoegde rechterlijke instantie en aan de bevoegde justitieassistent te rapporteren. De inhoud van de rapportage is bij wet vastgesteld. Art. 9,3° van het Vlaams samenwerkingsakkoord¹⁰¹ bepaalt wat de gespecialiseerde dienst moet rapporteren, met name:

- de data en uren van gemaakte afspraken;
- de niet gerechtvaardigde afwezigheden ;
- het eenzijdig stopzetten van de behandeling door de betrokken persoon;
- de mate waarin betrokkene een inspanning levert om nuttig gebruik te maken van de begeleiding;
- de situaties van acute sociale gevaarlijkheid met ernstig risico voor derden.

Het rapportagepunt "*de moeilijkheden die bij de uitvoering van de begeleiding of behandeling gerezen zijn*" van de wet van 28 november 2000 betreffende de strafrechtelijke bescherming van minderjarigen is niet voorzien in het samenwerkingsakkoord terwijl de gespecialiseerde voorzieningen en de steuncentra hier soms wel over rapporteren¹⁰². Het rapportagepunt "*mate waarin de betrokken persoon een inspanning levert om nuttig gebruik te maken van de begeleidingsessies*" is enkel voorzien in het Vlaams samenwerkingsakkoord. De meeste Vlaamse gespecialiseerde voorzieningen en het UFC rapporteren hier systematisch over. Ze werken evenwel met een vaste formulering zodat in feite geen inhoudelijke informatie wordt verstrekt. Uit de bevraging van de DSB bleek dat dit rapportagepunt voor de Waalse en Brusselse collega's een stuk moeilijker ligt en dan ook niet wenselijk wordt geacht, vermoedelijk uit vrees dat inhoudelijke

⁹⁹ F. VANDER LAENEN, "The end of the affair? Het beroepsgeheim in de samenwerking tussen justitie en de hulpverlening", *Panopticon* 2011, afl. 4, 2.

¹⁰⁰ F. VANDER LAENEN, *l.c.*, 4.

¹⁰¹ Wet van 4 mei 1999 houdende instemming tot het samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat en de Vlaamse Gemeenschap inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik, *BS* 11 september 1999.

¹⁰² A. RAES, A. DELADRIERE, S. SIVRI, M. TAEYMANS en C. DEFEVER, *o.c.*, 139.

informatie moet worden verstrekt¹⁰³. Het omgaan en het interpreteren van de regels inzake het beroepsgeheim en de rapportageverplichtingen bij het werken aan een behandeling van seksuele delinquenten onder gerechtelijk mandaat, is dus ook vatbaar voor interpretatie- en cultuurverschillen binnen de Belgische context. Een punt waarbij bij een eventuele implementatie van COSA-cirkels doorheen gans België zeker rekening moet gehouden worden.

De justitieassistenten van de justitiehuisen zijn contractuele of statutaire ambtenaren in dienst van de Federale Overheidsdienst Justitie (FOD Justitie). Het feit dat ze door de overheid tewerkgesteld worden, doet niets af aan het feit dat ze kunnen fungeren als vertrouwenspersonen die onder artikel 458 Sw. vallen en op wie het beroepsgeheim rust.

De justitieassistent heeft wel degelijk een beroepsgeheim tegenover derden, met uitzondering van de opdrachtgever. Maar ook tegenover de opdrachtgever heeft hij/zij het beroepsgeheim voor zover het over informatie gaat die niet relevant is in het kader van de specifieke opdracht.¹⁰⁴ Omdat COSA gericht is op een open communicatie tussen binnen- en buitencirkel is het van belang om met de verschillende partners te bekijken in hoeverre er informatie kan worden doorgegeven.

Discretieplicht en beroepsgeheim van de vrijwilligers en de cirkelcoördinator

In het kader van COSA is het onvermijdelijk dat de vrijwilligers een hoop vertrouwelijke informatie van het kernlid te weten komen. Het omgaan met deze vertrouwelijke informatie kan vanuit twee invalshoeken benaderd worden: de discretieplicht en het strafrechtelijk beroepsgeheim.

Vanuit juridisch oogpunt betekent *de discretieplicht* dat de vrijwilliger, omwille van de functie die hij uitoefent, geen gegevens aan anderen mag doorgeven, tenzij aan diegenen die het recht hebben om hiervan op de hoogte te zijn¹⁰⁵. Het grootste verschil met het beroepsgeheim is dat de discretieplicht vertrekt vanuit het *belang van de organisatie* waarvoor de vrijwilliger werkt. Het is een schriftelijke op voorhand vastgelegde overeenkomst van de vrijwilliger met de organisatie waarvoor hij werkt.

Artikel 458 Sw. (*beroepsgeheim*) wordt in de rechtsleer ook van toepassing verklaard op vrijwilligers, stagiairs en studenten, wegens hun *semi-professionele staat*¹⁰⁶. Dit betekent dus dat de regels die van toepassing zijn op de behandelaar en de justitieassistent, ook van toepassing zijn

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ T. VANDER BEKEN en B. KETELS, "Dansen op de brug. Enkele reflecties over het beroepsgeheim van de justitieassistent", *Panopticon*, 2011, afl. 4, 61; I. VANDERSTRAETE en J. PUT, *Beroepsgeheim en hulpverlening*, 2005, die Keure, Brugge, p. 74-75 en 90

¹⁰⁵ W. WOUTERS, K. HERBOTS en J. PUT, *Omgaan met vertrouwelijke informatie en beroepsgeheim door vrijwilligers*, Instituut Sociaal Recht KU Leuven en het departement Sociaal Werk van de Katholieke Hogeschool Kempen in opdracht van de Vlaamse Overheid, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, Afdeling Welzijn en Samenleving, 2009, 6.

¹⁰⁶ I. VANDERSTRAETE en J. PUT, *o.c.*, p. 56

op de vrijwilliger. Hiervoor is evenwel de aanwezigheid van twee factoren vereist. Op de eerste plaats moet er sprake zijn van een *hulpverlenende taak als vertrouwensfiguur*. Ten tweede moet de vrijwilliger in *een georganiseerd verband* werken¹⁰⁷. De vraag is hier duidelijk: zijn beide voorwaarden van toepassing op de vrijwilligers van COSA? Indien deze vraag positief beantwoord wordt, dan gelden de regels inzake het beroepsgeheim dus ook op de vrijwilligers van COSA. In elk geval stelt art. 4 van de wet betreffende de rechten van vrijwilligers van 3 juli 2005¹⁰⁸ dat een vrijwilliger bij de start van het vrijwilligerswerk een verklaring moet ondertekenen die betrekking heeft op het strafrechtelijk beroepsgeheim. Uiteraard betekent dit ook dat de vrijwilligers ook gehouden zijn het beroepsgeheim te doorbreken om aan iemand die in groot gevaar is, hulp te verlenen (art. 422bis Sw., *schuldig verzuim*) en het beroepsgeheim ook kunnen doorbreken in het kader van de *noodtoestand*, de algemene aangifteplicht (art. 29 Sv.) en het aangifterecht in geval van seksueel misbruik van kwetsbare personen (art. 458bis Sw.) en getuigenis in rechte. Voor al deze laatste gevallen is de buffer van de cirkelcoördinator interessant.

In België werd bij de opstart van het Antwerpse proefproject gekozen voor een medewerkster van een CAW als cirkelcoördinator. Vanuit haar beroep is zij een hulpverlener, die dus wegens het beroep gebonden is aan het beroepsgeheim. De vraag is welk beroepsgeheim op de cirkelcoördinator rust in het kader van haar functie binnen COSA. Het is namelijk de taak van de cirkelcoördinator om de binnencirkel te ondersteunen en te monitoren en *te zorgen voor de uitwisseling van noodzakelijke informatie tussen de binnen- en buitencirkel mocht dit nodig blijken*.¹⁰⁹

In de gezondheids- en welzijnszorg heeft zich de afgelopen decennia een aantal ontwikkelingen voorgedaan die het beroepsgeheim in zijn traditionele en strikte vorm meer en meer onder druk zet. Mede door de versterkte aandacht voor continuïteit van de individuele hulpverlening alsook voor de integrale benadering van problemen, is de behoefte aan communicatie tussen hulpverleners, hulpverleningsteams en voorzieningen sterk toegenomen, waardoor vertrouwelijke gegevens aangaande de cliënt ter kennis komen van een steeds grotere groep van bij de hulpverlening betrokken actoren¹¹⁰. Artikel 458 Sw. geeft immers weinig tot geen aanduidingen over de wijze waarop het beroepsgeheim moet worden gehanteerd in allerhande samenwerkingsverbanden. Voor COSA komt hier nog de moeilijkheid van het werken onder een gerechtelijk mandaat bij. In de buitencirkel zijn er namelijk afspraken gemaakt in het samenwerkingsakkoord omtrent een regelmatige rapportage aan de gerechtelijke overheden over het verloop van de begeleiding of behandeling.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ Art. 4 van de wet van 3 juli 2005 betreffende de rechten van vrijwilligers, B.S. 29 augustus 2005, : "Alvorens de activiteit van een vrijwilliger voor een organisatie een aanvang neemt, informeert de organisatie hem minstens over...de mogelijkheid dat hij kennis krijgt van geheimen waarop artikel 458 Sw. van toepassing is"

¹⁰⁹ M. HÖING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, *o.c.*, 11.

¹¹⁰ I. VANDERSTRAETE en J. PUT, *o.c.*, p. 56.

De vraag kan gesteld worden of er hier sprake is van een *gedeeld beroepsgeheim*. Om te kunnen spreken van een gedeeld beroepsgeheim is er meer nodig dan allen gebonden te zijn door het beroepsgeheim. Het onthullen van vertrouwelijke gegevens kan enkel gebeuren aan hulpverleners die betrokken zijn bij de hulpverlening aan een welbepaalde cliënt (1) en die bovendien optreden binnen dezelfde finaliteit (2). Bij een gedeeld beroepsgeheim is ook sprake van het noodzakelijkheids criterium(3).

De hulpverlener aan wie informatie wordt doorgegeven moet betrokken partij zijn in de concrete hulpverlening aan de cliënt, wat in regel neerkomt op het persoonlijk contact tussen de hulpverlener en de cliënt en de vertrouwensband tussen hen.

De persoon met wie informatie wordt gedeeld, moet in dezelfde hulpverlenende finaliteit optreden. Het verschil in finaliteit kan hier voor wat betreft COSA een struikelblok zijn, aangezien er toch een sterk verschil in finaliteit bestaat in de onderlinge verhouding van hulpverleners die binnen een vrijwillig kader optreden en zij die in een gedwongen context werken. De buitencirkel werkt in een gedwongen context, het is een hulpverlening onder gerechtelijk mandaat; terwijl de binnencirkel werkt in een vrijwillig klimaat. De seksuele delinquent is immers vrij om al dan niet in COSA in te stappen en het al dan niet lukken of mislukken van COSA mag geen repercussies hebben voor de begeleiding/behandeling onder gerechtelijk mandaat.

Volgens het noodzakelijkheids criterium moet de onderlinge communicatie van vertrouwelijke gegevens tussen de hulpverleners en/of hulpverleningsteams en/of voorzieningen noodzakelijk zijn in het licht van de continuïteit of de kwaliteit van de hulp. Hier heerst het onderscheid tussen '*need to know*' en '*nice to know*'.¹¹¹

Alvorens COSA verder in België te implementeren, lijkt het nodig verder te bekijken hoe ver het beroepsgeheim van de vrijwilligers en de cirkelcoördinator reikt, alsook wat de grenzen van informatie-uitwisseling tussen de binnen- en buitencirkel zijn. Het valt te verwachten dat hier vele discussies zullen ontstaan tussen voor- en tegenstanders van het werken met vrijwilligers. Het spreekt voor zich dat een dergelijk delicaat thema, dat in België reeds op verschillende vlakken aanleiding gegeven heeft tot discussies, hier in deze evaluatie niet opgelost zal raken. België kent niet echt een traditie van ketensamenwerking zoals dat in Engeland (MAPPA) en Nederland meer gebeurt. In dit kader is het evenwel interessant op te merken dat het proefproject COSA tot stand gekomen is in Antwerpen, dezelfde stad waar men momenteel de grenzen van het beroepsgeheim aftast in twee andere projecten, nl. CO3 en Protocol van Moed (zie *infra*). De ervaringen uit deze twee projecten kunnen zeker dienen als goede praktijk bij het omgaan met beroepsgeheim in het kader van COSA.

Enkele studenten van de Karel de Grote Hogeschool hebben binnen deze context een opdracht gekregen van het Justitiehuis Antwerpen, waarbij zij per actor, met name het kernlid, de vrijwilligers, de cirkelcoördinator, de justitieassistent, de behandelaar en de gerechtelijke overheid,

¹¹¹ *Ibidem*.

zijn nagegaan wie de daadwerkelijke eigenaar is van het COSA-dossier en de betreffende documenten¹¹².

3.6.3. Risicomanagement

In het algemeen wordt COSA ingezet voor seksuele delinquenten met een gemiddeld tot hoog recidiverisico. Ook het Antwerpse proefproject kiest voor dit model.¹¹³ Om het recidiverisico te achterhalen doet men aan risicotaxatie, het maken van een inschatting van het risico op bepaald gedrag bij een bepaald individu. Zo een risicotaxatie gaat uiteraard niet zonder problemen, men moet steeds rekening houden met mogelijke voorspellingsfouten.¹¹⁴ Daar bijkomend moet gezegd worden dat er op zich in alle juridische kaders die voor COSA kunnen dienen geen systematische risicotaxatie gebeurt. In België wordt bij gedetineerden niet automatisch aan systematische risicotaxatie gedaan. Pas als een seksuele delinquent eventueel in aanmerking komt voor een vervroegde invrijheidstelling wordt er aan risicotaxatie gedacht, wat nog niet wil zeggen dat hiervoor de juiste instrumenten voorhanden zijn.

In geval van de maatregelen probatieopschorting- en uitstel is er geen gebruik van risicotaxatie maar is de risicotaxatie voornamelijk gebaseerd op een klinisch oordeel. In geval van het Elektronisch Toezicht (E.T.) wordt er in principe ook niet aan risicotaxatie gedaan¹¹⁵. Uiteraard een problematische zaak. Daarom heeft het justitiehuis Antwerpen voor de proefcirkels een samenwerking opgezet met het Universitair Forensisch Centrum (UFC) in Antwerpen. Het UFC schat aan de hand van gestructureerde risicotaxatie het risico op herval van de kernleden in¹¹⁶. De klinische ervaring leert echter dat de singuliere levensgeschiedenis veel meer waard is dan de formele diagnostiek.¹¹⁷ Een andere opmerking die gemaakt wordt is dat risicotaxatie moeilijker bij de 'normale' delinquent is dan bij de psychisch gestoorden.¹¹⁸ Dit kan een belangrijk punt zijn om in de gaten te houden. COSA werkt immers met seksuele delinquenten die geen aanzienlijke verstandelijke beperking hebben. COSA UK maakt hier wel een uitzondering op en neemt ook daders met een verstandelijke beperking op, weliswaar met meer inzet en extra aandacht.¹¹⁹

Meetinstrumenten

In België wordt gebruik gemaakt van de zogezegde veelbelovende risicotaxatie-instrumenten zoals onder andere de HCR-20 (Historical, Clinical, Riskmanagement-20), de STATIC-99 (seksuele en

¹¹² A. DRIES, L. HENDRICKX, K. LAMBOTTE, S. ONGENAE, *Justitiehuis- COSAproject, Wie is de eigenaar van de dossiers?*, Karel de Grote Hogeschool, januari 2013, *onuitgeg.*

¹¹³ M. HÖING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, *o.c.*, 49.

¹¹⁴ J. GOETHALS en D. STYNEN, "Risicotaxatie bij seksuele delinquenten: een overzicht in vogelvlucht", *Panopticon* 2005, afl. 3, 31.

¹¹⁵ M. HÖING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, *o.c.*, 30-31.

¹¹⁶ *Ibid.*, 41.

¹¹⁷ M. VANDENBROUCKE, "De opdrachten en de methodologie van de Psychosociale Dienst, F.O.D. Justitie, Directoraat-Generaal uitvoering van Straffen en Maatregelen", *Panopticon* 2005, afl. 1, 87.

¹¹⁸ *Ibid.*, 88.

¹¹⁹ M. HÖING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, *o.c.*, 45.

gewelddadige recidive) en de SVR-20 (Sexual Violence Risk-20)¹²⁰ maar in Nederland bleken deze instrumenten niet geschikt te zijn voor de ambulante forensische poliklinieken.¹²¹ Uit verschillende onderzoeken stelde men vast dat deze instrumenten niet voldeden. Daarom creëerden zij een nieuw instrument: « de Waagschaal ». Dit instrument is een combinatie van een aantal bestaande instrumenten die worden aangevuld met relevante factoren vanuit de praktijk. In tegenstelling tot bijvoorbeeld de HCR-20, SVR-20 of STATIC-99, is de Waagschaal niet gericht op delict specifieke risicotaxatie. Men gaat er van uit dat de focus op één delict, het zogenaamde indexdelict (het delict waar een behandeling voor wordt geïndiceerd) een onvolledige taxatie oplevert omdat in de meeste gevallen het indexdelict onderdeel uitmaakt van verschillende gepleegde type delicten. Daarenboven merken zij ook op dat sommige risicotaxatie-instrumenten voor zedendelinquenten enkel kunnen gebruikt worden bij delinquenten die een hands-on delict gepleegd hebben. Een hands-on delict is een zedendelict waarbij er een fysiek contact met het slachtoffer heeft plaatsgevonden en staat tegenover de hands-off zedendelicten, waarbij er geen fysiek contact heeft plaatsgevonden zoals bijvoorbeeld bij het downloaden van kinderporno, of via een webcam minderjarige aanmoedigen tot seksuele handelingen. Het gevolg hiervan is dat er geen risicotaxatie kan worden verricht bij plegers van hands-off zedendelicten.

In het COSA-project maakt het UFC gebruik van de STATIC-99. Dit wordt omschreven als een beknopt actuariael instrument, dat uitsluitend bedoeld is om een inschatting te maken van de kans op seksuele en gewelddadige recidive bij minimaal achttienjarige mannen die minstens eenmaal veroordeeld zijn wegens een seksueel delict. Het instrument bevat enkel statistische factoren die niet door interventies te beïnvloeden zijn.

3.6.4. Vrijwilligers

Misschien is het overbodig om te benadrukken hoe belangrijk de aanwezigheid van de vrijwilligers is in heel het COSA project. Tenslotte zijn zij diegene die met man en macht proberen om het kernlid op het rechte pad te houden. Ze engageren zich voor een periode van minstens één jaar om wekelijks samen te komen met het kernlid. Zowel het idee om een engagement aan te gaan voor minstens één jaar als het idee van werken met seksuele delinquenten die in onze samenleving door een groot publiek liefst opgesloten worden voor de rest van hun leven, zijn mogelijke knelpunten om vrijwilligers te vinden. Daarenboven kan ook niet iedere burger in aanmerking komen om een cirkelvrijwilliger te worden, daar deze taak toch wel best wordt uitgevoerd door burgers die op zijn minst verantwoordelijkheidsgevoel hebben en stabiel in het leven staan. In Canada, maar ook in de andere landen, heeft men het vrijwilligersprofiel voor COSA afgebakend met de volgende kenmerken. Men zoekt stabiele leden die bekend zijn in de lokale gemeenschap die over een zekere mate van rijpheid beschikken, kunnen omgaan met grenzen en

¹²⁰ S. DE VUYSERE, "Risicotaxatie in de forensische sector", *Panopticon* 2004, afl. 2, 205.

¹²¹ J. MULDER, J. VAN HORN, J. WILPERT en M. BOS, "De Waagschaal: een andere visie op risicotaxatie", *Panopticon* 2008, afl. 6, 28-32.

verantwoordelijkheden en een evenwichtige levensstijl en opvattingen hebben.¹²² Natuurlijk volgt hierop de vraag waar we deze vrijwilligers zullen vinden. Zowel in Canada als in Engeland kan men hiervoor heel hard rekenen op de geloofsgemeenschappen maar in Nederland was dit echter geen optie door de ontkerkelijking van de samenleving.¹²³ Daarom probeerden de Nederlanders via vrijwilligersorganisaties vrijwilligers te rekruteren wat helaas niets opleverde. Ook verschillende acties zoals het persoonlijk aanspreken in eigen omgeving van potentiële vrijwilligers door de projectmedewerkers en het plaatsen van advertenties op websites leverden weinig op. Uiteindelijk leverde het inzetten van de media via een campagne het meeste succes op. Deze mediacampagne bestond uit advertorials in landelijke dagbladen, een interview in het NOS journaal en in een talk show. Ze leverden meer dan honderd vrijwilligers op.

Aangezien onze samenleving vergelijkbaar is met die van Nederland zullen we er niet om heen kunnen dat het vinden van vrijwilligers ook bij ons niet evident zal zijn. Ook al geven cijfers aan dat één op de tien Belgen¹²⁴ actief is in het vrijwilligerswerk, kent het justitieel vrijwilligerswerk in Vlaanderen een pover aandeel dat zich vooral bezig houdt met het bezoeken van gedetineerden en het organiseren van sociale- en culturele activiteiten in gevangenissen.¹²⁵ Het is wel belangrijk hierbij op te merken dat dit vrijwilligerswerk in de gevangenissen zeer positief geëvalueerd wordt, wat de meerwaarde van het justitieel vrijwilligerswerk toch wel benadrukt. Vrijwilligers die in de gevangenis werken worden via het Justitieel Welzijnswerk (JWW) gerekruteerd.¹²⁶ In Vlaanderen heeft men in ieder gerechtelijk arrondissement een dienst JWW, die deel uitmaakt van een Centrum Algemeen Welzijnswerk (CAW). Echter, niet ieder JWW werkt met vrijwilligers. Namelijk de diensten JWW van Antwerpen, Brugge (team buitendienst), Brussel, Mechelen en Leuven werken niet met vrijwilligers m.b.t. gedetineerden. De overige diensten JWW in Turnhout, Brugge (team trajectbegeleiding), Kortrijk, Dendermonde, Oudenaarde, Limburg, Ieper-Veurne en Gent wel. Helaas is de vrijwilligerswerking van het JWW sterk afgenomen omdat men moest bezuinigen. Veerle Pasmans, directeur van het Justitiehuis Antwerpen, geeft hier aan dat het JWW toch een belangrijke partner zou kunnen zijn om vrijwilligers te rekruteren omdat zij hierin ervaring hebben.

Zij stelt ook voor het Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk¹²⁷ met alle Provinciale Steunpunten Vrijwilligerswerk eventueel te betrekken om COSA bekend te maken en vrijwilligers te rekruteren. Toch mag men niet uit het oog verliezen dat er in Nederland pas succes was na het inzetten van de media. Een Vlaamse campagne opzetten zou kunnen zorgen voor bekendheid van COSA maar kan

¹²² M. HÖING, J. CASPERS en B. VOGELVANG, *Aanpassingsstudie naar COSA, Cirkels voor Ondersteuning, Samenwerking en Aanspreekbaarheid in Nederland*, 's-Hertogenbosch, Programmabureau Circles-NL, 2011, 40-42.

¹²³ M. HÖING en B. VOGELVANG, *COSA in Nederland Implementatieonderzoek pilotfase*, 's-Hertogenbosch, Programmabureau Circles-NL, 2011, 33-34.

¹²⁴ M. HÖING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, o.c., 57-59.

¹²⁵ V. PASMANS, "COSA: Het betrekken van vrijwilligers bij de (re-)integratie van mensen die een misdrijf hebben gepleegd", *Panopticon* 2010, afl. 6, 78.

¹²⁶ M. HÖING, Y. SNATERSEN en V. PASMANS, o.c., 57-59.

¹²⁷ Het Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk vzw richt zich voornamelijk op de ondersteuning van vrijwilligerswerkingen, het werkveld op zich, netwerking met andere relevante organisaties in het middenveld, de diverse overheden, administraties en partners uit het bedrijfsleven. Ze geven informatie over de rechten en de plichten van vrijwilligers en -organisaties, over de manier waarop de regelingen geïmplementeerd kunnen worden en wat de juiste interpretaties zijn. De website (www.vrijwilligerswerk.be) bevat een databank met vrijwilligersvacatures, een overzicht van gezamenlijke en lokale vormingsinitiatieven, publicaties, aanbiedingen en vele links.

eventueel ook de mens achter de dader van seksuele delinquent gedrag naar voor brengen. Onlangs zette Bond Zonder Naam een campagnefilmje op voor gedetineerden. Eventueel zou er met hen kunnen samengewerkt worden.¹²⁸ Eind 2012 heeft de Standaard een heel artikel gewijd aan het Antwerpse COSA-project en heeft zelfs één van de vrijwilligers hier het woord in genomen¹²⁹. Een resultaat op grote schaal is echter uitgebleven.

COSA vrijwilligers krijgen vooraleer ze beginnen aan een cirkel een tweedaagse opleiding. Op die manier zijn ze niet maar gewoon een aanvulling op de beroepskrachten maar maken zij mee deel uit van een team. Deze professionalisering van het vrijwilligerswerk wordt wel eens wantrouwig bekeken vanuit de professionele beroepskrachten. Zij stellen vooral de vraag waar de grenzen van het vrijwilligerswerk liggen.¹³⁰ Ook hier moet nog eens met nadruk gezegd worden dat er best duidelijk gecommuniceerd wordt tussen alle actoren, wie welke taak op zich neemt, zodat ieder kan werken in zijn afgebakende verantwoordelijkheden en er geen sprake is van in elkaars vaarwater te werken. Een mogelijk knelpunt is hier de invulling van het beroepsgeheim van de vrijwilliger en het delen van informatie tussen de binnen- en buitencirkel via de figuur van de cirkelcoördinator .

¹²⁸ http://www.bzn.be/Repository/Persberichten/20111212_persberichtBZNGevangenenactie2011.pdf

¹²⁹ I. GHIJS, Tussen hulpverlener en vriend, *De Standaard*, 1&2 december 2012.

¹³⁰ K. SEGERS, "Vrijwilligerswerk binnen het forensisch welzijnswerk: mogelijkheden en grenzen", *Panopticon* 2012, afl. 1, 166.

3.7. Conclusies uit het literatuuronderzoek

COSA kan in het algemeen benoemd worden als een bijzondere vorm van nazorg voor seksuele delinquenten. Op het eerste zicht lijkt deze veelbelovend, zeker wegens het grote succes in Canada, het Verenigd Koninkrijk en Nederland. We moeten er echter over waken dat er omwille van de verschillen in de COSA landen goed en bedachtzaam moet omgegaan worden met de implementatie van COSA in België. Zoals bij iedere aanvang van een nieuw project is het noodzakelijk om goede basisfundamenten te leggen alvorens van start te gaan. Op die manier vermindert de kans op mislukking.

In tegenstelling tot Canada, waar COSA ooit begon, werken we in België zeer geprofessionaliseerd en geïnstitutionaliseerd. Dat wil zeggen dat de 'vrijheid' om in COSA te werken verschillende beperkingen teweeg brengt en daarom alle actoren best zo goed mogelijk op elkaar zijn afgestemd. Het beroepsgeheim moet hier zeker in acht genomen worden maar ook de bereidheid van de verschillende actoren om zich op elkaar af te stemmen.

Verder blijkt dat er in België nog een lange weg te gaan is of nog veel werk verzet zal moeten worden als het neerkomt op het valideren van risicotaxatie-instrumenten, wat toch van aanzienlijk belang is in heel het COSA project.

Het Belgisch juridisch- en behandelingskader is ook anders dan dat van Canada, Engeland en Nederland. Zo is in België de intramurale behandeling verre van uitgebouwd. Uit de evaluatie van de samenwerkingsakkoorden bleek dat de meningen verdeeld zijn over wie deze pretherapie in de gevangenissen moet uitbouwen: de federale PSD's (justitie) of de gespecialiseerde voorzieningen (volksgezondheid/welzijn). Ook blijven in België de meningen verdeeld over de concrete invulling van deze pretherapie. Feit is dat seksuele delinquenten die onder voorwaarden vrij komen en een verplichte ambulante behandeling moeten volgen, hier initieel binnen de gevangenismuren weinig op voorbereid zijn. En dus ook niet op COSA.

In België staat men ook nog niet zo ver in de ketensamenwerking als in Engeland met de MAPPA's of in Nederland met de Veiligheidshuizen. In Antwerpen¹³¹ tast men weliswaar de grenzen van deze samenwerking af in het kader van het CO3project¹³² en het Protocol van Moed¹³³, maar het staat vast dat er op dit vlak in België nog een lange weg te gaan is. Deze vaststellingen houden echter niet in dat COSA in België niet mogelijk zou zijn. De organisatie ervan kadert echter in een totaal

¹³¹ Maar ook elders worden gelijkaardige proefprojecten op poten gezet : in Limburg het LINC-project, de "Family Justice Centres" en de "Korte keten" in Mechelen. Dit zijn, net zoals CO3 en het Protocol van Moed, lokale samenwerkingsverbanden tussen actoren van justie, politie en hulpverlening, die als doel hebben zoveel mogelijk de problemen aan te pakken door meer samen te werken binnen de contouren van het beroepsgeheim.

¹³² Cliëntcentrale organisatie van drie partners in situaties van intrafamiliaal geweld. Het is een samenwerking van medewerkers uit drie domeinen: politie/justitie, hulpverlening en bestuur via een ketenmodel waardoor de verschillende werkingen afgestemd worden in een gezamenlijk plan van aanpak. Hierbij worden ook de grenzen van het beroepsgeheim afgetast.

¹³³ Het Protocol van Moed is een proefproject waarbij een aantal partners van justitie, politie en hulpverlening binnen het gerechtelijk arrondissement Antwerpen afspraken maken om de grenzen van het beroepsgeheim af te tasten, om samen de aanpak rond kindermishandeling te versterken.

andere context dan die van de landen waarmee we ons vergelijken. Hier moet toch rekening mee gehouden worden.

De vrijwilligers en de cirkelcoördinator zijn de sleutelfiguren van COSA. Omwille van de verantwoordelijkheid die zij dragen, is het belangrijk dat zij erkend worden in hun functie en zij degelijk getraind worden. Zij zouden eventueel ook kunnen ingezet worden om het project meer bekendheid te geven en op die manier meerdere vrijwilligers aan te trekken. COSA zal staan of vallen met de mogelijkheid voor het aantrekken van voldoende geschikte vrijwilligers. Zoals gebleken is in Nederland is het ook in België sterk te overwegen om de media op verschillende manieren te betrekken om COSA bekendheid te geven en te zorgen voor een maatschappelijk draagvlak voor het project.

4. Analyse van de interviews en COSA-documenten

Naast een literatuuronderzoek, werden de verschillende actoren die bij het COSA-project betrokken waren, actief bevroegd aan de hand van interviews en een focusgroep. Daarnaast werden de verschillende documenten die in de loop van het project ingevuld werden, nl. de wekelijkse contactverslagen en de evaluatiedocumenten, geanalyseerd. Er werd voornamelijk gepeild naar de perceptie van de verschillende betrokkenen over het verloop van het project. Omwille van de kleinschaligheid van deze studie, werd ervoor geopteerd dit deel in te korten¹³⁴.

4.1. Verloop van de proefcirkels: doelrealisatie en randvoorwaarden

De vraag in hoeverre COSA erin slaagt een bijdrage te leveren in de vermindering van recidive hangt nauw samen met de vraag in hoeverre in de cirkels door de vrijwilligers, de cirkelcoördinator en het kernlid als dusdanig gewerkt wordt om het veranderingsproces bij het kernlid in gang te zetten en om hem te ondersteunen. Met andere woorden, in hoeverre houdt men zich aan de modelintegriteit van COSA, en worden de drie principes van COSA, nl. ondersteuning, monitoring en (zelf)handhaving bereikt? Daarenboven werden vanuit het Nederlandse programmabureau kaders en richtlijnen meegegeven waarbinnen de cirkels moeten ontwikkeld en geoperationaliseerd worden, zoals bvb. het ondertekenen van een cirkelovereenkomst (programma-integriteit).

In deze paragraaf wordt beschreven in hoeverre het project er tot nu toe in geslaagd is de proefcirkels volgens de principes van de model- en programma-integriteit te laten functioneren. Dit geeft echter slechts een eerste indruk, aangezien er tot nu toe maar enkele proefcirkels draaien en onderzocht worden. Desalniettemin levert dit al heel wat informatie op aangezien het verloop van de cirkels aanzienlijke verschillen vertonen, waardoor meer inzicht kan bekomen worden in de mogelijke beïnvloedende factoren.

In totaal werden drie cirkels onderzocht, hoewel het oorspronkelijk het opzet was twee cirkels te evalueren. De tweede cirkel kende een vrij abrupt en snel einde, waardoor er beslist werd nog een derde cirkel op te starten en in de evaluatie mee te nemen.

4.1.1. Verloop van de proefcirkels

Cirkel 1

¹³⁴ Het volledige rapport is aan te vragen bij margot.taeymans@just.fgov.be

De eerste proefcirkel nam een aanvang eind november 2011 en werd midden 2013 succesvol afgerond.

THEMA'S

Uit de contactverslagen en maandevaluaties kwamen de volgende themabesprekingen in de cirkel duidelijk naar voren.

- Delictgerichte thema's;
- Aandacht voor het levensverloop van het kernlid;
- Het kernlid kreeg steun bij juridische problemen;
- Seksuele voorkeuren en oriëntaties kwamen aan bod;
- Er was sprake van een grote hulpvraag bij het kernlid voor wat betreft het invullen van zijn vrije tijd;
- Onderwerpen uit de actualiteit (voornamelijk in verband met seksuele delinquentie) werden besproken;
- Het leren omgaan met geld kwam geregeld aan bod;
- Het kernlid werd geleerd doelen te stellen.

GROEPSPROCES

De eerste cirkel kende geen uitval van vrijwilligers. In het begin is er duidelijk één vrijwilliger die een beetje het voortouw nam. Desalniettemin is er van bij het begin sprake van een hechte groep. Iedere vrijwilliger had zijn eigen inbreng en expertise, wat zorgde voor diverse invalshoeken tijdens de gesprekken en ook voor het leggen van diverse accenten. De ene vrijwilliger zal eerder "confronteren", de andere vlugger "geruststellen en bevestigen", wat zorgde voor een complementaire aanpak. De formelere beginnende cirkelbijeenkomsten evolueerden na verloop van tijd naar informelere bijeenkomsten, waarbij bepaalde activiteiten werden gedaan, zoals op restaurant of café gaan, naar de bioscoop enz.... Soms leidde dit tot spanningen binnen de cirkel. Sommige vrijwilligers vinden dat als er met het kernlid "in de diepte" wordt gepraat, dit in een veilige en rustige omgeving dient te gebeuren, waar "de muren geen oren hebben".

De groep nam ook een adviserende rol waar, voornamelijk als het ging om praktische zaken, zoals leningen bij de bank, afspraken met advocaten, geldkwesties. Zij wezen het kernlid op zijn verantwoordelijkheden en de gevolgen van bepaalde beslissingen.

Gaandeweg bloeide het kernlid meer open en sprak het zijn bewondering en waardering uit voor de vrijwilligers.

De vrijwilligers van hun kant getuigden van veel zelfkritiek: op de momenten dat ze vragen stelden omtrent zijn delict, hebben ze het kernlid gevraagd *"of ze niet te dicht op zijn vel zitten"*, wat negatief beantwoord werd. Op die manier tastten de vrijwilligers succesvol de grenzen af van het bespreekbare. Ook stelden ze zich de vraag of ze niet af en toe te veel de woorden in de mond van het kernlid legden, waardoor onderling de afspraak werd gemaakt om het kernlid wat meer de tijd te geven om de woorden zelf te zoeken en om meer open vragen te stellen. Verder in het verloop van de cirkel stelden de vrijwilligers zich de vraag waar de grens ligt tussen het ondersteunen en het *"therapeutiseren"*. Wat de invulling hiervan betreft, waren wel wat meningsverschillen te vinden tussen de vrijwilligers, waarbij de bemiddelende rol van de cirkelcoördinator van zeer groot belang is geweest.

"Ik vond dat soms de bijeenkomsten nogal zwaar waren..." versus *"...ik wou toch de nodige diepgang hebben in een gesprek terwijl bij sommigen was dat een beetje anders. Maar ik vond dan wel dat wij een mooi evenwicht hadden"*. *"We hebben dat dan aangekaart op een tussentijdse evaluatie en daarin heeft de cirkelcoördinator ook wel haar rol gespeeld, ze heeft ons ook wel gestuurd of ons begeleid"*.

Naar het einde van de cirkel toe, vertelden de vrijwilligers ook, binnen de mate van het toelaatbare, wat meer over henzelf, zodat het contact wat meer wederzijds werd. Verscheidene vrijwilligers waren zich bewust van het feit dat zij dienden als een rolmodel en dat zij in feite de *« spiegel van de maatschappij »* zijn, dat zij een *"tijdelijk sociaal vangnet"* vormden en dat zij het kernlid de mogelijkheid boden om binnen de cirkel een verdere terugkeer in de maatschappij te oefenen. *"We zijn geen tegenstellingen maar we zijn wel individuen met een eigen mening die rond een bepaald persoon toch met een probleem aan de slag gaan....dat vind ik het knappe ook van het concept dat dat ook boeiend is voor de dader die ook wel ziet dat wij niet met mekaar ruziën, niet in de clinch gaan maar ook praten, debatteren, nadenken, reflecteren...dus wij brengen een stukje inspiratie bij"*.

De vrijwilligers kregen de kans om zich in de materie te verdiepen, een kans die ze ten volle grepen. Zo was er een vrijwilliger aanwezig op het colloquium "Seksuele delinquenten onder de loep?" in Utrecht in april 2012 en waren ze aanwezig op een infoavond met Peter De Waele van de federale politie en deskundige inzake kinderpornografie en audiovisueel verhoor van kinderen. Daarenboven waren ze samen met de vrijwilligers van de andere cirkel aanwezig op de studiedag op 18 december 2012 die door het UFC georganiseerd werd in verband met seksueel sadisme. Naar het einde toe beaamden alle vrijwilligers dat ook zij veel geleerd hebben uit hun ervaringen als vrijwilliger binnen COSA en uitten ze allen de wil hierin verder te groeien.

PROCES VAN HET KERNLID

Het kernlid stelde zich van bij het begin open en meewerkend op.

“Ik denk dat de bereidheid bij het kernlid misschien wel de belangrijkste voorwaarde is” (vrijwilliger).

Hoewel hij in het begin wel vertelde over zijn verleden en zijn delict(en), gaf hij in het begin aan dat hij veel heeft verdrongen en praatte hij hier moeilijker over, hoewel hij duidelijk open stond om hierover van gedachten te wisselen.

Als de vrijwilligers hem advies verleenden in financiële en praktische zaken, dan volgde hij dit advies steeds op en handelde hij dit goed en krachtdadig af. De vrijwilligers gaven hem nuttige tips om zijn leven ook op praktisch vlak verder te organiseren.

Met het *“op orde zetten”* van zijn leven, maakte het kernlid heel vlug grote vorderingen. In een van de contactverslagen werd gesteld dat hij *“de koe bij de horens vat.”* De vrijetijdsbesteding en het zoeken naar sociale contacten verliepen wat trager en moeilijker, voornamelijk omwille van het feit dat het kernlid het moeilijk bleef vinden om het eerste contact aan te gaan. Deels was er ook sprake van schrik dat zijn verleden zou uitkomen en de schaamte hiervoor.

Hoe meer de cirkel vorderde, hoe meer de vrijwilligers de indruk hadden dat het kernlid wel open en eerlijk antwoordt, maar dan voornamelijk op een rationele manier. Ze hadden het er moeilijk mee dat ze moeilijk konden inschatten wat het kernlid werkelijk voelde. Hoewel er in het begin weinig sprake was van schuldgevoelens naar slachtoffers toe, vroeg het kernlid wel documentatiemateriaal van slachtofferschap van seksueel misbruik, wat kan wijzen op een toenemend schuldbesef en de wens hier beter mee te leren omgaan. Na verloop van tijd leek hij de vrijwilligers steeds meer te vertrouwen als het op zijn emoties aankomt. Hij toonde op de duur niet enkel zijn positieve emoties, zoals enthousiasme bij nieuwe hobby's en fierheid bij gelukke zaken, maar ook andere emoties zoals verdriet, kwaadheid, ontgoocheling,...

Tijdens de cirkel werd hard gewerkt aan het zelfbeeld van het kernlid. Het kernlid stelt na afloop van de cirkel dat COSA hem geholpen heeft om met meer zelfvertrouwen in het dagelijks leven te staan.

Bij problemen in verband met zijn vrijlating en voorwaarden belde het kernlid evenwel de COSA-vrijwilligers niet op, ook al beklemtoonden ze dit en hadden ze een COSA-gsm. Het kernlid ging enkel naar de wekelijkse bijeenkomsten en zal bij onverwachte problemen eerder zijn justitieassistent en de behandelaar (buitencirkel) contacteren. Naar aanleiding van een juridische tegenslag, werd wel afgesproken dat het kernlid contact zou opnemen met iemand van de vrijwilligers, zodat hij even zijn verhaal kon doen. De vrijwilligers dachten ook aan de verjaardag van het kernlid. Op het einde van de cirkel getuigde het kernlid van een zeer grote waardering voor de vrijwilligers en werd dit ook zo uitgesproken.

"We hebben op het einde een evaluatie gedaan en wat ons kernlid dan allemaal zei, dat gaf ons wel voldoening" (vrijwilliger).

Bij het begin van de cirkel was het voor het kernlid een grote angst dat hij zijn slachtoffers tegen het lijf zou lopen. Na meer dan zes maanden ging het kernlid hier duidelijk beter mee om en wist hij hoe te reageren en besprak hij deze zaken ook in de cirkel en met zijn justitie-assistent en behandelaar. Ook in dit aspect boekte het kernlid dus grote vooruitgang.

Op het einde van de cirkel stelden alle vrijwilligers dat hun verwachtingen werden ingelost.

"Ik denk dat het kernlid nu sterker in zijn schoenen staat", "we hebben hem een duwtje in zijn rug gegeven" (vrijwilliger). Op het eindinterview stelde het kernlid dat hoewel hij nu met meer zelfvertrouwen in het leven staat, hij toch blij is dat hij indien nodig nog contact kan opnemen met één van de vrijwilligers. *"Ik heb veel steun gehad van de mensen...die hebben mij met alles geholpen en feitelijk als er nu nog iets is, kan ik die mensen nog...één kan ik nog telefonisch bereiken...als er iets is kan ik dat nog altijd aan die mensen vragen en die gaan mij nog verder helpen"* (kernlid).

Het kernlid uitte ook echt zijn bewondering: *"Ik vind dat chapeau voor die mensen die dat doen, na hun uren, toch nog tijd vrijmaken voor mensen die met problemen zitten"*. (kernlid)

Cirkel 2

De tweede cirkel liep in februari-maart 2012 en is maar een viertal keer bij elkaar gekomen. De cirkel is stopgezet op initiatief van het kernlid.

THEMA'S

De cirkel is niet verder geraakt dan kennismaking, delictbespreking en het lage zelfbeeld van het kernlid. Daarna is de cirkel stopgezet op initiatief van het kernlid zelf. Uit de drie contactverslagen die werden opgemaakt, blijkt dat de vrijwilligers het kernlid als heel stil en afwachtend ervoeren.

GROEPSPROCES

De cirkel is slechts vier keer samengekomen. Uit de interviews die afgenomen werden met de vrijwilligers is wel gebleken dat de vier vrijwilligers zich op twee assen bevonden. Er waren enerzijds twee personen die reeds ervaring hadden in de hulpverleningssector en anderzijds twee personen die hier meer buiten stonden en een directere aanpak hadden. Ondanks de onderlinge verschillen hebben de vrijwilligers het gevoel gehad elkaar aan te vullen en hebben ze ook, na een nabespreking in april 2012 op initiatief van de cirkelcoördinator, na de plotse stopzetting van de cirkel, aangegeven met elkaar verder te willen werken in een volgende cirkel. Dit hebben ze allen,

buiten één vrijwilliger, ook gedaan in cirkel 3 (zie infra). Alle vrijwilligers hebben aangegeven ontgoocheld te zijn door het stoppen van de cirkel. Ze hebben anderzijds ook wel begrip voor de beslissing van het kernlid en begrijpen dat het voor inderdaad moeilijk moet zijn voor het kernlid om zijn verhaal te doen aan wildvreemden. Ook de manier waarop de cirkel werd stopgezet heeft hen ontgoocheld. Ze hebben niet echt de kans gehad hier met het kernlid verder over te praten, iets wat hen duidelijk frustreerde. Uit alle interviews is gebleken dat de vrijwilligers het betreuren dat ze de kans niet kregen met de behandelaar van het kernlid van gedachten te kunnen wisselen over het COSA-project. Het afsluitend gesprek met de cirkelcoördinator heeft wel helend gewerkt. Ze hadden hierdoor de kans om het samen af te ronden en deels ook zelfkritisch te reflecteren over het verloop van de sessies en hun eigen rol. Deze tegenslag heeft hen er niet van weerhouden in een nieuwe cirkel in te stappen.

De therapeute van cirkel 2 is van mening dat het project totaal op een andere manier is verlopen dan voorgesteld. In het begin dacht ze dat de vrijwilligers vrijetijdsactiviteiten zouden doen met het kernlid. Ze wist niet dat er moest samengewerkt worden en dat de vrijwilligers gesprekken zouden voeren met het kernlid die gericht waren op monitoring en zelfhandhaving. Ze was dus onvoldoende op de hoogte gesteld van de principes van modelintegriteit van COSA. Volgens de therapeute zijn vrijwilligers niet opgeleid om dergelijke gesprekken te voeren. Ze vond het onverantwoord om iemand in een positie te plaatsen waarbij vier mensen gedurende x-aantal sessies die twee uur duren, vragen stellen aan één persoon. Ze vond ook dat de vrijwilligers geen zaken hebben met de feiten die hij gepleegd heeft. Volgens haar is dat een schending van de privacy. De therapeute meldt dat ze niemand in die positie zou willen brengen.

"Ik vind dat een heel naïef idee om met vrijwilligers te werken. En in dit geval met mijn cliënt is dat ook desastreus afgelopen." (interview therapeute, cirkel 2)

"Die mensen hebben geen flauw benul wat dat veroorzaakt bij die persoon want dat is een therapiegesprek, hoe je dat wilt benoemen is dat een therapiegesprek door mensen die daarvoor niet opgeleid zijn, die niet weten wat de gevolgen daarvan zijn". (interview therapeute, cirkel 2)

Ze deelde ook mee dat ze van de cirkelcoördinator een vraag heeft gekregen om samen met de cliënt en de vrijwilligers een delictketen op te stellen. Dat vond ze een totale schending van het beroepsgeheim. *"Uiteindelijk wordt het voorgesteld als wij gaan activiteiten doen met de cliënt. Akkoord. Maar een delictketen opstellen is iets waar wij vijf jaar voor gestudeerd hebben op universitair niveau. Dat is niet iets wat je uit handen geeft aan mensen zonder achtergrond. Dat heeft voor mij ook niets te maken met het aanvankelijk idee van het project en dat is strafbaar in mijn geval omdat het een schending van het beroepsgeheim is."* (interview therapeute, cirkel 2)

De therapeute vroeg zich ook af wat het nut is van therapie bij professionelen als de vrijwilligers zich in dit project hier ook mee moeien. *"Waarom komen mensen dan hier in therapie als je met geheel niet-opgeleide mensen een delictketen moet gaan uitwerken? Dat heeft voor mij een zo onbegrijpbare hallucinante bocht genomen, dat project. Op dat moment is dat ook voor ons hier gestopt."* (interview therapeute, cirkel 2)

Ze deelde nog mee dat ze absoluut niet mee zullen instappen in dit project als het inhoudelijk zo verder zou lopen. Ze willen eerst de evaluatie van het project afwachten en dan zien hoe dat in de toekomst verder zal verlopen. Volgens haar moeten de sessies waarbij inhoudelijke vragen worden gesteld, afgeschaft worden. De vrijwilligers moeten gewoon met het kernlid op stap gaan, activiteiten doen en hem helpen in het leggen van contacten.

PROCES VAN HET KERNLID

De vrijwilligers hebben, net als de justitieassistente, het kernlid als heel introvert ervaren. Het kernlid heeft binnen COSA verder geen evolutie ondergaan. Uit het interview met het kernlid bleek dat hij op zich wel geloof hecht aan het COSA-project, maar dat dit iets is wat *"niet voor hem bestemd"* is. Hij uitte hierbij ook dat hij het moeilijk vond dat er enkele vrijwilligers een pak ouder waren dan hem, waardoor hij het gevoel had dat zij niet aansloten met zijn belevingswereld. Hij ervaaarde de cirkels ook als te zwaar op de maag en te *"professioneel"*. Hij had niet het gevoel dat er een *"klik"* was met de vrijwilligers en de coördinator.

De eerste sessies verliepen binnen vier muren, er werd veel over de feiten gepraat, hij ervaaarde dit bijna als een zware ondervraging. Hij stelde dat hij had gehoopt dat er meer activiteiten zouden plaatsvinden, dat hij met de vrijwilligers op stap zou kunnen gaan. Dat was ook zijn motivatie tot deelname, nl. het uitbreiden van en werken aan zijn sociale vaardigheden. Nu was het veel te serieus, had hij te veel het gevoel *"in het middelpunt"* te moeten staan en duurden de sessies ook veel te lang. *"Altijd praten, praten, praten. Dat kwam ook zo wat therapie-achtig over. Misschien zou het beter zijn dat ze minder sessies doen en dat ze sneller ergens anders afspreken ofzo..."*.

Hij had vooral het gevoel dat de vrijwilligers slecht reageerden toen hij over zijn feiten vertelde, *"negatief"* en *"korter"*. Hij geeft aan dat initieel zowel zijn behandelaar als zijn justitieassistente positief stonden tegenover COSA maar dat dit voor de behandelaar ondertussen veranderd was. *"In zo'n gesprek met COSA, zo'n cirkelgesprek, werd achter de feiten gevraagd en mijn behandelaar vond dat eigenlijk niet correct dat ze dat met mij gedaan hadden."*

Opvallend is wel dat hij op zich niets tegen het project zelf heeft en hij staat op zich ook positief tegenover het werken met vrijwilligers. *"Dat dat vrijwilligers zijn, is wel positief. Dat zijn mensen die zich daarvoor inzetten en die daar bewust voor kiezen."* Hieruit blijkt dat zelfs als de cirkel niet de gehoopte uitkomst heeft zoals hier het geval was, de filosofie van het werken met vrijwilligers door (seksuele) delinquenten op zich als positief ervaren wordt. Het feit dat ze niet door iedereen in de maatschappij afgeschreven worden maar dat er mensen zijn die zich hiervoor zelfs belangeloos willen inzetten, is voor hen een hart onder de riem. Het wordt als een mooie aanvulling ervaren, aangezien behandelaars en justitieassistenten dit beroepsmatig doen, dus met andere woorden niet kosteloos en belangeloos doen. Dit wordt ook zo verwoord door één van de professionals: *"Ik denk dat het ook heel duidelijk moet zijn van over wat gaat het dan en ik denk dat de kracht erin kan staan of de kracht ervan kan zijn dat het in vrijwilligheid kan verlopen en dat je ook mensen hebt die zich inzetten, dat ook mensen kunnen aanvoelen van "Ik heb verschrikkelijke dingen gedaan maar toch zijn er mensen, dat kan een buurman zijn, en geven mij*

toch te kennen van "Ik wil u nog een kans geven. " En dat is niet enkel mijn therapeut of justitie-assistent die dat zegt. Ook een aantal mensen in de maatschappij willen dat doen". Dat, denk ik, zou een kracht kunnen zijn..." (aanvullend interview na focusgroep met vertegenwoordiger CGG VAGGA)

Het is echter duidelijk dat het kernlid andere dingen van COSA had verwacht. Hij geeft ook aan dat hij hier op voorhand onvoldoende over ingelicht was. *"Het verloop was niet echt duidelijk."* Hij had het er ook heel moeilijk mee dat er na de bijeenkomsten contactverslagen werden opgemaakt, maar dat hij deze niet te zien kreeg. *"Die hadden allemaal een paswoord om dat verslag op de site te kunnen lezen en ik vond dat ik daar ook recht op had om dat te kunnen lezen."*

Hij beschouwde de cirkel eerder als een bijkomende last, bovenop zijn verplichte begeleiding en behandeling bij zijn justitieassistent en behandelaar. Hij had er problemen mee dat er niet echt openheid naar hem toe was en vond de sessies te lang en te zwaar. Hij heeft de cirkel dan ook per mail vrij abrupt stopgezet.

Cirkel 3

De derde cirkel liep van augustus 2012 tot eind november 2012 en kwam in totaal een tiental keer samen. Cirkel 3 bestond uit dezelfde vrijwilligers dan die uit cirkel 2. Ondanks de teleurstelling van het abrupte einde van de tweede cirkel, toont dit het grote engagement en de motivatie van de vrijwilligers aan. Hoewel deze vrijwilligers naar aanleiding van het stopzetten van hun cirkel reeds bevraagd werden, zijn er toch terug nieuwe interviews afgenomen voor wat betreft hun beleving van COSA in cirkel 3.

De derde cirkel werd jammer genoeg gekenmerkt door een aantal praktische problemen die te wijten waren aan de gezondheidstoestand van het kernlid, en het tijdelijk uitvallen van een vrijwilliger alsook de justitieassistent. Onvoorziene omstandigheden die in wezen niets te maken hadden met de filosofie en het opzet van COSA. Het is ook niet mogelijk geweest een interview af te nemen met de behandelaar, die nooit ingegaan is op verscheidene vragen tot het afnemen van een interview. De wisselwerking tussen de binnencirkel en de behandelaar bleek in deze cirkel, net zoals in cirkel 2, niet optimaal.

THEMA'S

De thema's die in deze cirkel besproken werden, bleven beperkt wegens het ziektebeeld van het kernlid. In grote lijnen kwamen de volgende thema's aan bod:

- Eenzaamheid en contactproblemen van het kernlid ;
- Gezondheidstoestand van het kernlid ;
- Er werd gewerkt aan de assertiviteit en mondigheid van het kernlid.
- Het kernlid werd praktisch geholpen op het vlak van enkele financieel ingewikkelde materies.
- De bijeenkomsten werden na korte tijd "on hold" gezet wegens de moeilijke bereikbaarheid en het ziektebeeld van het kernlid. Na enkele bijeenkomsten hebben de vrijwilligers geprobeerd het kernlid zelf op te zoeken en een buitenactiviteit te organiseren, nl. wandelen. In januari 2013 werd het kernlid echter in een ziekenhuis opgenomen en tot op heden medisch behandeld. De vrijwilligers hebben het kernlid daar bezocht en via telefoon trachtten te ondersteunen.

GROEPSPROCES

Bij de aanvang van de derde cirkel, haakte één vrijwilliger af om redenen die los staan van het COSA-project. De derde cirkel kende een moeilijke start, deels omwille van het gevoel van mislukking bij de vorige cirkel, deels omwille van de uitval van één vrijwilliger en enkele praktische opschortingen tengevolge van ziektes. De drie overblijvende vrijwilligers waren evenwel allen samen present op de studiedag van 18 december 2012 inzake seksueel sadisme van het UFC. Ondanks het stopzetten van de tweede cirkel en het moeilijke verloop van de derde cirkel, bleven de vrijwilligers geëngageerd en gemotiveerd voor het project.

De vrijwilligers beseften enerzijds zeer vlug dat het kernlid kampte met verscheidene medische problematieken en dat hij zich niet goed voelde bij zijn huidige behandeling. Anderzijds trachtten ze hierover op de oppervlakte te blijven, wegens hun rol als vrijwilliger, die er niet één van therapeut is. Het was heel moeilijk voor de vrijwilligers om op deze thema's in te gaan met het kernlid, maar ze trachtten hem wel raad en feedback mee te geven, waarvan ze hoopten dat het kernlid hierover mee nadacht. Uit diverse contactverslagen blijkt dat af en toe een onderwerp gerelateerd aan de feiten opdook, maar dat de vrijwilligers hier dan vaak over zwegen. Het feit dat het kernlid aangaf niet tevreden te zijn met zijn behandeling door de psycholoog, heeft ertoe geleid dat er een driehoeksgesprek kon plaatsvinden tussen het kernlid, de justitieassistent en de psycholoog, wat de gedwongen behandeling en begeleiding terug verbeterd heeft. COSA heeft hierin een positieve rol gespeeld: door COSA heeft het kernlid namelijk een beter zicht gekregen in de relatie met de psycholoog en wat hij van deze relatie wilde en verwachtte.

De vrijwilligers geven aan dat de contacten onderling goed verliepen, maar geven ook de nood aan feedback en intervisie aan. Ze kunnen zich momenteel met nog niemand echt vergelijken, dit maakt het moeilijk voor hen.

PROCES VAN HET KERNLID

Wegens de gezondheidstoestand van het kernlid, zijn de geplande interviews met hem steeds uitgesteld en er dus nooit gekomen. De behandelaar van het kernlid heeft daarenboven ook niet gereageerd op een vraag tot interview, die meerdere malen gesteld werd. Onderstaande informatie is dus afkomstig van de contactverslagen, de interviews van de vrijwilligers en de justitieassistent.

Het kernlid is vrij kort na het van start gaan van de cirkel, opgenomen in een ziekenhuis, waar hij langdurig verblijft. Wegens het ziektebeeld van het kernlid waren wekelijkse bijeenkomsten zeer moeilijk tot onmogelijk. De justitieassistent van het kernlid gaf echter aan dat het kernlid nog steeds zeer positief staat ten aanzien van zijn cirkel en de hoop uitdrukt dat hij van zodra zijn gezondheidstoestand het toelaat, terug in een cirkel kan stappen. Het feit dat er een peterschap

verbonden is aan COSA, dat ertoe bijdraagt dat een cirkel tijdelijk "slaapt" maar eventueel verder kan opgestart worden via een vrijwilliger die beschikbaar blijft voor het kernlid, zij het op een laag pitje, wordt hier ook als een zeer positief punt naar voren geschoven. De deur blijft openstaan, de vrijwilligers hebben het kernlid bezocht en telefonisch contact gehad. Het kernlid geeft aan COSA zeer zinvol te vinden en hier veel steun van ondervonden te hebben en hiermee graag verder te doen van zodra zijn gezondheidstoestand dit toelaat.

"...zij waren echt wel vragende partij en ook bezorgd naar hem toe en ik heb hem gisteren opgebeld en hij was heel, heel content eigenlijk. Hij zei van "ze mogen zeker met mij terug contact opnemen. Ze mogen mij komen bezoeken"....hij gaat dat ook wel nodig hebben...die man heeft echt wel wat omkadering nodig. Die cirkel zou terug kunnen draaien, dat werd toch opengehouden van hem uit nu net zoals vanuit de cirkelcoördinator en de vrijwilligers". (justitieassistent cirkel 3)

4.1.2. Programma-integriteit en modelintegriteit

In dit deel wordt beschreven of het COSA-project in Antwerpen erin geslaagd is de principes van het theoretische model te laten functioneren (model-integriteit)¹³⁵ en of de drie cirkels werden uitgevoerd zoals de bedoeling is (programma-integriteit)¹³⁶.

Programma-integriteit

Omdat de Belgische proefcirkels voor de duur van het project onder de licentievoorwaarden van het Nederlandse programmabureau vallen, werden de in Nederland ontwikkelde procedures en richtlijnen gebruikt (waar nodig aangepast aan de Vlaamse situatie) bij de uitvoering van de cirkels. Deze procedures zijn beschreven in het basisdocument implementatie en uitvoering COSA in Nederland.¹³⁷ In de kaders hieronder worden de richtlijnen uit dit document beschreven¹³⁸ en trachten we de eerste Belgische ervaringen hieraan te toetsen. Ook het Europees handboek geeft heel veel theoretische en praktische informatie over COSA.¹³⁹

Nadat werving en training van voldoende vrijwilligers is afgerond, vrijwilligers gekozen zijn, er een kernlid geselecteerd, gescreend en geschikt bevonden is en de buitencirkel is geformeerd, gaat de cirkel daadwerkelijk van start. Gestart wordt met een sociale avond met alleen de vrijwilligers, om hen de gelegenheid te geven kennis met elkaar te maken. Daarna volgt een tweede en derde bijeenkomst, ook nog zonder kernlid, om de vrijwilligers te informeren over het kernlid, over juridische kaders, over richtlijnen en afspraken waaraan vrijwilligers zich dienen te houden,

¹³⁵ De theoretische principes zijn: ondersteuning, monitoring en (zelf)handhaving.

¹³⁶ Zijn de richtlijnen met betrekking tot de uitvoering van de cirkels nageleefd?

¹³⁷ J. CASPERS en B. VOGELVANG, "Basisdocument implementatie en uitvoering COSA in Nederland", Programmabureau Circles-NL, 's-Hertogenbosch, 2013.

¹³⁸ M. HÖING en B. VOGELVANG, o.c., 2011.

¹³⁹ M. HÖING et al., *European Handbook COSA*, 's-Hertogenbosch, 2011.

praktische zaken zoals het uitdelen van visitekaartjes en mobiele telefoons, de ondersteuning door de cirkelcoördinator toelichten, etc.

In de vierde bijeenkomst is ook het kernlid voor het eerst aanwezig. Er wordt kennisgemaakt met elkaar, de afspraken worden doorgenomen, het delict wordt besproken en de Cirkelovereenkomst wordt getekend door zowel vrijwilligers als kernlid.

De vrijwilligers uit de 1ste, 2de en 3de cirkel¹⁴⁰ hebben vóór de start van de cirkels opleiding gekregen over COSA in het algemeen, de werking van COSA, de afspraken en richtlijnen die ze dienen na te leven, de rol van de binnen- en buitencirkel, de rol van de cirkelcoördinator, het beroepsgeheim, enzovoort. Daarnaast hebben ze alvorens de cirkels van start gaan een aantal documenten meegekregen en een vrijwilligersverklaring ondertekend. Samen met het kernlid ondertekenden ze een cirkelovereenkomst.

Volgens de principes van de programma-integriteit is het de bedoeling dat de eerste acht bijeenkomsten binnenskamers blijven. De bedoeling is dat er kennismaking gebeurt en er onder andere over de feiten gepraat wordt. De eerste twee, drie sessies is de cirkelcoördinator aanwezig. Zowel in cirkel 1, cirkel 2 als cirkel 3 heeft men zich hieraan gehouden. Hoewel het voor het kernlid in de eerste cirkel moeilijk was om over de feiten te praten, heeft hij toch volgehouden en is de cirkel verder kunnen evolueren. De tweede cirkel verliep een stuk moeizamer op dit vlak. Zowel vanuit het kernlid als vanuit de leden van de buitencirkel is geweest op het feit dat deze eerste bijeenkomsten zeer zwaar zijn, te lang duren en misschien niet echt verantwoord zijn.

“Ik heb nu het idee dat ik die man voor de leeuwen heb geworpen...Om de feiten te bespreken....alez..ik vind het belangrijk dat dat besproken wordt maar ik vraag mij af waarom dat zo in het begin moet. Ge kent die mensen niet en dan ineens moet gij als enige tegen 4 of 5 andere mensen die ge van haar nog pluimen kent, het meest intieme deel gaan vertellen...” (lid buitencirkel 2).

Deze eerste vier bijeenkomsten worden geleid door de Cirkelcoördinator. Daarna vinden de cirkelbijeenkomsten in principe zonder de cirkelcoördinator plaats. De cirkelcoördinator volgt de cirkel op afstand via cirkelverslagen die door vrijwilligers zijn gemaakt en via telefonische contacten met vrijwilligers. De cirkelcoördinator kan cirkelbijeenkomsten bijwonen wanneer dit wenselijk geacht wordt.

In cirkel 1 en 3 heeft de cirkelcoördinator de eerste vier bijeenkomsten bijgewoond. In cirkel 2 waren er maar drie ontmoetingen waarbij de cirkelcoördinator altijd aanwezig was.

¹⁴⁰ De vrijwilligers uit de 2de en 3de cirkel zijn dezelfde.

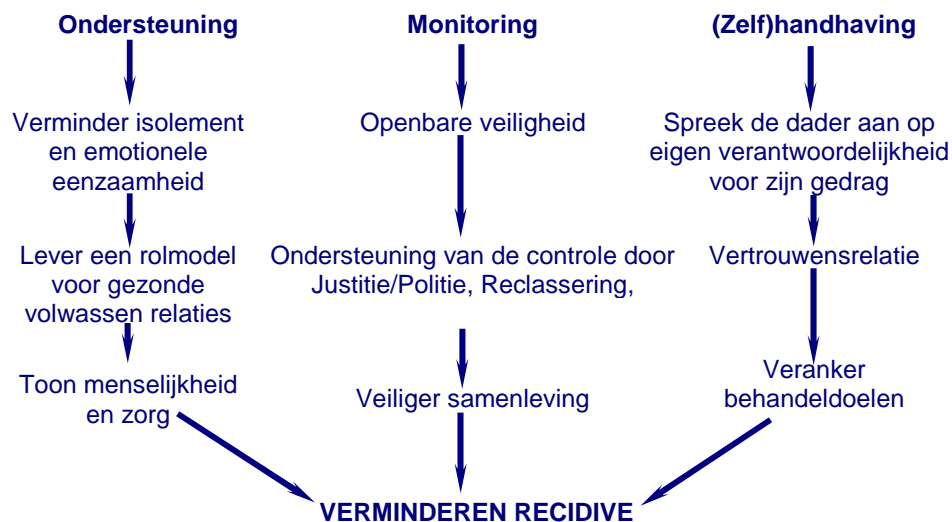
In cirkel 1 werd van iedere bijeenkomst met het kernlid om de beurt een verslag gemaakt door de vrijwilligers. Die verslagen werden verzonden naar en bewaard door de cirkelcoördinator. Er waren ook driemaandelijke individuele evaluatiemomenten tussen de vrijwilligers en de cirkelcoördinator. Ze hebben aan de hand van standaardformulieren en zonder dat het kernlid erbij was het verloop van cirkel zowel op inhoud als op structuur geëvalueerd. Er was ook een eindevaluatie waar ze zowel het kernlid als hun werking hebben geëvalueerd.

Na circa één tot anderhalf jaar wordt door de Cirkel bekeken of de doelen van de cirkel zijn behaald en of, en zo ja in welke vorm, de cirkel gecontinueerd wordt. Hiertoe wordt met alle vrijwilligers gesproken over de wens om betrokken te blijven bij het kernlid. Als besloten wordt de cirkel niet langer formeel in stand te houden, kan wel gekozen worden voor een informele cirkel, waarbij één van de vrijwilligers mentor wordt en de Cirkel kan reactiveren zodra daar aanleiding toe bestaat.

Na meer dan één jaar verloop van cirkel 1 hebben de vrijwilligers en het kernlid de COSA bijeenkomsten afgerond. Alle partijen waren tevreden van de resultaten die geboekt werden en bestempelden het project als heel succesvol. Bij de afronding hebben de vrijwilligers en het kernlid afgesproken dat één van de vrijwilligers mentor van het kernlid blijft. Het kernlid mag hem altijd contacteren indien hij raad of steun nodig heeft. Dezelfde regeling werd overeengekomen voor het kernlid van cirkel 3. Hoewel er in deze cirkel nog geen sprake was van regelmatige bijeenkomsten, hebben de deelnemers afgesproken dat eens het beter gaat met de gezondheidstoestand van het kernlid, de cirkelbijeenkomsten terug opgestart zouden kunnen worden. In cirkel 2 kon er geen mentor aangeduid worden, omdat het kernlid zelf afgehaakt is zonder overleg met de projectorganisatie of de vrijwilligers.

Model-integriteit

De principes van het theoretische model van COSA zijn ondersteunen, monitoren en (zelf)handhaven. Hieronder wordt beschreven of de drie cirkels aan deze vereisten hebben voldaan.

Ondersteunen

In cirkel 1 hebben de vrijwilligers het kernlid ondersteund bij het zoeken en vinden van sociale contacten. De sociale netwerkfunctie was duidelijk zichtbaar in deze cirkel aangezien ze hem een luisterend oor boden en samen een aantal activiteiten gedaan hebben zoals naar de bioscoop gaan, naar de zoo gaan, op café gaan en iets gaan eten. Hij kreeg ook veel praktische en morele ondersteuning bij bepaalde problemen. Daarnaast kreeg het kernlid advies bij het omgaan met zijn geld.

"We luisteren vooral naar hem en proberen mee te denken en te zoeken naar oplossingen. Maar we willen hem vooral het gevoel geven dat hij er niet alleen voor staat. We moedigen hem ook sterk aan: we zetten nogmaals op een rij wat hij wél al gerealiseerd heeft (een goeie job, een leuk appartement) en benoemen zijn kwaliteiten: hij beheert zijn zaken goed en is correct met zijn afspraken." (Contactverslag met kernlid, Cirkel 1, 31 juli 2012)

"X vertelt waar hij nu staat en vergelijkt dit met het begin van de cirkel, november 2012. Een hele weg is ondertussen afgelegd. Hij staat terug met beide voeten in het leven, hij stelt toekomstdoelen, werkt aan zichzelf en voelt zichzelf vooruit gaan. Dit heeft hij bereikt mede dankzij de steun van de COSA vrijwilligers. Hij heeft zich door hen zowel emotioneel als praktisch ondersteund gevoeld." (Afronding Cirkel 1, 26 maart 2013).

"Evengoed waren er een aantal momenten dat het met het kernlid minder goed ging, dat we op voorhand afspraken "Kijk, laat iets weten of bel ons op als je met problemen zit en dan spreken we af". Ik denk dat we dat 2 of 3 keer gedaan hebben. Ik had wel de indruk dat het kernlid daar deugd

van had. Dat hij daar op dat moment nood aan had, dat hij iemand had waar hij kon op terugvallen.” (Eindinterview vrijwilliger, Cirkel 1, 6 mei 2013)

“Dat was een heel goed project. Ik heb veel steun gehad van de mensen want ik zag het efkes niet meer ... allé ik zag het wel zitten maar ... alles terug van nul. Je komt uit de gevangenis en al die papieren dat je krijgt en dan ... Die hebben mij met alles geholpen en feitelijk als er nu nog iets is, kan ik die mensen nog ... één kan ik nog telefonisch doen en de rest heb ik ... 2 heb ik een emailadres dus ik kan die mensen nog altijd ... als er iets is kan ik dat nog altijd aan die mensen vragen en die gaan mij nog verder helpen.” (Eindinterview kernlid, Cirkel 1, 16 juli 2013)

Ook in cirkel 3 hebben de vrijwilligers het kernlid ondersteund en hem de kans geboden om met mensen contact te hebben die van goede wil zijn en willen luisteren. Er werd door de cirkelleden herhaaldelijk op gewezen dat het kernlid hen steeds kan contacteren via de COSA-gsm indien hij het moeilijk heeft. Hij voelde zich in de COSA-cirkel heel goed aanvaard wat heel uitzonderlijk is voor hem. De vrijwilligers gaven hem een aantal goede tips en boden hem morele en praktische ondersteuning wanneer hij problemen had in zijn privé leven, met zijn gezondheid en met zijn financiën. De vrijwilligers hebben hem in het ziekenhuis bezocht. Veel heeft dit echter niet opgebracht qua resultaten. *“Ik weet niet of we bij X veel verandering of proces kunnen vaststellen”* (Contactverslag, Cirkel 3, 29 januari 2013)

In cirkel 2 zijn er maar drie bijeenkomsten geweest. Het kernlid heeft de kans gehad om kennis te maken met de vrijwilligers en de cirkelcoördinator, te vertellen over zichzelf, over de feiten en over het leven in de gevangenis. De vrijwilligers hebben hem moreel ondersteund door een luisterend oor te bieden en door zijn zelfvertrouwen te proberen verbeteren.

“X geeft aan weinig zelfvertrouwen te hebben, vraagt ons hoe wij hem zien, ziet zichzelf als slecht mens. Wij zien hem niet zo, zijn blij met zijn openheid en eerlijkheid. Zeggen hem eens na te denken over positieve aspecten aan zichzelf. ... noemt hem lief, hij ziet zichzelf zo niet”. (Contactverslag met kernlid, Cirkel 2, 15 maart 2013)

In tegenstelling tot de goede ervaringen opgedaan in cirkel 1, vindt de therapeute van het kernlid van cirkel 2 absoluut niet dat de vrijwilligers de betrokkene hebben ondersteund.

“Die gesprekken duurden 2 uur. Onverantwoord om iemand in een positie te plaatsen waarbij vijf mensen vragen stellen aan één persoon, hij geen enkele vraag aan die mensen mag terug stellen. Die vragen gaan allemaal over inhoudelijke dingen: wat heb je gedaan, waarom heb je dat gedaan. ... Ook opnieuw in het bevragen van wat zijn uw feiten geweest, vind ik zo’n grensoverschrijdende

vraag dus van ... allé voor mij hebben die totaal het tegenovergestelde gedaan van steun geven. Want die jongen voelde zich echt niet gesteund." (Interview behandelaar, Cirkel 2)

Ook de vrijwilligers in cirkel 2 waren van mening dat ze het kernlid niet hebben kunnen ondersteunen omdat de cirkel vroegtijdig was stopgezet. De justitieassistent heeft van haar kant ook gemeld dat het kernlid zich niet goed voelde tijdens de bijeenkomsten.

"Hij had mij tijdens een gesprek gezegd dat hij zich niet goed voelde hoe bij bepaalde vrijwilligers de vragen stelden. Hij had ook het idee dat hij zo wat ondervraagd werd door de vrijwilligers en dat het niet was ... allé hij had echt het gevoel dat hij daar zo 1 tegen allen zat." (Interview justitieassistent, Cirkel 2)

Monitoren

Het is de bedoeling dat de cirkel een monitorende en controlerende functie heeft.

"Een justitieassistent en een therapeut kan wel een aanbod doen naar mensen toe maar wij zien die mensen maximum 1 keer per week tot 1 keer per maand en dan nadien moeten we ze ook een beetje loslaten. Terwijl ik ga ervan uit dat COSA, die vrijwilligers er toch veel dichter opzitten en dat die toch gemakkelijker misschien signalen gaan kunnen zien die wij minder zien. Ik dacht dat het ook wel de bedoeling was vanaf het moment dat vrijwilligers inschatten "Dit wordt toch iets gevaarlijk" of "dit is toch iets dat moet mee opgenomen worden binnen de buitencirkel" dat die informatie toch ook kan teruggekoppeld worden." (Interview professional, Cirkel 1)

De vrijwilligers en het kernlid in cirkel 1 hebben tijdens de bijeenkomsten gepraat over de feiten en over zijn problematiek. De vrijwilligers vroegen naar zijn gevoelens tegenover de slachtoffers en of hij schuldgevoelens had. De cirkel heeft het kernlid geholpen om zich meer in de plaats van zijn slachtoffers te stellen.

De therapeute van het kernlid in cirkel 2 vindt het onverantwoord dat de vrijwilligers een controle functie hebben.

"Hoe kan je toezicht toebedelen aan een vrijwillig iemand, toezicht die toebedeeld moet worden aan een justitieassistent, in een functie. Ik vind dat ook een heel ziek idee van vrijwilligers in een soort van machtsverhouding te plaatsen waarbij zij toezicht hebben, controle over iemand ..." (Interview behandelaar Cirkel 2)

(Zelf)handhaven

De vrijwilligers en het kernlid van cirkel 1 hebben een goede vertrouwensband. Het kernlid was open, vlot en gemotiveerd om te praten en mee te werken. Het werd duidelijk dat hij moeilijk communiceerde over zijn eigen diepere en intieme gevoelens. De vrijwilligers durfden wel eens meer confronterende vragen te stellen. Ze adviseerden en stimuleerden hem ook om bij problemen zijn justitieassistent, de therapeut en zijn familie te contacteren. Hij kon ook altijd contact opnemen met de vrijwilligers. Er werd afgesproken dat zelfs na de afronding van de cirkel het kernlid één van de vrijwilligers mag opbellen indien hij raad of steun nodig heeft.

De vrijwilligers benadrukten dat het kernlid zelf een stap naar anderen toe moest zetten en moeite moest doen om sociale contacten te vinden. Ze legden hem ook uit dat ze zijn leven niet kunnen invullen en de problemen voor hem oplossen. De vrijwilligers boden steun aan en gaven adviezen maar hij moet de weg zelf gaan.

Het kernlid werd aangesproken op het feit dat hij de vrijwilligers niet verder bevroeg als ze iets over henzelf vertelden. Ze legden uit dat de cirkel een manier kan zijn om zijn sociale vaardigheden te oefenen.

"Vrijwilligers spreken individueel uit hoe ze X ervaren hebben en wat hun wensen zijn naar de toekomst voor hem. Iedereen is positief over zijn persoonlijke ontwikkeling en hoe hij omgaat met moeilijke zaken, zoals zijn financiën. Hij neemt hierin zeker zijn verantwoordelijkheid en maakt de juiste beslissingen." (Afronding Cirkel 1, 26 maart 2013)

"Ik denk dat we hem daar te pas en te onpas aan herinnerd hebben van "Gij zijt meester over uw eigen leven en daden. Ge moet u daarvan bewust zijn en weten wat kan en niet kan." Maar natuurlijk, het is een individuele verantwoordelijkheid. ... We kunnen alleen maar zoveel mogelijk aanreiken, begeleiding bieden en spiegelen en dan maar hopen dat die daar zoveel mogelijk mee doet en dan in de goede richting zit. Dan moeten we die loslaten. Maar alleszins beter dan die los te laten zonder iets. Of op te sluiten en dan los te laten en te zeggen "Trek uw plan."" (Eindinterview vrijwilliger, Cirkel 1, 24 mei 2013)

De vrijwilligers in cirkel 3 legden de verantwoordelijkheid bij het kernlid in verband met het vinden van sociale contacten, het oplossen van zijn persoonlijke problemen en het zorgen voor zijn eigen gezondheid. Hij volgde die adviezen ook op. Naarmate de gesprekken vorderden is het kernlid assertiever en mondiger geworden. Hij gaf goed aan wat hij wenst.

In cirkel 2 hebben de vrijwilligers niet de mogelijkheid gehad om samen met het kernlid te werken rond het principe "(zelf)handhaven" aangezien de cirkelbijeenkomsten vroegtijdig werden stopgezet.

4.1.3. De rol van de cirkelcoördinator

Uit de interviews met de kernleden en de vrijwilligers blijkt dat de rol van de cirkelcoördinator cruciaal is in het verloop van een cirkel. De kernleden en vrijwilligers verwezen spontaan naar de cirkelcoördinator wanneer gevraagd werd naar hun aanspreekpunt bij naderende of bestaande problemen.

"Als er twijfel is, mogen we zeker altijd naar de coördinatrice bellen" (vrijwilliger cirkel 1). *"Ik vind dat X dat heel goed gedaan heeft..."* (vrijwilliger cirkel 2).

Vanuit de vrijwilligers leefde wel de bezorgdheid naar de omkadering van de cirkelcoördinator.

"Ik zie dat de cirkelcoördinator, dat die zeer veel op haar schouders heeft. Dat alles op haar afkomt en dat zij wel heel sterk beladen is. Ze is ook nog met veel andere dingen bezig, heb ik begrepen. Die loopt op de toppen van haar tenen." (vrijwilliger cirkel1).

"De cirkelcoördinator moet meer uren krijgen, dit is nu te weinig, X doet dit als bijjob hé...in Rotterdam hebben ze daar drie mensen voor, dat is wel een verschilletje hé... Er zou echt een back-up voor X moeten zijn" (vrijwilliger cirkel 2 en 3).

Vanuit de buitencirkel werden meer twijfels geuit en vraagtekens gezet, zeker bij cirkel 2.

« Misschien wel in het ... in een fase nog veel meer ... meer daar aan voorafgaand, het moment dat iemand daar het idee gehad heeft om dergelijk project in België uit te proberen, dan was het misschien ... goed geweest om eens wat meer contact te hebben met professionelen en te horen van "Hoe gaan we dat doen? Wat zijn jullie bedenkingen?". (lid buitencirkel 2).

"Ik zou eerst, denk ik, nog eens navragen hoe COSA concreet verloopt want op zich hebben we daar ook niet veel informatie over gekregen. En als dat nog op dezelfde manier loopt zoals nu, dan denk ik niet dat ik nog iemand zou aanmelden." (lid buitencirkel 2)

"Ik wist eigenlijk ... ik weet eigenlijk niets van dat verloop. Ik heb geen enkel verslag van die bijeenkomsten gekregen, ik heb geen enkel communicatie gehad over hoe dat liep." (lid buitencirkel 2).

"...Uiteindelijk is dat voor mij nooit echt afgesloten geweest. Terwijl ze (CC) dat wel gezegd had "Ik wil na het gesprek met de vrijwilligers nog een afsluiting doen met u" maar dat is nooit gebeurd." (lid buitencirkel 2). *"Voor mij waren er feitelijk geen contacten"* (lid buitencirkel 2)

De meeste professionals vinden dat de cirkelcoördinator niet alleen moet instaan voor het goede verloop van de cirkels. Er is duidelijk nood aan een tweede cirkelcoördinator.

De cirkelcoördinator heeft de vrijwilligers gestuurd en begeleid wanneer er onduidelijkheden of problemen waren. Ze was altijd aanspreekbaar en bereikbaar voor de vrijwilligers.

De cirkelcoördinator had veel te weinig tijd voor al haar taken zoals coördinatie van de werking van de cirkels, supervisie, werving van vrijwilligers, werving van kernleden, promotie van het project, participeren aan studiedagen, contact met vrijwilligers, verslaggeving, enzovoort.

Volgens de focusgroep¹⁴¹ moet er een goed kader zijn waarbinnen de cirkelcoördinator functioneert. Een CAW is een ideale organisatie om deze rol op te nemen, namelijk het leveren, omkaderen en ondersteunen van de cirkelcoördinator. Hiervoor moeten echter voldoende middelen beschikbaar zijn. Er moeten twee à drie cirkelcoördinatoren zijn om elkaar te ondersteunen in een omgeving waar dit thema ook besproken wordt en gekend is. De cirkelcoördinator moet iemand zijn die de werking van justitie goed kent, kennis heeft over het omgaan met het beroepsgeheim en met vrijwilligers. De cirkelcoördinator moet ook voldoende tijd hebben voor de coördinatie, begeleiding en ondersteuning van vrijwilligers. Eén cirkelcoördinator die momenteel acht uur per week aan COSA spendeert is in feite veel te weinig.

Volgens de vertegenwoordiger van CGG VAGGA is de taak van de cirkelcoördinator heel moeilijk¹⁴². Ze moet instaan voor de begeleiding en ondersteuning van de vrijwilligers. Volgens hem moet de cirkelcoördinator ook goed weten wat er gedaan kan worden in problematische situaties (bvb. wat als een vrijwilliger een zwaar vermoeden heeft dat iemand gaat hervallen). Voor dergelijke situaties moet er een goed stappenplan bestaan en dient de cirkelcoördinator een goede back-up te hebben. Een professioneel waar ze voor raad en daad bij terecht kan. CGG VAGGA kan deze ondersteuning bieden zonder individuele casussen te bespreken. Dergelijke ondersteuning dient te gebeuren door een therapeut die geen COSA-cliënten behandelt.

¹⁴¹ Bestaande uit mevr. Eva Hambach (Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk), dhr. Gie Janssens (CAW De Terp), dhr. Herman Dams (Procureur des Konings Antwerpen), mevr. Margot Taeymans (DSB), mevr. Salih Sivri (DSB) en dhr. Wim Huys (UFC) op 6 juni 2013.

¹⁴² Zie aanvullend interview met dhr. Wim Vanspringel, afdelingshoofd categoriale zorg CGGZ VAGGA. op 10 juli 2013.

4.1.4. De samenwerking tussen binnen- en buitencirkel

Hier is er sprake van onvoldoende programma-integriteit. Uit de interviews is gebleken dat de leden van de buitencirkel weinig tot geen contact hebben met de cirkelcoördinator. Beroepsgeheim wordt hier vaak als een knelpunt aangehaald. Een ander knelpunt, dat voornamelijk vanuit therapeutische hoek gegeven wordt, is het gevaar van positievermenging.

“Wij hebben gehoord van X (de cc) dat het contact heel stroef verliep tussen haar en de therapeute... en dan denk ik maar ayez mannen, coördineer dat beter!” (vrijwilliger cirkel 2).

“Ik denk dat het naar COSA toe belangrijk is dat, zoals ook de afspraken met de behandelaars, dat die op voorhand gemaakt worden....Maar vooral communicatie denk ik. Het is natuurlijk ook nog nieuw...dat is iets waar beide partijen uit moeten leren denk ik...(lid buitencirkel 2)

“Ik wist eigenlijk, ik wist eigenlijk niets van dat verloop. Ik heb geen enkel verslag van die bijeenkomsten gekregen, ik heb geen enkele communicatie gehad over hoe dat liep ” (lid buitencirkel cirkel 2)

“Ik wil mijn cliënt erin beschermen om tegen iedereen zomaar alles te gaan vertellen.” (lid buitencirkel cirkel 1) “Omdat ik ook vind dat niet alles wat ik hier met mijn cliënt bespreek, dat hoeft niet direct zomaar ter inzage te zijn voor COSA. Er moeten filters inzitten. Dus dat is ook nog een beetje zoeken.” (lid buitencirkel cirkel 1)

“Met de therapeute ging dat heel moeizaam, ik heb haar niet gesproken, ook niet bij de start van de cirkel, en bij de eerste cirkel ging dat wel vlot, ik heb toen een gesprek gehad met de therapeute...maar nu niet omwille van het beroepsgeheim” (cirkelcoördinator nav het vroegtijdig stoppen van cirkel 2)

“Ook het feit dat de eerste zoveel bijeenkomsten enkel over de feiten zouden gaan, dat was mij niet... ..ik wist dat niet” (lid buitencirkel 2)

De leden van de buitencirkel geven aan dat zij op voorhand weinig tot niet geïnformeerd werden over het opzet van COSA. Er bestaat ook verwarring rond de concrete invulling van COSA, de taken van de vrijwilligers en hun eigen rol. Een grote struikelblok in dit kader bleek de vraag van de cirkelcoördinator om over het terugvalpreventieplan of behandelingsplan/ delictketen van het kernlid te mogen beschikken. Het is voor de behandelaars uit de buitencirkel niet voldoende duidelijk wat hiermee bedoeld werd en daarenboven stuitte dit volgens hen op hun beroepsgeheim.

“Er is aanvankelijk nooit gezegd dat er moest samengewerkt worden...dat er overleg moet zijn...ik vind dat trouwens een heel naïef idee om met vrijwilligers te werken” (lid buitencirkel 2).

Ook de vrijwilligers geven aan dat ze nooit contacten hadden met de buitencirkel. Indien er nood is aan contact, dan gebeurde het via de cirkelcoördinator. Tijdens studiedagen of opleidingen kon het wel eens gebeuren dat ze contact hebben met de professionals uit de buitencirkel. De vrijwilligers gaven ook aan dat ze eigenlijk geen nood hadden aan contacten met de therapeut. Indien het kernlid bepaalde problemen had, dan hebben de vrijwilligers van cirkel 1 hem altijd aangeraden om dit eens met de therapeut of de justitieassistent te bespreken. Acheraf moesten ze niet weten wat er besproken werd.

Het contact tussen de binnen- en buitencirkel verliep enkel via de cirkelcoördinator.

Volgens de focusgroep is het beroepsgeheim een positief element dat niet belemmerend mag werken. Als alles goed is ontwikkeld, dan is beroepsgeheim niet afremmend. Dat moet echter goed gemanaged worden. Binnen COSA moet het mogelijk zijn om met het medeweten van het kernlid informatie uit te wisselen met andere mensen teneinde een beter traject voor hem uit te werken. Hoe meer je iets bij de cliënt legt, hoe gemakkelijker dat het wordt. Als je hem actor in zijn verhaal maakt en er een open gesprek is over wat er uitgewisseld wordt, dan is het beroepsgeheim in feite geen hinderpaal. Dat is ook de manier waarop CO3¹⁴³ werkt. Wanneer een cirkel opgestart wordt, dienen er duidelijke afspraken gemaakt te worden tussen alle actoren over informatiedoorstroming (bvb. prestatieverbintenis ondertekenen samen met het kernlid waarin duidelijk uitgelegd wordt wat de rol is van iedereen). Beroepsgeheim en geheimhoudingsplicht dienen goed uitgelegd te worden. De vrijwilligers moeten ook beseffen dat niet alle informatie kan meegedeeld worden, ze moeten bewust zijn dat er bepaalde grenzen zijn.

4.1.5. Samenwerking in het netwerk van organisaties

Uit het interview met de therapeute van cirkel 2 is gebleken dat de samenwerking tussen het CGG VAGGA en het justitiehuis te Antwerpen op zich in het algemeen heel goed verloopt. De therapeuten delen geen informatie mee aan de politie of de onderzoeksrechter omwille van het beroepsgeheim. Met CAW's hebben ze weinig samenwerking, behalve het centraal intake-team dat ze samen organiseren. De therapeuten hebben ook geen contact met vrijwilligersorganisaties of vrijwilligers.

¹⁴³ CO3 = Cliëntcentrale organisatie van drie partners in situaties van intrafamiliaal geweld. Het is een samenwerking van medewerkers uit drie domeinen: politie/justitie, hulpverlening en bestuur via een ketenmodel waardoor de verschillende werkingen afgestemd worden in een gezamenlijk plan van aanpak. Hierbij worden ook de grenzen van het beroepsgeheim afgetast.

Tijdens een brainstormingsvergadering tussen de projectcoördinator, cirkelcoördinator, het UFC (Universitair Forensisch Centrum) en de DSB (Dienst voor het Strafrechtelijk beleid) is naar voor gekomen dat de samenwerking tussen de cirkelcoördinator en de vrijwilligers enerzijds en de behandelaars (VAGGA en HSD) anderzijds niet zo goed verliep.

Vaak aangehaalde argumenten door de betrokken behandelaars contra COSA zijn:

- De bewaking van het beroepsgeheim (patiënt kan de behandelaar ook niet ontheffen van het beroepsgeheim);
- Het in bescherming nemen van de patiënt en bewaken van de grenzen van de patiënt (vrees dat het kernlid deze in COSA zal overschrijden);
- De schrik om de controle te verliezen en te veel informatie mee te delen aan de vrijwilligers waardoor er geen vat is op wat deze ermee gaan doen;
- COSA blijft voor hen heel theoretisch en abstract, ze hebben hier zeer weinig voorafgaandelijke kennis over.

Argumenten vanuit de vrijwilligers en de cirkelcoördinator om samen te werken met de behandelaar zijn:

- De vrijwilligers zoeken ergens een houvast om met de taak van "monitoring", wat ook deel uitmaakt van COSA, te kunnen omgaan. Welke informatie is nuttig voor hen om die taak goed te kunnen uitoefenen? Deze informatie kan enkel de behandelaar hen namelijk geven;
- Indien ze zelf bepaalde twijfels via de cirkelcoördinator zouden melden aan de behandelaar, wat gebeurt daar dan mee? Kan er ook een feedback zijn van de behandelaar naar de vrijwilligers en de cirkelcoördinator toe?

Uit het interview met de vertegenwoordiger van CGG VAGGA is gebleken dat ze geen deel willen uitmaken van de cirkels, zoals die op dat moment verliepen. Wat ze wel willen overwegen is of ze expertise of ondersteuning kunnen bieden aan de cirkelcoördinator of de stuurgroep, los van de individuele casussen. Ze willen niet meewerken op casusniveau om verschillende redenen. Een eerste belangrijke reden is dat er aan hen gevraagd werd om samen met de vrijwilligers en de cirkelcoördinator het behandelplan te overlopen. Volgens de vertegenwoordiger van CGG VAGGA¹⁴⁴ is dat een serieuze schending van hun beroepsgeheim. Ook al hebben ze de toestemming van de cliënt, dan kunnen ze nog niet spreken. Oorspronkelijk dachten ze dat het om een project ging waarbij de cliënt praktische ondersteuning krijgt om terug een sociaal netwerk op te bouwen. Het bleek dat de vrijwilligers ook over de feiten praten en het kernlid confronteren met zijn gedrag. Dat ging te ver voor CGG VAGGA. Een andere reden is dat er volgens hen gevaar bestaat voor positievermenging omdat er in deze structuur enerzijds professionelen vanuit verschillende posities en anderzijds vrijwilligers betrokken zijn. Voor de cliënt is het niet meer duidelijk wat de rol is van iedereen.

¹⁴⁴ Zie aanvullend interview met dhr. Wim Vanspringel, afdelingshoofd categoriale zorg CGGZ VAGGA. op 10 juli 2013.

CGG VAGGA is wel bereid om met een team anonieme casussen te bespreken en COSA op deze manier eventueel te ondersteunen.

Volgens hem moet er op een wetenschappelijk neutrale manier ook een kosten-batenanalyse gebeuren van het COSA-project.

Volgens de focusgroep¹⁴⁵ is het meest logische dat een project van resocialisatie door vrijwilligers vanuit het algemeen welzijnswerk gedragen wordt. Het was echter wel een belangrijk signaal dat het proefproject COSA vanuit justitie gestart is. Het geeft aan dat justitie meer en meer uit haar traditionele rol komt en mee nadenkt over alternatieve manieren om met delinquenten om te gaan. Op een gegeven moment is het wel nodig om de fakkel over te dragen naar algemeen welzijnswerk dat omdat ze vanuit hun rol van eerstelijns hulpverleners hiervoor beter geplaatst zijn.

4.1.6. Kritische incidenten

Voor wat cirkel 1 betreft, hebben enkele juridische problemen van het kernlid geleid tot een grotere dynamiek tussen het kernlid en (enkele van) de vrijwilligers. Dit incident, hoewel op het eerste zicht eerder negatief van aard, heeft een positieve ommezwaai bewerkstelligd in het groepsproces van de cirkel en heeft daarenboven aanleiding gegeven tot een persoonlijke groei van het kernlid.

In cirkel 2 hadden de kritische incidenten die een invloed hadden op het verloop van de cirkel eerder te maken met het moeilijke contact tussen de binnen-en de buitencirkel, zoals hierboven reeds beschreven.

De derde cirkel kent meerdere kritische incidenten die eerder van praktische aard waren. Deze waren niet voorzienbaar en hadden geen verband met de filosofie, de opzet en de organisatie van COSA.

4.1.7. Uitval

Cirkel 1 kende een goede continuïteit. Het kernlid van cirkel 1 gaf geregeld aan te willen doorgaan met COSA. Hij gaf ook aan dat hij het in het begin moeilijk had bij de sfeer van de bijeenkomsten, die voor hem veel weg hadden van vergaderingen in een afstandelijke, eerder professionele setting. De motivatie voor deelname aan de cirkel is gegroeid doordat er na verloop van tijd ook enige afwisseling kwam in de aard van de activiteiten en de locatie.

¹⁴⁵ Bestaande uit mevr. Eva Hambach (Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk), dhr. Gie Janssens (CAW De Terp), dhr. Herman Dams (Procureur des Konings Antwerpen), mevr. Margot Taeymans (DSB), mevr. Salih Sivri (DSB) en dhr. Wim Huys (UFC) op 6 juni 2013.

"Ja, naar de cinema gaan of iets gaan eten, dat hebben we ook al gedaan. Dat is eens iets anders dan euh...dan heb ik die vragen nie hé...dan praten we over sommige dingies maar dan is da nie altijd over hetzelfde, dan is da ook over andere dingies." (kernlid cirkel 1)

Cirkel 2 is stopgezet op initiatief van het kernlid (zie hierboven). Er was geen sprake van een vertrouwensrelatie. Het gaf hem wantrouwen wanneer de vrijwilligers zonder het kernlid na de vergaderingen nog even bleven overleggen over wat er in het verslag zou komen. Hij vond dat het niet de bedoeling was om op deze manier te werk te gaan. Hij is plotseling gestopt met de cirkel en heeft dit per mail aangekondigd. De projectmedewerkers hebben niet de kans gehad om alle onduidelijkheden uit te leggen en waren verrast door zijn beslissing.

"Ik voelde wel dat hij meer en meer op zichzelf was, ik voelde dat het niet zo goed ging voor hem, maar zo van den ene op den andere moment helemaal stoppen zonder nog één gesprek dat was toch wel een verrassing" (interview cirkelcoördinator, cirkel 2).

Zowel de vrijwilligers als de cirkelcoördinator waren ontgoocheld dat ze niet de kans hebben gehad om de cirkel af te ronden door middel van een laatste overleg.

Cirkel 3 werd tijdelijk on hold gezet wegens de gezondheidsproblemen van het kernlid.

4.2. Evaluatie door de betrokkenen

4.2.1. Evaluatie van de eigen rol

Aan alle geïnterviewden is gevraagd hoe zij hun eigen rol in het COSA-project ervaren. Er werd hen gevraagd wat zij gemakkelijk vonden, wat ze als moeilijker ervaarden en hoeverre hun rol voor hen duidelijk was

KERNLEDEN

Cirkel 1

Het kernlid uit cirkel 1 heeft via zijn justitieassistent kennis gemaakt met het COSA-project. Hij is in de cirkel gestapt met een eerder afwachtende houding (*"we zien wel", "het is het proberen*

waard”), maar heeft gaandeweg beseft dat van hem toch een actieve bijdrage verwacht werd (“ik moet het doen hé”). Hij heeft het in het begin als moeilijk ervaren om open en eerlijk over zijn feiten te praten met de vrijwilligers.

“In het begin was da, ja, moeilijk. Ge kent die mensen niet. Ge moet uw verhaal tegen wildvreemden zeggen, hoe gaan die daarop reageren? Want, het zijn geen..euh...de feiten zijn niet zo rooskleurig.”

Doordat de cirkelbijeenkomsten na verloop van tijd soms informeler, met andere activiteiten en een andere setting verliepen, werd de rol als gemakkelijker ervaren. Wegens COSA is hij terug begonnen mensen aan te spreken en heeft hij meer zelfvertrouwen. Hij stond vanaf het begin heel positief tegenover COSA en was heel gemotiveerd om hieraan deel te nemen. Het kernlid meldde ook dat hij op alle vragen van de vrijwilligers heeft geprobeerd te antwoorden ook al waren het soms moeilijke vragen. Hij vond dat de vrijwilligers hem enorm veel hebben ondersteund.

Het kernlid vond dat hij vóór de start van de cirkel een duidelijke uitleg heeft gekregen en dat zijn rol binnen COSA duidelijk was. Indien er onduidelijkheden waren, kon hij altijd zijn vragen stellen aan de cirkelpartners. Hij deelde mee dat de vrijwilligers veel begrip hebben getoond voor hem en hem niet lastig hebben gevallen met vragen/thema’s waarover hij niet wilde praten. Hij had ook vrijheid om te bepalen op welke datum een bijeenkomst voor hem past. Ook het programma van COSA vond het kernlid niet te zwaar. In het begin kwamen ze wekelijks samen, maar daarna zijn het aantal bijeenkomsten verminderd. De gesprekken zijn ook losser geworden en hadden niet meer enkel betrekking op zijn problemen.

“... na een tijd was dat niet meer over mijn problemen; dat was het gewone babbelen feitelijk. Precies dat ik met vrienden aan het babbelen was.” (kernlid Cirkel 1, 16 juli 2013)

Cirkel 2

Het kernlid heeft beslist om deel te nemen in de COSA-cirkel om zijn sociale vaardigheden uit te breiden en nieuwe mensen te leren kennen. Hij wilde iets gaan drinken of een gezamenlijke hobby uitoefenen met de vrijwilligers. Hij deelde mee dat de vrijwilligers tijdens de eerste bijeenkomsten achter de feiten hebben gevraagd. Ze hebben hem wel wat tips gegeven voor een hobby te vinden maar keerden altijd terug naar de feiten. Het kernlid vond het ook niet helemaal correct dat de vrijwilligers na de bijeenkomsten nog overleg hadden zonder zijn betrokkenheid en dat er verslagen werden opgesteld die hij niet kon bekijken. Dit zou de doorslag hebben gegeven om te stoppen.

Hij meent dat hij niet genoeg informatie heeft gekregen bij het begin over het verloop van de cirkel.

Het kernlid is van mening dat COSA de delinquenten kan helpen maar er wat aanpassingen dienen te gebeuren. Hij vindt de eerste acht sessies te zwaar en therapieachtig. Er wordt alleen gepraat. De sessies duurden twee uur en dat vond hij te lang. Volgens hem zou het beter zijn om een lossere sfeer te creëren en leukere activiteiten te organiseren. Hij vindt het nog belangrijk voor het goede verloop van de cirkel dat er een goede klik is tussen de vrijwilligers en het kernlid.

Cirkel 3

Wegens het ziekteverloop van het kernlid uit cirkel 3, is het onmogelijk gebleken met het kernlid een interview af te nemen. Gezien dit deel handelt over de evaluatie van de eigen rol in het COSA-project, gaan we hier dan ook niet dieper op in. Onrechtstreeks, namelijk uit de interviews met de vrijwilligers en de justitieassistente is wel gebleken dat het kernlid op zich zeer positief stond ten aanzien van COSA en zijn rol hierin.

VRIJWILLIGERS

Cirkel 1

Alle vrijwilligers in cirkel 1 spreken in termen van "ondersteuning" en "klankbord". Bij één vrijwilliger was er in het begin enige onduidelijkheid over de rol, die in eerste instantie vergeleken werd met "buddy's", maar dit verkeerde beeld werd vlug bijgesteld. Bij de vrijwilligers leeft het topic van de grens tussen het ondersteunende en het therapeutische: "Het feit dat ik geen therapeut ben, maar wat ben je dan wel?". Er zijn toch twee verschillende visies te bemerken bij de vrijwilligers omtrent hun rol. Twee van de vier vrijwilligers willen duidelijk dieper graven en het "professioneler" aanpakken ("Vrijwilligerswerk is niet vrijblijvend", "Het mag geen vriendenclubje worden"), terwijl de twee andere vrijwilligers het graag wat losser houden ("Gewoon eens een babbeltje doen", "Zeker niet therapeutisch maar gewoon horen hoe alles gaat, helpen, luisteren en wat tips geven"). Eén van de vrijwilligers gaf bij het begininterview zelfs aan dat het moeilijk was om op dezelfde lijn te zitten dan de andere vrijwilligers. Hieruit blijkt dat de vrijwilligers, elk vanuit hun eigen achtergrond en ervaringen, een andere invulling geven aan hun rol van vrijwilliger. Uit de eindinterviews is gebleken dat de vrijwilligers deze meningsverschillen over de aanpak binnen de cirkel niet als een last ervaren, maar als een meerwaarde. Ze zijn individuen met verschillende meningen en kunnen van gedachten wisselen. Dat is een sterkte ten opzichte van een one-to-one begeleiding. Ze hebben deze situatie tijdens de driemaandelijke bijeenkomsten met de cirkelcoördinator besproken.

"Eigen meningen rond het thema komen ook aan bod en dat vond ik ook wel boeiend dat daar een debat ontstaat en als we daar niet zouden uitgeraken ... de cirkelcoördinator is daar ook in betrokken, dat vond ik ook wel een sterk sequens dat we daar ook met haar kunnen opnemen ... Dat er samen gebreed wordt, dat er van gedachten gewisseld wordt. Prima." (eindinterview vrijwilliger Cirkel 1)

Een van de vrijwilligers heeft voorgesteld dat indien er meningsverschillen zouden zijn in verband met de gesprekken die gevoerd werden met het kernlid de bijeenkomst vroeger beëindigd kon worden om deze verschillen uit te klaren. Volgens een andere is het juist voor het kernlid interessant om de vrijwilligers te zien dat ze met mekaar niet ruziën maar praten, debatteren en reflecteren. Op het einde van de cirkel zou het kernlid gezegd hebben dat hij het mooi vond om te zien hoe de vrijwilligers met elkaar omgaan omdat dit voor hem allemaal nieuw zou zijn.

De vrijwilligers vinden dat hun rol duidelijk was. Ze moesten het kernlid ondersteunen maar op een aanvullende manier tegenover wat de therapeut en justitieassistent doen. Ze vonden dat ze geen politieagent of therapeut moesten spelen.

De vrijwilligers vonden het ook heel positief dat ze met vier vrijwilligers in de cirkel aanwezig waren en dat de cirkelcoördinator in het begin hen bijstond tijdens de bijeenkomsten.

Er is goed nagedacht over het betrekken van vrijwilligers die verschillen qua leeftijd en qua achtergrond. Op deze manier konden ze elkaar versterken en zich complementair opstellen.

Cirkel 2

De vrijwilligers deelden mee dat hun taak duidelijk was. Ze hebben informatie gekregen tijdens de vormingsdagen over wat er van hen verwacht werd. Ook bij hen was er sprake van twee verschillende profielen van vrijwilligers: degenen die directe vragen stellen aan het kernlid en degenen die meer algemene gesprekken wilden aangaan. Volgens hen was de groepsdynamiek tussen de vrijwilligers heel goed. Ze waren ook bereid om samen in een volgende cirkel te stappen.

Een van de vrijwilligers was er zich van bewust dat de vragen die ze stelden heel confronterend waren en te snel kwamen. Hij vindt dat er eerst meer vrijblijvende kennismakingsactiviteiten konden plaatsvinden in plaats van diepgaande gesprekken over een dergelijk delicaat onderwerp. Hij heeft gevoeld dat het kernlid zich niet op zijn gemak voelde en dat hij een soort van verhoorshouding aannam. Deze vrijwilliger heeft dit aan de cirkelcoördinator gemeld. Volgens een andere vrijwilliger was het niet eerlijk dat het kernlid de verslagen van de bijeenkomsten niet kon lezen. Deze vrijwilliger uitte ook twijfels bij het feit de vrijwilligers na de vergaderingen bleven napraten zonder de aanwezigheid van het kernlid.

Cirkel 3

Een van de vrijwilligers vond het moeilijk om de grens te vinden tussen wat de psycholoog doet en wat de vrijwilligers doen. Daarom vond ze het noodzakelijk om te praten met de psycholoog en justitieassistent van de buitencirkel teneinde te weten te komen waar de vrijwilligers een aanvulling kunnen zijn en onderling ervaring uit te wisselen. Een andere vrijwilliger vroeg zich af hoe ze de daders zo ver kunnen krijgen dat ze empathie gaan voelen voor hun slachtoffers.

PROFESSIONALS

Cirkel 1

De therapeute van cirkel 1 vond dat ze slechts onrechtstreeks betrokken was bij het COSA-project. Ze was niet helemaal zeker van haar taak binnen COSA en dacht dat het in therapeutisch kader haar taak was te bespreken wat COSA voor de cliënt betekende en wat hij daar aan had. Ze had voor de eerste keer van haar cliënt gehoord over het bestaan van dit project. Nadien pas heeft de cirkelcoördinator haar gecontacteerd. Ze was wel positief over het project en gelooft erin.

De therapeute was ook bezorgd over het respecteren van het beroepsgeheim. Ze vroeg zich af of het nodig is dat de vrijwilligers alle details weten over wat het kernlid gedaan heeft. Dat is de taak van de therapeut om te werken rond de feiten.

De justitieassistent van cirkel 1 ervaaarde haar rol binnen COSA als duidelijk. Ze heeft bij de start van het project het kernlid ingelicht over het bestaan van het project en hem gemotiveerd om eraan deel te nemen. Rond beroepsgeheim had ze wel een aantal vragen. Zo stelde ze zich vragen over wat er met de risicotaxatie van het UFC gebeurt. Het kan interessant zijn om deze informatie door te geven aan de therapeut of de justitieassistent. Het is ook al voorgekomen dat de cirkelcoördinator het begeleidingsdossier van de justitieassistent wilde inkijken waar er ook notities inzitten van de gesprekken. De justitieassistent vond dat dat te ver ging. Hierover is afgesproken dat er in de toekomst enkel informatie uit het dossier van het secretariaat van de probatiecommissie zal gegeven worden.

Cirkel 2

De therapeute uit cirkel 2 deelde mee dat de bedoeling van het project niet duidelijk gecommuniceerd werd naar haar toe. Het verloop van de cirkels was haar dus niet duidelijk. Ze wist ook niet dat ze een bepaalde taak zou krijgen binnen het project.

De justitieassistent van cirkel 2 heeft enkel informatie van het kernlid gekregen over COSA. Vanuit de projectorganisatie heeft ze weinig informatie daarover ontvangen en was haar rol niet duidelijk. Ze was niet geïnformeerd dat de vrijwilligers tijdens de eerste bijeenkomsten heel lang bezig zouden zijn over de feiten. Mocht ze dat geweten hebben, dan zou ze aan haar cliënt niet voorgesteld hebben om deel te nemen. Volgens haar kunnen de feiten besproken worden, maar niet in het begin. Eerst moet er een vertrouwensband gecreëerd worden.

Cirkel 3

De justitieassistent van cirkel 3 vond haar rol binnen COSA duidelijk. Ze wist heel goed dat ze alle informatie met de vrijwilligers via de cirkelcoördinator kon uitwisselen. De therapeut van cirkel 3 is niet willen ingaan op de vraag voor een interview. We weten dus niet hoe hij zijn rol binnen COSA heeft ervaren.

PROJECTLEDEN

Cirkelcoördinator

De cirkelcoördinator vindt dat het COSA-project in België heel wat minder middelen heeft dan in Nederland. Ze merkt dat er van haar toch veel meer verwacht wordt dan van de cirkelcoördinator in Nederland. Het aantal uren dat ze ermee bezig is, is beperkt. Ze vindt het een nadeel dat COSA maar een deel van haar werk is. Ze merkt ook dat COSA enorm veel flexibiliteit vraagt. Ze moet tijd kunnen vrijmaken voor afspraken op het tijdstip wanneer de vrijwilligers en de mensen van de buitencirkel kunnen.

In het begin van het project waren alle werkingsmiddelen nog niet beschikbaar. De cirkelcoördinator had het gevoel dat COSA en de mensen rond COSA zich eerst moeten bewijzen voor ze voldoende ondersteuning en middelen krijgen.

De cirkelcoördinator wenst dat er snel een tweede cirkelcoördinator komt zodat er ook een back-up is. Momenteel is er niemand die haar taak kan overnemen, als ze tijdelijk uitvalt.

Projectcoördinator

De projectcoördinator van COSA België, is het Justitiehuis van Antwerpen. Deze taak werd waargenomen door de directeur van het justitiehuis en één van haar kernprocesmanagers.

Deze laatste is een beetje in haar rol binnen COSA gerold. Ze ging meestal naar de informatiesessies in Nederland en op het moment dat er functies moesten verdeeld worden, werd ze aangeduid als de projectcoördinator. De structuur van COSA was voor haar in het begin ook niet duidelijk. Voor haar was het moeilijk om te weten wat er juist van haar verwacht werd. Ze heeft ook officieel geen tijd gekregen voor deze taak.

" ... als ge nu zegt "Hebt ge van iets spijt ?", dan is voor mij de grote spijt dat de structuur ... dat het niet 100 % uitgebouwd en gestructureerd was alvorens ..." (Projectcoördinator)

Volgens haar moest de structuur en organisatie van COSA al vóór de start van de cirkels vastgelegd zijn. De taken van alle partners moesten duidelijker afgebakend zijn. In de nabije toekomst moet meer gebruik gemaakt worden van het Basisdocument Implementatie en uitvoering COSA in Nederland¹⁴⁶, dat idealiter zo vlug mogelijk een Vlaamse vertaling dient te krijgen. Het lijkt er in ieder geval op dat dit document, dat belangrijke richtlijnen inzake de programma-integriteit van COSA omvat, bij het begin onvoldoende gekend was.

4.2.2. Voorbereiding en ondersteuning door projectorganisatie

KERNLEDEN

Het kernlid uit cirkel 1 vindt dat hij vóór de start van de cirkel een duidelijke uitleg heeft gekregen en dat zijn rol binnen COSA duidelijk is. Indien er onduidelijkheden waren, kon hij altijd zijn vragen stellen aan de cirkelpartners.

Het kernlid uit cirkel 2 was duidelijk in verwarring over de rol die hij zou spelen binnen COSA. COSA voldeed helemaal niet aan zijn verwachtingen. Hij had gehoopt sociale contacten te kunnen aangaan met leeftijdsgenoten en had helemaal niet gerekend op twee aspecten van het COSA-model, nl. het monitoren en het (zelf)handhaven. De confrontatie hiermee heeft hem doen afhaken.

Er kon geen interview afgenomen worden van het kernlid van cirkel 3 wegens medische redenen. Om die reden blijft zijn mening inzake de voorbereiding en ondersteuning door de projectorganisatie ongekend.

VRIJWILLIGERS

De vrijwilligers hebben een opleiding van twee dagen gekregen. Ze vonden dit voldoende. De studiedagen die ze konden volgen en de aanspreekbaarheid in geval van problemen van de cirkelcoördinator tijdens de bijeenkomsten of de evaluaties vonden ze ook heel positief. Daarnaast vinden ze dat de intake heel professioneel was. In het algemeen zijn de vrijwilligers tevreden over de voorbereiding en vinden ze dat de bijscholingsmomenten (bvb. studiedagen) of randactiviteiten (bvb. bezoek aan justitiehuis) heel interessant waren voor hen. Ze zouden het interessant vinden

¹⁴⁶ J. CASPERS en B. VOGELVANG, "Basisdocument implementatie en uitvoering COSA in Nederland", Programmabureau Circles-NL, 's-Hertogenbosch, 2013.

als vrijwilligers van verschillende cirkels elkaar ontmoeten om ervaringen uit te wisselen. Ergens vragen ze dus een vorm van intervisie, ze hebben hier duidelijk nood aan. Het voorstellen van films, boeken of TV-programma's met betrekking tot seksuele delinquentie kan ook boeiend zijn voor de geïnteresseerden.

De therapeuten vragen zich af of de vrijwilligers genoeg ondersteund en opgeleid worden om met seksuele delinquenten te kunnen omgaan. Ze zijn bezorgd of hun cliënten professioneel opgevangen worden.

Een van de vrijwilligers vindt dat ze bij de opleiding wat meer uitleg moeten krijgen over de taak van de vrijwilligers omdat daar wel discussie ontstaat. Daarnaast willen ze graag beter ingelicht worden over welke kosten ze mogen inbrengen (bvb. bioscoop, café, zoo, ...) want het is niet altijd duidelijk.

Sommige vrijwilligers vonden dat het problematisch was om een geschikte locatie voor de bijeenkomsten te vinden. Het zou gemakkelijker zijn om vóór de start van de cirkel te weten waar alle bijeenkomsten zullen plaatsvinden.

De vrijwilligers van cirkel 3 vinden dat ze een redelijk goede opleiding van twee dagen hebben gehad. Dit was dan ook voldoende. Een van hen vindt dat het goed zou zijn om nog eens met cirkels uit Nederland samen te komen die al wat ervaring hebben. Een andere vrijwilliger vraagt zich af of de tweedaagse opleiding voor mensen die niet echt uit de hulpverleningssector komen wel genoeg is.

PROJECTLEDEN

De projectcoördinator deelt mee dat ze genoeg schriftelijke informatie van Nederland heeft gekregen om te kunnen starten met COSA. Ze heeft ook trainingen gevolgd in Nederland samen met de cirkelcoördinator en de vrijwilligers.

De justitieassistent van cirkel 2 vond dat de voorbereiding en ondersteuning bij het werk rond COSA eerder beperkt was. De justitieassistenten van cirkels 1 en 3 deelden mee dat ze heel goed geïnformeerd waren over COSA. Ze hebben hierover voldoende uitleg en documentatie gekregen.

De therapeuten van hun kant vonden dat zij op geen enkele manier of toch veel te weinig voorbereid zijn geweest op dit project. De therapeute van cirkel 2 vond dat de aanvankelijke voorstelling van het project niet klopte met de realiteit. Volgens haar heeft ze te weinig en onjuiste

informatie gekregen over het COSA-project. Ze beweerde dat aan haar nooit is gezegd geweest dat er moest samengewerkt worden of dat er overleg moest gebeuren tussen therapeuten en cirkelcoördinator of vrijwilligers. Ze dacht dat de vrijwilligers bepaalde activiteiten zouden doen met sociaal minder vaardige of geïsoleerde mensen. Uiteindelijk heeft het kernlid een aantal sessies gevolgd met de vrijwilligers en vond ze dat hij eerder een soort van therapiegesprek moest voeren met hen. De therapeute vond dit totaal onverantwoord om mensen die daarvoor niet opgeleid zijn een soort van therapiegesprek te laten voeren. Ze was van mening dat het kernlid met het stopzetten van het project het meest positieve heeft gedaan dat hij kon doen.

4.3. Succesfactoren en knelpunten bij de eerste drie proefcirkels

4.3.1. Succesfactoren

Als grootste succesfactor van het COSA-project geldt dat het een conceptueel zeer sterk project is. Het is overgenomen van andere landen waar het project al goed uitgewerkt is en zijn succes heeft bewezen. Er is sprake van een Europees handboek en een Europees netwerk¹⁴⁷ waarbij veel ervaring tussen de verschillende projectorganisaties kan uitgewisseld worden. De meerwaarde van COSA ligt ons inziens voornamelijk in het feit dat:

- het een preventief project is en hervat voorkomt;
- seksuele delinquenten omwille van COSA niet meer of toch veel minder in sociaal isolement terechtkomen;
- niet alle problemen op te lossen zijn via professionele hulpverlening of via de klassieke veiligheidsactoren zoals politie en justitie;
- de zorg rond veiligheid niet enkel aan politie en justitie toebehoort maar deels terug aan de maatschappij moet gegeven worden¹⁴⁸.

Een andere succesfactor voor het goede verloop en afloop van de eerste COSA-cirkels in Antwerpen is dat er een goede match was tussen de vrijwilligers en dat ze onderling een goede verstandhouding hadden. Ze waren complementair aan elkaar wegens hun verschillende achtergrond en expertise. Na verloop van tijd is er een goed groepsproces ontstaan en zijn de cirkels geëvolueerd naar aangename bijeenkomsten waarbinnen ook vrijetijdsactiviteiten pasten.

¹⁴⁷ Zie Circles4EU, 1st European Circles Conference organised in the framework of the EU project Circles4EU, 's-Hertogenbosch, the Netherlands, Tuesday 29th October 2013.

¹⁴⁸ De COSA-methode past volledig binnen de "restorative justice" en de "community based justice" gedachte, ofwel de filosofie van het herstelrecht. Deze focust zich niet zozeer of niet enkel op de bestrafing van de dader, maar ziet het misdrijf als een conflict tussen dader, slachtoffer en maatschappij dat het evenwicht verstoord heeft en dus hersteld moet worden. In die zin is het interessant op te merken dat er in Vlaanderen nog op andere vlakken met de "restorative justice" gedachte geëxperimenteerd wordt, zoals bvb. bij de "peace making conferences" en de eigen kracht conferenties. Meer informatie hierover vindt u op www.steunpunt.be, www.eigenkracht.be en www.law.kuleuven.be

De selectie van vrijwilligers die gemotiveerd zijn, verantwoordelijkheidsgevoel hebben en een zekere maturiteit bezitten is dus van groot belang. De groep van de vrijwilligers dient ook de weerspiegeling te zijn van de maatschappij (bvb. diversificatie qua leeftijd, geslacht, achtergrond, overtuiging,...) aangezien ze de samenleving vertegenwoordigen. Ze confronteren de dader met zijn gedrag en laten weten wat dat betekent voor de maatschappij. Dit heeft vaak meer effect dan de officiële vertegenwoordiger van de maatschappij (politie en justitie) die hem confronteert met zijn gedrag. Een goede risicotaxatie en de selectie van gemotiveerde kernleden heeft ook invloed op het succesvolle verloop van de cirkels.

De goede contacten tussen de vrijwilligers en het kernlid zijn ook belangrijk voor het groepsproces. Zo voelde het kernlid van cirkel 1 zich thuis, begrepen en ondersteund tijdens de bijeenkomsten. Het kernlid heeft deze ondersteuning sterk geapprecieerd en zijn waardering voor de vrijwilligers geuit (o.a. voor het feit dat ze zich vrijwillig engageren om een seksuele delinquent te helpen). Het COSA-project was voor hem vooral van nut bij het zoeken van sociale contacten, oplossen van praktische problemen en vinden van morele ondersteuning. In die zin is COSA aanvullend op de professionele hulpverlening die via de individuele begeleiding en behandeling het kernlid niet altijd en overal kan bijstaan. Samen hebben de vrijwilligers en het kernlid ook een aantal vrijetijdsactiviteiten gedaan. Zo heeft de cirkel als een tijdelijk sociaal netwerk gefunctioneerd en de kans geboden om eerst in een 'veilige' omgeving sociale vaardigheden aan te leren. Het feit dat het kernlid na het einde van de cirkel de mogelijkheid heeft om in geval van nood één van de vrijwilligers te kunnen contacteren, wordt als heel positief en ondersteunend ervaren.

Opportunities

Een van de belangrijkste externe opportuniteiten is de link van COSA met gelijkaardige projecten zoals CO3 en Protocol van Moed. Het is best mogelijk dat een COSA-cirkel binnen CO3 terechtkomt als casus. Deze drie projecten tonen de wil aan om anders om te gaan met criminaliteit/geweld in de samenleving en zoeken alle drie naar nieuwe soorten oplossingen. Dit klimaat van vernieuwing is een belangrijke opportuniteit om het project te doen slagen. Het is belangrijk om op te merken dat deze drie projecten allen hun oorsprong vonden of als eerste geïntroduceerd werden in Antwerpen. Ondertussen wordt vanuit andere regio's met interesse naar deze projecten gekeken en krijgen deze navolging.

4.3.2. Knelpunten

Vrijwilligers

Het vinden van vrijwilligers voor dit project bleek problematisch te zijn. Zowel de vereiste om een engagement van minstens één jaar aan te gaan als het werken met seksuele delinquenten zijn knelpunten bij het vinden van vrijwilligers. Daarnaast zijn er strikte voorwaarden bij het aanwerven

van de vrijwilligers. Het creëren van een voldoende groot netwerk van COSA-vrijwilligers is één van de grootste praktische knelpunten van COSA. Dit is ook zo in andere landen, maar waarschijnlijk zelfs nog problematischer in België, aangezien in België geen sterke vrijwilligersmentaliteit heerst, daderbegeleidingen zeer geprofessionaliseerd zijn en, niet te onderschatten, België nog steeds de gevolgen draagt van verschillende pedofilieschandalen waardoor het maatschappelijk klimaat zeer negatief staat ten aanzien van zedendaders.

Vanuit de professionele hulpverlening werden er bepaalde vraagtekens gezet bij het werken met vrijwilligers. Volgens een van de therapeuten waren de vrijwilligers niet opgeleid om gesprekken te voeren met het kernlid omtrent de gepleegde feiten. Volgens deze geïnterviewde zouden de vrijwilligers enkel vrijetijdsactiviteiten met de betrokkene moeten doen en hem helpen in het leggen van contacten.

Bij de vrijwilligers zelf was er ook onduidelijkheid omtrent hun rol in de cirkels. Volgens sommigen moeten de vrijwilligers diepgaande gesprekken voeren met het kernlid, anderen willen het graag wat losser houden. Ze ervoeren deze meningsverschillen niet als een last, maar als een meerwaarde. Volgens hen was er ook gebrek aan intervisie met vrijwilligers uit andere cirkels.

Cirkelcoördinator

Uit dit evaluatieonderzoek is duidelijk geworden dat de huidige cirkelcoördinator veel te weinig tijd heeft voor al haar taken. Eén cirkelcoördinator die maar acht uur per week aan COSA spendeert is niet voldoende om de cirkels goed te laten verlopen.

Samenwerking en communicatie

Uit de afgenomen interviews is gebleken dat er een gebrek aan communicatie is tussen de binnen- en buitencirkel. Er zou ook niet echt nood zijn aan contacten tussen deze actoren. Indien er informatie moet worden uitgewisseld, dan gebeurt dat enkel via de cirkelcoördinator. Beroepsgeheim wordt gezien als de belangrijkste hindernis voor informatie-uitwisseling. De therapeuten halen hierbij de vraag van de projectorganisatie aan om het behandelplan samen met de vrijwilligers en de cirkelcoördinator te overlopen, wat ze totaal onaanvaardbaar vinden.

Vooral de therapeuten klagen dat ze niet goed geïnformeerd waren over hoe COSA concreet verloopt en wat hun rol is binnen dit project. Ze werden op geen enkele manier of toch veel te weinig voorbereid op dit project. Ten aanzien van de therapeuten wordt dan weer verweten dat ze

te weinig interesse zouden hebben om deel te nemen aan het COSA-project en dat ze geen draagvlak hebben voor het werken volgens de COSA-principes.

Er bestaat ook verwarring rond de rol van de vrijwilligers en hoe de samenwerking tussen de verschillende actoren moest verlopen. In dit kader is er ook gevaar voor positievermenging omdat er in dit project professionelen vanuit verschillende posities en vrijwilligers betrokken zijn. Voor de cliënt is het niet meer duidelijk wat de rol is van iedereen.

Er wordt ook te weinig gecommuniceerd naar de bevolking toe. Mensen in België verwachten een strafrechtelijke sanctie tegen zedendaders, maar dat is niet altijd de enige oplossing. De bevolking moet leren op een volwassen manier omgaan met dergelijke feiten. Om draagvlak te creëren moet het COSA-project via de media meer naar buiten gebracht en uitgelegd worden aan het brede publiek. De zedendelinquent moet gedediaboliseerd worden.

Organisatie en structuur

Een van de belangrijkste knelpunten is dat de implementatie van COSA in Antwerpen onvoldoende voorbereid en gestructureerd werd. De redenen hiervoor zijn legio: onvoldoende (politieke en financiële) ondersteuning, onvoldoende mensen en middelen om dit terdege te kunnen voorbereiden en uitbouwen, enz... Om die redenen werden de actoren niet voldoende geïnformeerd over de rol van elke partner en werden er weinig concrete afspraken gemaakt tussen de participerende organisaties. De financiering van het proefproject was ook niet kant en klaar.

Om het recidiverisico bij het kernlid te achterhalen doet men aan risicotaxatie. Er rijst de vraag of de risicotaxatie uitgevoerd door het UFC efficiënt genoeg is ten einde de juiste delinquenten te selecteren voor het COSA-project aangezien het gebruikte instrument tekortkomingen zou hebben en onbetrouwbaar zou zijn. Een van de professionals stelt zich ook de vraag of het niet nuttiger zal zijn om de informatie uit de risicotaxatie door te geven aan de therapeut of de justitieassistent, wat momenteel niet het geval zou zijn.

Over het verloop van de cirkels is er ook door verschillende betrokkenen kritiek geuit. Vooral de deelnemers van cirkel 2 vinden dat de acht eerste sessies, die binnenskamer zijn en twee uur duren, te zwaar zijn. Volgens een van de therapeuten is het contraproductief dat tijdens die eerste bijeenkomsten over de feiten wordt gepraat met het kernlid zonder dat de vrijwilligers hiervoor opgeleid zijn. Een van de kernleden vindt het niet correct dat de vrijwilligers na de bijeenkomsten nog overleggen zonder zijn aanwezigheid en dat er verslagen worden opgesteld die hij niet kan raadplegen.

Het zou ook problematisch zijn om een geschikte en vaste locatie voor de bijeenkomsten te vinden.

Een andere kritiek op COSA is dat het nog maar een proefproject is en afhankelijk is van subsidies. Om die reden zijn er te weinig cirkels die draaien. Zo ontstaat er een vicieuze cirkel: enerzijds kan er slechts nagegaan worden of COSA werkbaar is als er voldoende cirkels zijn, anderzijds willen beleidsmakers eerst resultaten vooraleer verder te investeren. Resultaten die er niet zullen zijn indien er geen verdere financiële middelen vrijgemaakt worden.

Bedreigingen

De belangrijkste externe bedreiging aan het COSA-project is dat het steeds afhankelijk is van verdere financiering, aangezien het op heden geen reguliere werking heeft. Daarenboven zorgt de politieke instabiliteit van België/Vlaanderen (staats hervorming, economische crisis, moeilijkheden met de begrotingen) ervoor dat het klimaat niet echt gunstig is voor investeringen in nieuwe methodes van omgaan met delinquenten en zeker niet met seksuele delinquenten.

4.4. Kosten-baten

Een vaak weerkerende kritiek op het COSA-project ging over het gebrekkige zicht op de baten ervan ten aanzien van de kosten. Vaak hoorden we dat er toch wel veel geld geïnvesteerd werd in slechts enkele kernleden en dat men met deze middelen in budgettaire moeilijke tijden beter verdere investeringen diende te doen in de individuele hulpverlening. Dat er meer dient geïnvesteerd te worden in de individuele hulpverlening van daders van seksueel misbruik staat wat ons betreft buiten kijf¹⁴⁹. Los daarvan kan men zich echter de vraag stellen of deze twee verschillende vormen van hulpverlening wel apart in beschouwing dienen genomen te worden. Uit onderzoek blijkt immers dat het welbevinden van een mens beïnvloed wordt door vaardigheden en kenmerken van het individu, maar ook door omgevingsfactoren zoals de steun van anderen, mogelijkheden om vaardigheden te leren ontwikkelen en een stabiele en steunende (thuis- en werk) omgeving. Programma's die enkel aandacht hebben voor individueel gedrag hebben minder kans om effectief te zijn dan diegene die ook rekening houden met omgevingsfactoren. Het lijkt dus beter de verschillende methodes te combineren.

Door de kernleden is ons gewezen op het feit hoezeer zij troost en steun geput hebben uit het feit dat de vrijwilligers voor hen klaarstonden, onbezoldigd, buiten enige professionele context om. Het gaf hen het gevoel terug deel uit te maken van een sociale groep, of zoals de vrijwilligers het verwoordden, "een tijdelijk sociaal netwerk". Hoezeer ook een gedegen individuele hulpverlening van belang is en hoezeer men in deze individuele therapie ook aandacht schenkt aan de

¹⁴⁹ Zie de aanbevelingen in A. RAES, A. DELADRIERE, S. SIVRI, M. TAEYMANS en C. DEFEVER, *o.c.*, 139.

omgevingsfactoren, kunnen de professionals het kernlid hier niet in de praktijk op dagelijkse basis in helpen. In die zin vormt COSA een heel mooie aanvulling op de individuele hulpverlening en dienen deze beide methoden budgettair evenveel aandacht te krijgen. De laatste jaren is er immers er steeds meer onderzoek naar de redenen van "desistance from offending", wat kortweg neerkomt op het "weerstand van verder crimineel gedrag". Zo is er onderzoek dat aantoont dat de meeste daders uiteindelijk niet stoppen met het plegen van feiten omwille van de interventies van de justitiële overheden en professionele hulpverlening, maar omwille van een interactie van verschillende sociale en psychologische variabelen, waaronder dus ook sociale steun en een sociaal netwerk¹⁵⁰.

Er is momenteel nog niet veel voorhanden op het vlak van kosten-baten-analyses van COSA. Voor België, die in Antwerpen op twee jaar tijd slechts 3 cirkels kon draaien, is dit nog verre toekomstmuziek. Ook hier dienen we noodgedwongen naar de ervaringen in het buitenland te kijken. Zo is er in 2011 een kosten-baten analyse van COSA gedaan door Elliot en Beech¹⁵¹. Zij verrichtten een "rapid evidence assesment" aangaande de effectiviteit van COSA, gebaseerd op de studies van Bates et al.¹⁵² en de Canadese effectstudies van Wilson et al.¹⁵³. Op basis van hun analyse werden de gemiddelde kosten van een cirkel per jaar op ongeveer 11 303 pond geschat en werd er uitgegaan van een vermindering van 50% (seksuele en niet-seksuele) recidive. De geschatte kosten van hervat werden op 147 161 pond per dader per jaar geschat. Zich baserend op een hypothetische cohorte van 100 daders, waarvan er 50 in COSA zitten en 50 niet, bleek een investering in COSA een netto kostenbesparing van 23 494 pond op te leveren en een baten-kosten ratio van 0.02, wat als een verwaarloosbare kostenbesparing kan aanzien worden. De auteurs van dit artikel merken echter op dat indien men zou uitgaan van het feit dat volgens bepaalde onderzoeken de "intangible costs" (maatschappelijke kosten) van seksuele misdrijven vijf maal zo hoog liggen als de "tangible costs" er voor de cohorte van de 50 hypothetische COSA-kernleden een kostenbesparing van 654 044 pond zou ontstaan, waardoor baten-kosten ration op 0,57 zou liggen. Per geïnvesteerde pond in COSA zou er dus een return van 0,57 zijn.

Deze studie is een zeer interessant uitgangspunt om kosten-baten gewijs tot beslissingen te komen om al dan niet in COSA te investeren. De Engelse onderzoekers hebben zich zelf echter moeten baseren op buitenlands onderzoek inzake de effecten van COSA op (seksuele) recidive, wat daarom nog niet zomaar kan toegepast worden op de Engelse context, laat staan de Vlaamse. Zij pleiten

¹⁵⁰ S. GÖBBELS, T. WARD and G.M. WILLIS, "An integrative theory of desistance from seks offending", *Agression and Violent Behavoiur* (2012), doi: 10.1016/j.avb.2012.06.003; zie ook J. VAN DOORMALEN en C. VAN DE POL, Samen op weg naar een nieuw begin! Een onderzoek naar de beeldvorming en bevordering van de transfer van een kunstmatig sociaal netwerk naar een natuurlijk sociaal netwerk van de veroordeelde zedendaders van COSA, afstudeertraject ASH AP430, Avans Hogeschool, Prgrammabureau Circles-NL, 's-Hertogenbosch, 31 mei 2012, 43 p.

¹⁵¹ I.A. ELLIOT and A.R. BEECH, A U.K. Cost-benefit Analysis of Circles of Support and accountability Interventions, *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 211-229.

¹⁵² Zie supra, p.22: A. BATES, R. MACRAE, D. WILLIAM & C. WEBB, *l.c.*, 2-3 en A. BATES, D. WILLIAMS, C. WILSON and R.J. WILSON, "Circles South East: The first 10 years 2002-2012", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, downloaded from ijo.sagepub.com at ATSA on August 19, 2013.

¹⁵³ Zie supra, p. 19: R. J. WILSON, J. E. PICHECA & M. PRINZO, o.c., 32 p. en R.J. WILSON, F. CORTONI, A.J. McWhinnie, « Circles of Support and Accountability: A Canadian National Replication of Outcome Findings », *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 2009, 412.

voor wat Engeland betreft voor een grootschalig effectonderzoek van COSA in Engeland, zodat ze verdere onderzoeken, analyses en beleidsbeslissingen inzake COSA kunnen nemen.

Toegepast op de huidige Belgische situatie, mag het duidelijk zijn dat er op het eerste zicht veel geïnvesteerd is geweest in COSA zonder echt zeker te zijn of COSA enig effect zal hebben op de recidive van deze seksuele delinquenten. De projectorganisatie heeft veel moeite moeten doen om de nodige fondsen te verkrijgen om het project van start te doen gaan. Beleidsmakers willen wel graag investeren in een dergelijke beloftevolle methode van nazorg en re-integratie van seksuele delinquenten in de samenleving, maar baseren zich echter ook graag op harde cijfers die hen zwart op wit aantonen dat het de moeite loont te investeren in een dergelijke methode. Zoals het hierboven beschreven onderzoek aantoont, heeft men echter eerst nood aan voldoende cirkels en aan de nodige effectstudies om te meten of COSA ook daadwerkelijk een impact heeft op de recidive¹⁵⁴ van deze kernleden.

Het spreekt voor zich dat we met het lopen van 3 cirkels gedurende 2 jaar, geen enkele uitspraak kunnen doen over de verhouding kosten/baten van COSA. Wat ons prangender lijkt, is de opstart van bijkomende cirkels, ook in andere arrondissementen, die wetenschappelijk kunnen opgevolgd worden, waarna een effectiviteitsstudie zich opdringt.

¹⁵⁴ A. RAES, A. DELADRIERE, S. SIVRI, M. TAEYMANS en C. DEFEVER, *o.c.*, 193 p.

5. Conclusies

In dit deel trachten we op basis van de resultaten van ons onderzoek een antwoord te formuleren op de gestelde onderzoeksvragen.

5.1. Hoe percipiëren de verschillende betrokken actoren (de vrijwilligers, de cirkelcoördinator, de professionals uit de buitencirkel) hun rol binnen het COSA-project?

Vrijwilligers

De vrijwilligers die in het COSA-project stapten, zijn hier allemaal met hoge verwachtingen ingestapt. Dit beantwoordt ook aan het profiel dat een COSA-vrijwilliger heeft aangezien het een grote mate van sociaal engagement vraagt om de vrije tijd te investeren in de re-integratie van een groep van daders die binnen de maatschappij traditioneel op weinig sympathie kunnen rekenen. Zij hebben allen blijk gegeven van een grote sociale betrokkenheid en een geloof dat iedereen een tweede kans verdient in deze samenleving. Ook delen ze de overtuiging dat een gevangenisstraf geen echte blijvende oplossing geeft aan het probleem, dat justitie dus haar grenzen heeft en dat, als men minder slachtoffers van seksueel misbruik in onze maatschappij wil, men moet inzetten om de daders te helpen hun weg terug te vinden naar deze maatschappij. De verwachtingen lagen dus hoog, maar tegelijkertijd was de duurzaamheid van hun engagement ook zeer hoog. Ondanks enkele praktische problemen bij het begin en doorheen het proefproject (langzame start, steeds verschillende locaties, lang wachten op de cosafoons,...) bleven ze erin geloven en spanden ze zich hier 100 % voor in. Er was slechts een zeer geringe uitval. Hierbij moet toch ook beklemtoond worden dat er heel wat van de vrijwilligers gevraagd wordt. Er wordt van hen toch een engagement van een vrij lange periode verwacht. Daarenboven zijn de cirkelbijeenkomsten vrij intensief, vaak gesprekken van 2 uur, en wordt aan hen ook gevraagd contactverslagen op te stellen voor de cirkelcoördinator.

De manier waarop de vrijwilligers kennis kregen van COSA was evenwel zeer divers van aard. Er was dus geen sprake van een gerichte wervingsactie en het gericht doorgeven van documentatie aan de vrijwilligers bij het van start gaan van het project. Daarenboven gaven de vrijwilligers vrijwel allemaal aan dat tussen de eerste contactname voor het project en het uiteindelijk van start gaan van het project een lange periode zat. De vrijwilligers hadden evenwel veel begrip hiervoor en beseften dat dit geen evident project was om op te starten. Ze toonden allen veel begrip en bereidwilligheid om zich te engageren.

De perceptie van hun rol als vrijwilliger binnen COSA toonde doorheen het project heen ook variaties. Enkele vrijwilligers verwaarden hun rol bij het begin eerder met die van "buddy". De drie pijlers van het model COSA, nl. steun, monitoring en (zelf)handhaven werden bij het begin en doorheen het project soms anders geïnterpreteerd. Sommige vrijwilligers focusten zich meer op de rol van steun, terwijl anderen ook de aandacht vestigden op de taken van monitoren en (zelf)handhaven. Uiteindelijk bleek in de twee groepen vrijwilligers¹⁵⁵ een goede mix te ontstaan, waarbij ze elkaar goed aanvulden. Op die manier toonden ze het kernlid ook een spiegel voor van hoe sociale contacten in de maatschappij verlopen. Het toont alleen maar het cruciale belang aan van een goede voorbereiding in de samenstelling van de groep vrijwilligers.

Wat ons uit de interviews en de contactverslagen opviel, was het feit dat de twee groepen van vrijwilligers gedurende het hele project aan zelfkritiek deden. Steeds opnieuw evalueerden ze hun rol en bespraken ze dat onderling en met de cirkelcoördinator. Het moeilijkste aspect voor hen was de continue vrees dat ze te veel zouden "therapeutiseren". Het was voor hen een continue taak om die grens te bewaken en hoewel ze hierbij steeds op de steun van de cirkelcoördinator konden rekenen, hadden ze hierbij een gevoel van gemis van engagement vanuit de behandelaars in de buitencirkel, die op hun beurt erg terughoudend stonden ten aanzien van enige communicatie met de cirkelcoördinator en/of de vrijwilligers omwille van hun beroepsgeheim. De vrijwilligers hebben de nood aan meer ondersteuning hierin geuit. Op meerdere gelegenheden hebben zij ook hun nood aan meer onderling contact met de andere groep vrijwilligers geuit. Er is dus nood aan meer intervisie. Hiervoor zijn echter meer vrijwilligers nodig. In Vlaanderen, laat staan België, is er echter geen traditie op het vlak van vrijwilligerswerking. Daarenboven moeten we toegeven dat België, na de Dutroux-affaire, met een torenhoog complex zit als het om zedendelinquenten gaat. Het als vrijwilliger werken met deze specifieke doelgroep is dus geen evidente keuze.

Cirkelcoördinator

Als er één rode draad was doorheen de twee jaar dat het proefproject COSA in Antwerpen ondertussen duurt, dan is het wel de overbelasting van de cirkelcoördinator. Zij werd voor slechts acht uren vanuit haar organisatie gedetacheerd voor het COSA-project. Zij werd hier door het Nederlandse programmabureau op voorbereid, in de vorm van een opleiding en de nodige documenten, maar het is te betwijfelen of er op voorhand voldoende is nagedacht over de mogelijke hindernissen die zij op haar weg doorheen het project diende te overwinnen. Eerst en vooral zijn acht uren per week veel te weinig, zeker bij de opstart van een project, om deze taak te kunnen vervullen. Niet alleen diende zij opleidingen te gaan volgen, in Nederland, daarenboven was zij betrokken bij de zoektocht naar en selectie van vrijwilligers, naar gepaste kernleden, diende zij na te denken over de goede matches tussen de vrijwilligers onderling en het kernlid, werd zij overstelpt met verscheidene documenten die zij diende uit te delen, bij te houden, te laten

¹⁵⁵ Er waren twee groepen vrijwilligers. Groep 1 nam cirkel 1 voor zijn rekening; groep 2 cirkel 2 en daarna de derde cirkel.

invullen en na te kijken (cf. de contactverslagen), daarenboven diende ze bij de eerste cirkels aanwezig te zijn en de vrijwilligers te begeleiden en te evalueren. Ondertussen diende zij ook als een permanent aanspreekpunt tussen de binnencirkel en de buitencirkel. Dit is een loodzware taak en dit werd ook als zodanig ervaren zowel door de cirkelcoördinator zelf, als door de vrijwilligers en de projectorganisatie. Het is eigenlijk een te groot takenpakket voor één persoon voor slechts acht uren per week. Tijdens het project is er voor de cirkelcoördinator ook onduidelijkheid gerezen over één bepaald aspect in haar rol: nl. het contactpunt zijn tussen de vrijwilligers en de leden van de buitencirkel. Hier botste de cirkelcoördinator op communicatieproblemen die, voornamelijk bij de behandelaars, op het beroepsgeheim gestuit zijn. In Vlaanderen, laat staan België, is er geen traditie van ketensamenwerking tussen verschillende professionals, zoals dat bijvoorbeeld in Engeland wel gebeurt. Het beroepsgeheim wordt in België zeer strikt geïnterpreteerd en gehanteerd en het was ergens te verwachten dat hierover tijdens het project discussiepunten zouden ontstaan. Eén van de grootste struikelblokken en een groot kantelmoment tijdens het project was de vraag van de cirkelcoördinator aan de behandelaar van de tweede cirkel om inzage te krijgen in de delictketen van het kernlid. De cirkelcoördinator was dus onvoldoende voorbereid op deze rol van intermediair tussen de binnen- en buitencirkel. Daarenboven stond zij helemaal alleen in de rol van cirkelcoördinator. Ook hier zou meer intervisie wenselijk geweest zijn en had een tweede cirkelcoördinator, die als back-up zowel als klankbord kon dienen, een goed idee geweest.

De professionals uit de buitencirkel

De professionals uit de buitencirkel bestonden uit enerzijds de justitieassistenten en anderzijds de behandelaars. Volgens de Belgische wetgeving en het Vlaamse samenwerkingsakkoord inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik, is de gedwongen behandeling of de behandeling onder gerechtelijk mandaat in handen van een gespecialiseerde voorziening. De tussenschakel naar de gerechtelijke opdrachtgever toe is de justitieassistent. De informatie-uitwisseling van behandelaar naar gerechtelijke opdrachtgever toe is strikt geregeld en omkaderd door regels van deontologie en beroepsgeheim. Deze zijn na lange onderhandelingen tot stand gekomen en zijn nog geregeld het voorwerp van enige discussie¹⁵⁶. Het betrekken van deze professionals in een zekere rol binnen een nieuw project zoals COSA is, zeker voor wat de behandelaars betreft, geen gemakkelijke opgave.

De justitieassistenten waren op voorhand beter op de hoogte van de filosofie van COSA dan de behandelaars. Dit had voor een groot deel te maken met het feit dat het justitiehuis de projectorganisatie op zich nam, waardoor er kon verder gebouwd worden op procedures van interne communicatie en contacten. De behandelaars hadden wel een introductie gehad over COSA, maar bij de aanvang van de proefcirkels werden de behandelaars volgens hen slechts via het kernlid, en dus hun patiënt, en niet via de projectorganisatie ingelicht over het feit dat de

¹⁵⁶ A. RAES, A. DELADRIERE, S. SIVRI, M. TAEYMANS en C. DEFEVER, *o.c.*, 193 p.

patiënt naast de individuele behandeling ook in het COSA-project geëngageerd was. Er was dus bij de start van de cirkels geen duidelijke voorafgaandelijke communicatie vanuit de projectorganisatie en/of de cirkelcoördinator naar de betrokken behandelaars toe. In tegenstelling tot de justitieassistenten, was COSA dus weinig tot niet gekend bij de behandelaars, weinig tot niet geïntroduceerd bij hen en werden zij bij de opzet van de cirkels ook niet betrokken. Ze waren zich dus op zich niet echt bewust dat zij binnen COSA een rol te spelen hadden, althans was hier bij hen veel onduidelijkheid over.

De justitieassistenten speelden een rol in het aandragen van mogelijke kandidaten als kernlid voor het project COSA. Ze waren dus goed op de hoogte van het profiel van een mogelijk COSA-kernlid en kenden de grote lijnen achter de COSA-filosofie vrij goed. Hun verwachtingen van COSA waren er voornamelijk op gericht aan hun cliënt de mogelijkheid te geven als kernlid bij COSA een bijkomende sociale steun te verkrijgen in de hoop dat er zou kunnen ingespeeld worden op hun sociaal isolement. Alle drie de geïnterviewde justitieassistenten stonden positief ten aanzien van COSA en erkenden er de potentiële meerwaarde van. Toch was er gedurende het project altijd een zekere twijfel over de informatie-uitwisseling tussen de binnen- en de buitencirkel, voornamelijk naar aanleiding van en bij cirkel 2.

Tijdens de proefperiode hebben we twee van de drie behandelaars geïnterviewd, alsook een verantwoordelijke van één van de organisaties (CGG VAGGA). Ze beklemtoonden het positieve aspect van de sociale steun die de vrijwilligers kunnen verlenen en stelden dat er een mogelijke aanvulling kan bestaan ten aanzien van de individuele hulpverlening. Tijdens de therapie kan het nut van het zoeken naar een sociaal netwerk wel aan bod komen, maar een behandelaar kan dit moeilijk zelf met de patiënt in de praktijk realiseren. Daar kunnen de vrijwilligers volgens hen een goede aanvullende rol spelen. De twee andere pijlers van COSA, nl. het monitoren en (zelf)handhaven, werden door de behandelaars echter veel sceptischer onthaald. Eén van de behandelaars had dit trouwens bij aanvang van het project zo niet opgevat, maar dacht dat er het enkel over het verlenen van steun ging. De behandelaars wisten niet goed dat zij in COSA een eventuele rol te spelen hadden en indien wel, welke deze exact was. Het doorgeven van informatie op casusniveau via de cirkelcoördinator omtrent de mogelijke risicosignalen of valkuilen van het kernlid tot herval, ging voor hen duidelijk een brug te ver. Hierbij werden drie grote kenpunten aangehaald:

- het beroepsgeheim;
- het risico op rolverwarring en grensvervaging;
- de schrik de noodzakelijke vertrouwensband die nodig is bij de behandeling, te verliezen.

5.2. Hoe percipiëren de kernleden (nl. de zedendelinquent) het COSA-project?

Tijdens de bestudeerde periode hebben we twee van de drie betrokken kernleden kunnen interviewen.

Beide kernleden werden via hun justitieassistent op de hoogte gebracht van het bestaan van COSA. Het waren beide personen die een grote mate aan sociale geïsoleerdheid vertoonden. Hun verwachtingen ten aanzien van COSA waren in eerste instantie ook voornamelijk hierop gericht. Met andere woorden, de pijler "steun" sprak hen bij aanvang van de cirkelbijeenkomsten het meeste aan. Beide geïnterviewde kernleden hadden het heel wat moeilijker als het aankwam op het praten over zichzelf, de feiten en hun houding hier tegenover als tegenover de slachtoffers. Eén van hen haakte hier voorgoed op af. Hij had op zich niks tegen het COSA-project op zich, maar vond zichzelf hier geen goede kandidaat voor. Hij had het gevoel dat er onvoldoende transparantie was naar hem toe en had het gevoel veroordeeld te worden door de vrijwilligers. Hij gaf aan problemen te hebben met het feit dat hij de contactverslagen niet mocht lezen en had het er ook moeilijk mee dat de vrijwilligers na de bijeenkomst nog zonder hem een nabespreking hadden. Het andere kernlid had hier veel minder problemen mee, en hoewel hij aangaf dat hij het er in het begin ook moeilijk mee had dat hij over de feiten en zijn mogelijke valkuilen en zijn verantwoordelijkheden moest praten, kon hij hier na verloop van tijd goed mee om.

Door beide kernleden werd wel gewezen op het feit dat de eerste acht bijeenkomsten wel heel kunstmatig en vooral heel zwaar overkwamen. Gedurende twee uur met enkele volslagen onbekenden praten over geen al te rooskleurige feiten uit het verleden, is emotioneel vrij belastend, zowel voor de kernleden als de vrijwilligers. Eén van de kernleden geeft aan dat het eigenlijk omgekeerd zou moeten, nl. eerst het doen van allerhande activiteiten en dan, als er meer vertrouwen heerst, dieper ingaan over de feiten en de aspecten van zelfhandhaving.

In de eerste en de derde cirkel was de onderlinge relatie tussen de kernleden en de vrijwilligers goed. Het kernlid van de eerste cirkel gaf bij het eindinterview en de eindevaluatie aan dat hij grote bewondering had voor de vrijwilligers. Het gaf hem een goed gevoel dat er mensen waren die hem onbezoldigd wilden helpen terug een rol in de maatschappij te geven. Het gaf hem ook terug meer zelfvertrouwen en een nieuwe richting in zijn leven.

Het "peterschap" wordt als een positief punt naar voren geschoven. Ook al is de eerste cirkel positief afgerond, toch weet het kernlid uit cirkel 1 dat als het nodig is hij nog steeds contact kan opnemen met een vrijwilliger. Hetzelfde geldt voor het kernlid van cirkel 3. Ook al zijn de regelmatige bijeenkomsten wegens ziekte tijdelijk on hold gezet, toch houdt het kernlid de deur nog op een kier en stelt hij dat ze van zodra hij zich beter voelt, zeker nog eens op bezoek mogen

komen. Het feit dat COSA volledig in vrijwilligheid verloopt, zowel voor de vrijwilligers als het kernlid zelf, kan als een sterkte van het project beschouwd worden.

5.3. Hoe percipiëren de verschillende betrokken actoren (de vrijwilligers, de cirkelcoördinator, de professionals uit de buitencirkel) en de stakeholders (CAW's, CCG, JH, PdK) de structuur en het opzet van het COSAproject?

Alle actoren zijn goed op de hoogte van de filosofie en het opzet van het COSA-project. Ze vinden het algemeen concept heel positief en geloven dat het een meerwaarde biedt ten opzichte van de professionele hulpverlening of de klassieke veiligheidsactoren zoals politie en justitie. Hoewel de filosofie achter COSA heel goed gekend is door alle actoren, kan hetzelfde niet gezegd worden voor wat betreft de structuur en werking van het project. Zo zijn de behandelaars en sommige stakeholders niet goed op de hoogte van de praktische regeling en uitwerking van COSA. Andere actoren zoals de kernleden, de vrijwilligers, de cirkelcoördinator en de justitieassistenten kennen de werking en de structuur van COSA wel heel goed.

De samenwerking tussen de binnen- en buitencirkel blijkt niet zo goed te verlopen. Vooral de behandelaars hebben het moeilijk om informatie te delen met de binnencirkel omwille van het beroepsgeheim. Dit heeft ons inziens voornamelijk te maken met het feit dat de implementatie van COSA in Antwerpen niet grondig werd voorbereid, om hierboven reeds beschreven eerder praktische beslommingen (gebrek aan tijd, mensen en middelen). Zo waren de actoren niet goed geïnformeerd over de rol van de andere partners en werden er weinig concrete afspraken gemaakt over hoe de samenwerking dient te verlopen. Alle actoren wisten wel heel goed dat ze elke informatieuitwisseling via de cirkelcoördinator moesten doen. De rol van de cirkelcoördinator wordt als heel belangrijk ervaren en iedereen is erover eens dat ze versterkt dient te worden door minstens nog een cirkelcoördinator.

De manier waarop de cirkels verlopen zou ook herbekeken moeten worden. De betrokkenen vinden dat de eerste acht sessies die twee uur duren te zwaar zijn. Er is ook kritiek op het feit dat de vrijwilligers na de bijeenkomsten nog overleggen zonder de aanwezigheid van het kernlid en dat er verslagen worden opgesteld die niet geraadpleegd kunnen worden door het kernlid. Hoewel dit belangrijke onderdelen zijn om te voldoen aan de programma-integriteit van COSA, moet bij het implementeren van COSA ook gekeken worden naar de haalbaarheid van het introduceren van een dergelijk concept binnen de context van het implementerende land. Het feit dat deze eerste sessies als zo zwaar omschreven worden door bijna alle betrokkenen, kan voor een groot stuk verklaard worden door het feit dat in Vlaanderen niet echt een mentaliteit of cultuur heerst van grote spraakzaamheid en extravertie bij het leggen van nieuwe contacten. Deze eerste bijeenkomsten zijn naar alle waarschijnlijkheid misschien te confronterend om op Vlaams niveau te behouden.

De stakeholders hebben zich allen voorstander getoond van het feit dat het COSA-project reguliere werking wordt en verder gefinancierd wordt. Er wordt ook voorgesteld dat het CAW de rol blijft opnemen om de cirkelcoördinator te leveren en te ondersteunen. De projectorganisatie zou ook overgeheveld moeten worden van het Justitiehuis van Antwerpen naar het Algemeen Welzijnswerk. Het was een belangrijk signaal dat justitie een voortrekkersrol heeft gespeeld in het introduceren van COSA in een Belgische context, een teken dat justitie zich steeds meer bewust wordt van haar eigen grenzen ter bewaking van de maatschappelijke veiligheid en de noodzaak hiertoe verscheidene samenwerkingsverbanden aan te gaan, niet alleen met de hulpverlening maar ook met de maatschappij in het algemeen. COSA past perfect in deze restorative justice gedachte, net zoals andere beloftevolle projecten zoals de Eigen Kracht Conferenties en de Peace Making Circles. Het signaal is belangrijk geweest, maar de verdere praktische uitvoering zou beter liggen bij het Algemeen Welzijnswerk, die trouwens een traditie kennen in het werken met vrijwilligers en bijgevolg over meer expertise ter zake beschikken.

6. Aanbevelingen

Wetenschappelijk onderzoek en de praktijk in het buitenland hebben aangetoond dat COSA een veelbelovende vorm van nazorg en re-integratie van seksuele delinquenten in de maatschappij is. Onderzoek in Canada heeft aangetoond dat COSA recidive van de kernleden met meer dan 70% reduceert¹⁵⁷. Recente studies in Engeland¹⁵⁸ en de Verenigde Staten van Amerika¹⁵⁹ tonen ook positieve resultaten aan. Overall blijkt dat zedendaders die als kernlid in COSA betrokken werden minder recidive vertoonden dan de controlegroepen. Dit maakt van COSA een zeer beloftevolle methode van omgaan met vrijgelaten zedendaders in onze maatschappij waar het doel goed bereikt wordt: geen slachtoffers meer. Deze methode kadert in de "restorative justice gedachte", die overal meer terrein wint.

Toch tonen de eerste ervaringen met COSA in Antwerpen aan dat het niet zo eenvoudig is deze methode zomaar naar Vlaams, laat staat Belgisch, model te vertalen. Het COSA-model is conceptueel reeds zeer sterk uitgebouwd en kan ondertussen ook bouwen op een Europees netwerk waarbij de partners uit verschillende COSA-landen elkaar kunnen ontmoeten, ervaringen uitwisselen en gemeenschappelijke standaarden en randvoorwaarden uitwerken. Het is belangrijk zich hiervan bewust te zijn: COSA is niet zomaar een experiment, het is een methode die kan bouwen op jarenlange praktijk in het buitenland, die bovendien zeer sterk theoretisch gekaderd is en ingebed is in een structuur van samenwerking en netwerking over gans Europa. Het is een kans voor Vlaanderen om op deze kar te springen.

Het doel van dit kwalitatief onderzoek was het proces van de eerste cirkels in Antwerpen te evalueren. Dit blijft natuurlijk nog zeer gelimiteerd qua onderzoeksresultaten, maar kan wel reeds een eerste indicatie opleveren van waar in de toekomst in Vlaanderen en misschien bij uitbreiding België, nog nood aan is om COSA tot een waar succes te maken.

Op basis van onze onderzoeksresultaten en de conclusies die we getrokken hebben, stellen we hiernavolgend enkele aanbevelingen voor, die hopelijk inspiratie kunnen bieden bij de verdere organisatie van COSA in Vlaanderen.

¹⁵⁷ Zie R. J. WILSON, J. E. PICHECA & M. PRINZO, *o.c.*, 32 p. en R.J. WILSON, F. CORTONI, A.J. McWhinnie, *I.c.*, 412.

¹⁵⁸ A. BATES, D. WILLIAMS, C. WILSON and R.J. WILSON, *I.c.*, 2013.

¹⁵⁹ G. DUWE, « Can Circles of support and Accountability (COSAs) work in the United States? Preliminary results from a randomized experiment in Minnesota », *Sexual Abuse: A journal of Research and Treatment*, Sage, downloaded from sax.sagepub. com on August 20, 2012.

Aanbeveling 1: Nood aan een communicatieplan met het oog op het creëren van een groter maatschappelijk draagvlak voor COSA

Tijdens ons onderzoek hebben we bewust vragen gesteld die peilden naar de reacties van de omgeving van de vrijwilligers op hun engagement in COSA. Het is en blijft geen eenvoudige taak op te komen voor dit type daders die traditioneel in onze maatschappij enorm verguisd worden. Met andere woorden, het maatschappelijk draagvlak van COSA in onze Vlaamse maatschappij is waarschijnlijk niet bijzonder groot. De schandalen uit het verleden, Dutroux, Fourniret, het seksueel misbruik in de Kerk, hebben dit nog versterkt. Het is daarom van groot belang dat er nagedacht wordt over een duidelijk communicatieplan, waarbij men COSA in eenvoudige bewoordingen tracht uit te leggen aan de bevolking. In Engeland heeft men, via het programmabureau Circles UK, geïnvesteerd in een **reclamefilmje**, waarbij men allerlei bekende mensen aan het woord gelaten heeft. Hierin getuigt een bekende voorvechtster van de strijd tegen kindermishandeling, een rechter uit het hoog gerechtshof, een volksvertegenwoordiger, enkele vrijwilligers, in een ludiek filmje over de basisprincipes en voornamelijk ook over de ethische grondslagen van het COSA-model. Belangrijk hierbij is te blijven benadrukken wat het hoofddoel is: slachtoffers vermijden. Een dergelijke mediacampagne kan de publieke opinie beroeren en hun geest openzetten voor dergelijke vormen van daderzorg. Tegelijkertijd kan men hiermee ook vrijwilligers bereiken en aanspreken.

Momenteel wordt COSA gepromoot op de website van het Justitiehuis Antwerpen. Het zal noodzakelijk zijn dat COSA haar **eigen website** opzet, waarbij de regionale projecten elk hun pagina krijgen. Daarenboven moet COSA meer aanwezig zijn op de **sociale media**, net ook weer met het oog op het ronselen van meer vrijwilligers.

Aanbeveling 2: Organisatie van het project op het niveau van Welzijn

Tijdens onze focusgroep met de Antwerpse stakeholders is gebleken dat eenieder het een logischer verhaal zou vinden dat COSA op het niveau van het departement Welzijn van de Vlaamse Gemeenschap zou georganiseerd worden. COSA is gestart vanuit justitie en dit was een niet onbelangrijk signaal. Steeds meer botst justitie op haar eigen grenzen en wordt het besef duidelijker dat samenwerking met hulpverlening belangrijk is. Zo bestaat er reeds een kader waarin seksuele delinquenten die vrijkomen onder justitiële voorwaarden naar de hulpverlening worden doorverwezen, geregeld door de samenwerkingsakkoorden inzake de behandeling en begeleiding van daders van seksueel misbruik. Daarnaast kan een dergelijke seksuele delinquent, indien hij aan de voorwaarden voldoet, zich inzetten in een COSA-cirkel. Dit steunt op pure vrijwilligheid, wat dus betekent dat het al dan niet lukken van het COSA-verhaal helemaal geen invloed heeft op de rapportage naar justitie toe in verband met het nakomen van de voorwaarden van het volgen van een behandeling of begeleiding. Justitie is dus wel nog een partner in de buitencirkel en kan dus kernleden doorverwijzen naar COSA, maar heeft verder een minder

uitgesproken rol in het COSA-verhaal. Wat niet wegneemt dat justitie zich kan inschrijven in de hele filosofie die achter COSA schuilt en een belangrijke rol te spelen heeft bij de selectie van mogelijke kernleden. Qua projectorganisatie lijkt het echter evidentier dat COSA zich in de filosofie van Welzijn inschrijft. Daarenboven heeft dit departement meer ervaring in het werken met vrijwilligers. Ondertussen is het COSA-project trouwens reeds overgeheveld van het Antwerpse justitiehuis naar het Antwerpse Centrum voor Algemeen Welzijnswerk.

Aanbeveling 3: De voortgang van COSA meer op bovenlokaal niveau inbedden

De eerste drie proefcirkels werden op lokaal vlak opgevolgd door een stuurgroep. Hoewel in deze stuurgroep ook vertegenwoordigers zetelden van het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen (IGVM), Justitie (DSB, NICC en DG Justitiehuisen) waren de overige spelers zeer lokaal ingebed. Dit is goed bij de aanvang van een zulk lokaal project, maar dient in de toekomst meer op bovenlokaal niveau georganiseerd te worden, bijvoorbeeld naar het voorbeeld van de bovenlokale stuurgroep CO3. Er dient hierbij gedacht te worden aan het systematisch uitnodigen van stakeholders van andere provincies/arrondissementen zodanig dat er aan kennisuitwisseling kan gedaan worden en meerdere lokale cirkels van start kunnen gaan, terwijl de sturing ervan toch bovenlokaal blijft. Ondertussen geeft men aan ook in Brussel te starten met COSA. Een bovenlokaal platform kan de link blijven leggen tussen de voortgang van de cirkels in Antwerpen en in Brussel. Een bovenlokaal platform kan ook de geesten in Wallonië doen rijpen voor een dergelijk initiatief.

Aanbeveling 4: Nood aan betere randvoorwaarden

Het feit dat de eerste drie proefcirkels in Antwerpen als een regionaal project van Nederland beschouwd werden, was noodzakelijk om dit als eerste maal in Vlaanderen te introduceren, maar heeft er ook voor gezorgd dat van bij het begin te weinig nagedacht is over de noodzakelijke randvoorwaarden om dit in Vlaanderen succesvol te kunnen implementeren.

In Engeland en Nederland wordt de voortgang van de cirkels begeleid door **een Programmabureau**. Zij creëren de noodzakelijke randvoorwaarden, evalueren de cirkels, zorgen voor wetenschappelijk onderzoek, etc.... Naast een bovenlokale stuurgroep die de verdere voortgang van de cirkels opvolgt en waarin ook beleidsmakers zouden moeten zetelen (zie aanbeveling 3) is het noodzakelijk dat een bepaalde organisatie de *lead* neemt bij het verder implementeren van cirkels doorheen gans Vlaanderen. Zoals de eerste aanbeveling reeds aangaf, is het logisch dat dit niet op federaal niveau door justitie maar op Vlaams niveau door welzijn gebeurt. Tijdens de focusgroep met de Antwerpse stakeholders werd het idee geopperd dat het Vlaams **Steunpunt Algemeen Welzijnswerk** hier eventueel een belangrijke rol in zou kunnen

spelen. Vele van onze aanbevelingen zouden door deze organisatie eventueel gedragen kunnen worden.

Aanbeveling 5: Meer investeren in de communicatie tussen de regionale stakeholders

Uit de evaluatie is gebleken dat de communicatie tussen de verschillende regionale partners bij aanvang van het Antwerpse project niet optimaal was. Veel heeft te maken gehad met een gebrek aan tijd, middelen en personeel. Er komt veel kijken bij het opstarten van de cirkels: een kernlid vinden, vrijwilligers vinden, een goede match tussen vrijwilligers bewerkstelligen, opleidingen voor vrijwilligers en cirkelcoördinator verzorgen, enz.... Het is echter van belang op voorhand goede afspraken te maken met de verschillende stakeholders omtrent de programma-integriteit en modelintegriteit van COSA. Voor het van start gaan met het COSA-project zou het in de toekomst van groot belang zijn dat de **regionale projectorganisaties een zeer uitgebreide informatiesessie opzetten voor de regionale stakeholders**, zodat deze op voorhand doordrongen zijn van de COSA-filosofie en goed beseffen wat dit inhoudt. Er is nood aan een goed georganiseerde kick-off.

Voor het van start gaan van een cirkel is het van belang niet enkel te werken met een vrijwilligersverklaring en een verklaring van het kernlid, maar ook eerst fysiek samen te zitten met de leden van de buitencirkel zodanig dat deze op de hoogte zijn dat hun cliënt/patiënt aan COSA deelneemt en wat daar de principes van zijn. Het beroepsgeheim werd ook reeds meerdere malen als een knelpunt naar voren gebracht, terwijl dit niet noodzakelijkerwijze een pijnpunt dient te zijn indien op voorhand de nodige afspraken omtrent informatie-uitwisseling worden gemaakt en in een soort van **contract of prestatieverbintenis tussen alle betrokken partijen** gegoten kan worden.

Aanbeveling 6: Creëren van meer intervisie tussen de verschillende cirkels

Hoewel er in de context van deze evaluatie slechts sprake was van drie cirkels, hebben de vrijwilligers aangegeven nood te hebben aan **meer contact en intervisie tussen de cirkels**. Aangezien het geen gemakkelijke taak is vrijwilliger te zijn in een COSA-cirkel en dit een relatief nieuwe manier is van omgaan met zedendelinquenten, zorgt dit voor veel zelfreflectie en hebben ze nood aan ervaringsuitwisselingen met andere vrijwilligersgroepen. De **cirkelcoördinatoren hebben hierin een belangrijke rol te spelen** en kunnen door het opzetten van geregelde intervisiemomenten tussen de verschillende vrijwilligersgroepen meer inzicht verkrijgen in mogelijke knelpunten en succesfactoren, wat de werking van verdere toekomstige cirkels alleen maar ten goede kan komen.

Aanbeveling 7: Per regionale cirkel een expert inzake behandeling van sekuele delinquenten

Eén van de grootste problemen waarmee de projectorganisatie bij de eerste cirkels te kampen had, was de moeilijke samenwerking met het CGGZ VAGGA, die kanttekeningen plaatste op het gebied van de informatie-uitwisseling tussen de binnen- en buitencirkel. Zij vrezen immers een overschrijding van hun beroepsgeheim, alsook de vertrouwensrelatie met hun cliënt op de helling te zetten indien zij deelnemen aan het ganse COSA-proces. Naast het voorafgaand opmaken van een contract hieromtrent (zie aanbeveling 5), kwam van henzelf het idee per regionale projectgroep in de toekomst te voorzien in een expert die per regionale cirkel consulteerbaar is op het omgaan met de kernleden. Op deze manier komt men niet op casusniveau en is de behandelaar niet verplicht informatie te delen die zijn vertrouwensrelatie met het kernlid op de helling zou kunnen zetten. Deze expert zou een uitweg kunnen bieden indien er problemen ontstaan tussen de binnencirkel en de cirkelcoördinator en de behandelaars van het kernlid op het gebied van informatie-uitwisseling. Zo kan de cirkelcoördinator hier eventueel een beroep op doen indien hij of zij in een impasse geraakt op het gebied van de informatie-uitwisseling tussen de binnen- en de buitencirkel.

Aanbeveling 8: Enkele aanvullende instrumenten en aanpassingen aan het programma ter vertaling van COSA naar Vlaams niveau

De COSA-methode heeft haar eigen model- en programma-integriteit. Het zonder enige slag of stoot implementeren van deze principes in verschillende Europese landen is echter een utopie, omwille van de verschillende culturele en historische contexten en rechtsregels in al deze verschillende landen. De eerste drie cirkels in Antwerpen zijn volledig gebaseerd op de modellen die vanuit Nederland aan Antwerpen ter beschikking zijn gesteld. Vlaanderen is echter Nederland niet. Sommige zaken die in Nederland als zeer normaal ervaren worden, vinden moeilijker ingang in Vlaanderen. Dit is een realiteit waar rekening mee gehouden moet worden wil men COSA verder succesvol in Vlaanderen implementeren. Hetzelfde zal gelden indien men dit ooit ook in Brussel en Wallonië wil doen. Er dient rekening gehouden met de complexe politieke realiteit van ons land. Het is dan ook absoluut aan te bevelen **een Vlaamse implementatiegids** te maken, naar het voorbeeld van het Nederlandse model¹⁶⁰, maar dan wel met de nodige Vlaamse accenten.

Iets dat verscheidene malen terugkwam in de interviews en dat voornamelijk als een probleem ervaren werd door de kernleden, was het feit dat de eerste sessies als heel zwaar ervaren worden. De principes van COSA stellen dat het kernlid de eerste sessies open over de feiten moet praten om een klimaat van vertrouwen en openheid te kunnen creëren. Vaak werd aangegeven dat dit voor hen heel moeilijk ligt: ze kennen de vrijwilligers en de cirkelcoördinator niet en hebben het moeilijk om deze zomaar in vertrouwen te delen. Het kernlid uit cirkel 1 heeft zich daar over kunnen zetten,

¹⁶⁰ Zie J. CASPERS en B. VOGELVANG, "Basisdocument implementatie en uitvoering COSA in Nederland", Programmabureau Circles-NL, 's-Hertogenbosch, 2013.

maar het kernlid uit de tweede cirkel is hier volledig op afgehaakt. Het zou de cirkels in Vlaanderen waarschijnlijk meer succes kunnen bieden indien de aanloopperiode van het met elkaar kennis maken op een meer informele en ongedwongener manier kan georganiseerd worden en wat langer zou zijn.

Ook heeft het kernlid uit de tweede cirkel aangegeven het moeilijk te hebben met het feit dat er van elke sessie een verslag wordt gemaakt waarin hij geen inzage heeft. Het zou kunnen overwogen worden het kernlid te betrekken bij het opmaken van het verslag en dit te scheiden van de contactverslagen die de vrijwilligers opmaken ten aanzien van de cirkelcoördinator en voornamelijk bestemd is voor evaluatie.

Zoals in aanbeveling 4 reeds aangegeven is, is het van belang niet enkel met een verklaring van het kernlid en een vrijwilligersverklaring te werken, maar ook een soort contract/prestatieverbintenis aan te gaan met alle betrokken actoren: het kernlid, de vrijwilligers, de cirkelcoördinator, maar ook de betrokken justitie-assistent en de behandelaar. De bedoeling hierbij is dat hun rol hier precies in omschreven wordt en dat aangegeven wordt hoe de samenwerking zal verlopen.

Uit de evaluatie is het pijnpunt van het beroepsgeheim meermaals aangegeven. De eventuele informatie-uitwisseling tussen de binnen-en de buitencirkel via de cirkelcoördinator dient stap voor stap in een soort **stappenplan of draaiboek** uitgeschreven te worden zodat alle partijen zich hierin kunnen terugvinden en ook een leidraad hebben om om te gaan met eventuele problemen dienaangaande.

De taak van de cirkelcoördinator is zeer zwaar en het is niet te verantwoorden dit slechts op de schouders van 1 persoon te leggen, die daarvoor ook niet voldoende tijd krijgt. Om de nodige hulp te verschaffen, maar ook om de nodige intervisie mogelijk te maken, is het nodig dat per regionaal project toch minstens met twee cirkelcoördinatoren wordt gewerkt.

Voor de duidelijkheid en op praktisch vlak is het ook nodig dat geïnvesteerd wordt in een vaste locatie waar de cirkelbijeenkomsten steeds doorgaan.

Aanbeveling 9: COSA ook inzetten buiten een justitieel kader

Eén van de grote krachten van COSA zit in de vrijwilligheid, er is geen stok achter de deur. Het COSA-kernlid zit weliswaar in een justitieel kader en wordt hierin volgens de regels van de samenwerkingsakkoorden behandeling en begeleiding van daders van seksueel misbruik opgevolgd door een justitie-assistent en een behandelaar die volgens de wettelijke bepalingen en de regels van dat samenwerkingsakkoord rapporteren aan de gerechtelijke autoriteiten. COSA komt daar naast te staan, het is een mooie extra, die in de ideale omstandigheden een positieve invloed kan uitoefenen op het naleven van de voorwaarden van vrijlating en het risico op recidive kan verkleinen. Om die reden is dit ook voor justitie een heel belangrijke methode. Indien COSA bij het kernlid niet aanslaat, heeft dit echter geen invloed op zijn vrijlating, het is compleet vrijwillig. Echter, het is niet vrijblijvend, van het kernlid wordt inzet gevraagd om aan zelfhandhaving te doen en te werken aan zijn probleem. Om die reden zou het te overwegen zijn COSA ook in te zetten in een context waar het niet gaat om een dader in een justitiële context maar om iemand die zich zorgen maakt over bepaalde gevoelens en gedachten van seksueel deviante aard en die nog niet tot strafbare handelingen is overgegaan. Uit de evaluatie van de samenwerkingsakkoorden uit 2011¹⁶¹ is gebleken dat er nood is aan een behandelingskader voor mensen die zich zorgen maken over hun seksueel gedrag en hier dus preventief iets aan willen doen. Aangezien de stap voor sommigen naar een behandelaar misschien soms te groot is, zou COSA een stuk laagdrempeliger kunnen zijn. Met andere woorden: COSA kan misschien ook in een puur preventieve context ingezet worden.

Aanbeveling 10: Nood aan vervolgonderzoek

Last but not least, er is nood aan vervolgonderzoek op Vlaams niveau. De volgende topics zouden hierbij aan bod moeten komen:

- het verder uitklaren van de regels inzake het beroepsgeheim bij COSA;
- verder effectonderzoek COSA. De conditio sine qua non hierbij is dat er meer cirkels opgestart geraken zodanig dat met over een grotere onderzoeksgroep beschikt en meer gefundeerde uitspraken kan doen over het feit of COSA ook in Vlaanderen een invloed heeft op het recidiverisico van seksuele delinquenten,
- een kosten/baten-analyse van COSA in Vlaanderen.

¹⁶¹ A. RAES, A. DELADRIERE, S. SIVRI, M. TAEYMANS en C. DEFEVER, *o.c.*, 193 p.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

BARBAREE, H.E.; PEACOCK, E.J.; CORTONI, F.; MARSHALL, W.L. en SETO, M., "Ontario Penitentiaries' Program", in MARSHALL, W.L.; FERNANDEZ, Y.M.; HUDSON, S.M. en WARD, T, (eds.), *Sourcebook of Treatment Programs for Sexual Offenders*, New York, Plenum Press, 1998, 60-61.

BATES, A., MACRAE, R.; WILLIAMS, D. en WEBB,C., "Ever increasing circles: A descriptive study of Hampshire and Thames Valley Circles of Support and Accountability 2002-09", *Journal of Sexual Agression*, 2011, 1-19.

BATES, A., WILLIAMS, D., WILSON C. and WILSON, R.J., "Circles South East: The first 10 years 2002-2012", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, downloaded from ijo.sagepub.com at ATSA on August 19, 2013.

BOGAERTS, S. en VANHEULE, S., Angst voor de grote boze wolf, Maatschappelijke reacties op seksueel misbruik, *Justitiële Verkenningen*, 2005, 48-57.

BOEIJE, H., *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*, Amsterdam, Boom onderwijs, 2005, 27.

BILLIET, J. en WAEGE, H., *Een samenleving onderzocht. Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*, de Boeck, 2003, Antwerpen, 334-335

CEULEMANS, E. en LEMMENS, B., "Begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik. Zeven jaar samenwerking: Een stand van zaken", *Panopticon* 2005, afl. 6, 59-62.

COSIJNS, P., "Recente evolutie van het medische beroepsgeheim bij de behandeling van slachtoffers of daders van fysiek of seksueel geweld" in J. GOETHALS, F. HUTSEBAUT en G. VERVAEKE, *Gerechtelijke geestelijke gezondheidszorg:wetenschap, beleid en praktijk, Liber Amicorum Joris Casselman*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2005, 235-240.

DE VALCK, S. en STORME, I., "Van overheidsreclassering naar psychosociale dienst (strafinrichtingen) en justitiehuisen (rechterlijke organisatie)" in M. BOUVERNE-DE BIE, K. KLOECK, W. MEYVIS, R. ROOSE en J. VANACKER, *Handboek Forensisch Welzijnswerk*, Gent, Academia Press, 2002, 77-115.

DE VUYSERE, S., "Risicotaxatie in de forensische sector", *Panopticon* 2004, afl. 2, 204-205.

DRIES, A. , HENDRICKX, L., LAMBOTTE, K. en ONGENAE, S., *Justitiehuis- COSAproject, Wie is de eigenaar van de dossiers?*, Karel de Grote Hogeschool, januari 2013, onuitgeg.

DUWE, G. « Can Circles of support and Accountability (COSA) work in the United States? Preliminary results from a randomized experiment in Minnesota", *Sexual Abuse: A journal of Research and Treatment*, Sage, downloaded from sax.sagepub. com on August 20, 2012.

GHIJS, I., Tussen hulpverlener en vriend, *De Standaard*, 1&2 december 2012.

GÖBBELS, S., WARD, T. and WILLIS, G.M., "An integrative theory of desistance from seks offending", *Agression and Violent Behavoiur* (2012), doi: 10.1016/j.avb.2012.06.003

GOETHALS, J. en STYNEN, D., "Risicotaxatie bij seksuele delinquenten: een overzicht in vogelvlucht", *Panopticon* 2005, afl. 3, 30-44.

ELLIOT, I.A. and BEECH, A.R., "A U.K. Cost-benefit Analysis of Circles of Support and accountability Interventions", *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 211-229.

HANVEY, S., PHILPOT, T. en WILSON, C., *A Community-Based Approach to the Reduction of Sexual Reoffending Circles of Support and Accountability*, London and Philadelphia, Jessica Kingsley Publishers, 2011, 192p.

HÖING, M., SNATERSEN, Y. en PASMANS, V., *COSA in België Aanpassingsstudie*, 's-Hertogenbosch, Programmabureau Circles-NL, 2010, 81p.

HÖING, M., *European Handbook COSA, Circles of Support and Accountability*, 's-Hertogenbosch, Programmabureau Circles-NL, 2011, 112p.

HOING, M. en VOGELVANG, B. *Implementatieonderzoek pilotfase*, maart 2011, 94 p., onuitg.

HÖING, M. en VOGELVANG, B., *COSA in Nederland Implementatieonderzoek pilotfase*, 's-Hertogenbosch, Programmabureau Circles-NL, 2011, 33-34.

HÖING, M., CASPERS, J. en VOGELVANG, B., *Aanpassingsstudie naar COSA, Cirkels voor Ondersteuning, Samenwerking en Aanspreekbaarheid in Nederland*, 's-Hertogenbosch, Programmabureau Circles-NL, 2011, 75p.

KELK, C., "De terbeschikkingstelling: geen halve maatregel", *Delikt en Delinkwent* 2002, 209-222.

KLOECK, K., " De samenwerking tussen justitie, de gemeenschappen en gewesten: een status questionis" in M. BOUVERNE-DE BIE, K. KLOECK, W. MEYVIS, R. ROOSE en J. VANACKER, *Handboek Forensisch Welzijnswerk*, Gent, Academia Press, 2002, 179-215.

MERCER, D., "The Nature of the Beast: Sex Offender Treatment", in MASON, T. en MERCER, D. (eds.), *Critical Perspectives in Forensic Care*, London, Macmillan Press LTD, 1998, 259 p.

MEYVIS, W., "Hulpverlening en strafuitvoering: tussen praktische reflecties en reflectieve praktijk" in M. BOUVERNE-DE BIE, K. KLOECK, W. MEYVIS, R. ROOSE en J. VANACKER, *Handboek Forensisch Welzijnswerk*, Gent, Academia Press, 2002, 299-317.

MULDER, J., VAN HORN, J., WILPERT, J., BOS, M. en EISENBERG, M. "De Waagschaal: een andere visie op risicotaxatie", *Panopticon* 2008, afl. 6, 28-32.

OPSTEYN, J., RAYMENANTS, J. en VANHOECK, R., "Plegers van seksuele misdrijven", *Panopticon* 2003, afl. 1, 70-77.

PASMANS, V., "COSA: Het betrekken van vrijwilligers bij de (re-)integratie van mensen die een misdrijf hebben gepleegd", *Panopticon* 2010, afl. 6, 77-79.

RAES, A. , DELADRIERE, A., SIVRI, S. en TAEYMANS, M., *Evaluatie van de samenwerkingsakkoorden inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik – literatuurstudie*, Dienst voor het Strafrechtelijk beleid, 26 februari 2010.

RAES, A., DELADRIERE, A., SIVRI, S., TAEYMANS, M. en DEFEVER, C. "Evaluatie van de samenwerkingsakkoorden inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik. Empirisch onderzoek, 28 februari 2011,139.

SEGERS, K., "Vrijwilligerswerk binnen het forensisch welzijnswerk: mogelijkheden en grenzen", *Panopticon* 2012, afl. 1, 165-168.

TAEYMANS, M., *Behandeling en begeleiding van seksuele delinquenten in België*, licentiaatsverhandeling Criminologische Wetenschappen, Universiteit Gent, 2003, onuitg.

TUBEX, H., "De juridische en de strafrechtelijke bemoeienis met plegers van seksueel geweld/misbruik: een overzicht van de Belgische en de Nederlandse situatie", *Tijdschrift Klinische psychologie* 2002, 109-119

TUBEX, H., "'What works' in Belgium? Behandeling in strafrechtelijke context - verslag van de studiedag die op 6/6/2006 werd georganiseerd door de VUB - vakgroep Criminologie", *Panopticon* 2006, afl. 6, 88-96.

VAN BEEK, D.J., "Seksuele delinquenten in de TBS, Verleden, heden en toekomst", Uiteenzetting Congres Seksuele delinquenten onder de loep, Utrecht, 24 april 2012.

VANDENBROUCKE, M., "Behandelen, begeleiden, spreken met delinquenten. Enkele bemerkingen vanuit de Psychosociale dienst, Directoraat-generaal Strafinrichtingen, Ministerie van Justitie", *Panopticon* 1999, afl. 4, 390-398.

VANDENBROUCKE, M., "De opdrachten en de methodologie van de Psychosociale Dienst, F.O.D. Justitie, Directoraat-Generaal uitvoering van Straffen en Maatregelen", *Panopticon* 2005, afl. 1, 81-91.

VANDER BEKEN, T. en KETELS, B., "Dansen op de brug. Enkele reflecties over het beroepsgeheim van de justitieassistent", *Panopticon*, 2011, afl. 4, 53-61.

VANDER LAENEN, F., "The end of the affair? Het beroepsgeheim in de samenwerking tussen justitie en de hulpverlening", *Panopticon* 2011, afl. 4, 1-11.

VANDERSTRAETE, I. en PUT, J., *Beroepsgeheim en hulpverlening*, 2005, die Keure, Brugge, 267 p.

VAN DOORMALEN J en VAN DE POL, C., *Samen op weg naar een nieuw begin! Een onderzoek naar de beeldvorming en bevordering van de transfer van een kunstmatig sociaal netwerk naar een natuurlijk sociaal netwerk van de veroordeelde zedendaders van COSA*, afstudeertraject ASH AP430, Avans Hogeschool, Prgrammabureau Circles-NL, 's-Hertogenbosch, 31 mei 2012, 43 p.

VERELLEN, R., "Het samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat en de Vlaamse Gemeenschap inzake begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik: een stand van zaken", *Fatik* 2008, 12-18.

VERMEULEN, G., *Strafrecht*, Antwerpen, Maklu-Uitgevers, 2010, 814p.

WILSON, R.J; PICHECA, J.E. & PRINZO, M; *Circles of Support and Accountability: An Evaluation of the Pilot Project in South-Central Ontario*, Correctional Service of Canada, may 2005, 32 p.

WILSON, R.J.; PICHECA, J.E. en PRINZO, M., "Evaluating the effectiveness of Professionally-Facilitated Volunteerism in the Community-based Management of High-Risk Sexual Offenders, Part One: Effect one Participants and Stakeholders", *The Howard Journal*, Vol 46 No 3, july 2007, 289-302

WILSON, R.J. ; CORTONI , F. ; McWhinnie, A.J., « Circles of Support and Accountability: A Canadian National Replication of Outcome Findings », *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 2009, 412.-430

WILSON, C; « Within the Circle. The realities of practice » in HANVEY, T. PHILPOT en C. WILSON (eds.), *A Community-Based Approach to the Reduction of Sexual Reoffending Circles of Support and Accountability*, London and Philadelphia, Jessica Kingsley Publishers, 2011, 59- 71.

